

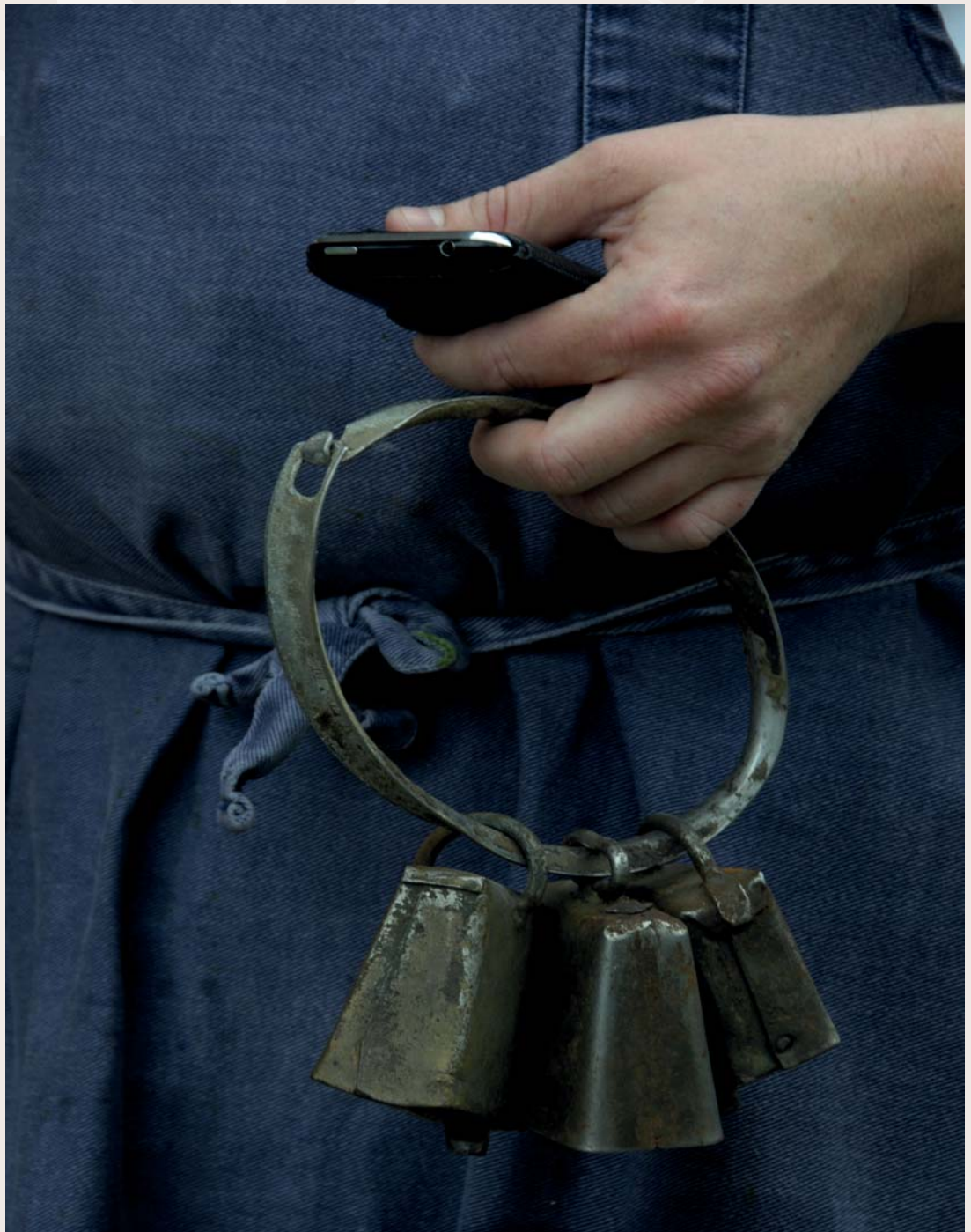
RAPPORT

Kulturminner i bruk - verdi, vekst og vern

– Verdiskapingsprogrammet på
kulturminneområdet 2006 - 2010

Sluttrapport fra Riksantikvaren

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for Miljøverndepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har også ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført og har i denne sammenheng et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

Tittel
**Kulturminner i bruk -
verdi, vekst og vern**
Undertittel
*Verdiskapingsprogrammet på
kulturminneområdet 2006 - 2010E*

© Riksantikvaren 2011
www.ra.no

ISBN 978-82-75-74066-1 (trykt)
ISBN 988-82-75-74067-8 (Pdf)

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med
Åndsverksloven eller avtaler om kopiering med
KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til
åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale
kan medføre erstatningskrav og inndragning
og kan straffes med bøter eller fengsel

Design: Riksantikvaren

Omslagsbilder:
Nord-Gudbrandsdalen. Foto Marit Bendz © **Riksantikvaren**

Utgitt:
November 2011

INNHold

1: INNLEDNING	5
2: SAMMENDRAG	6
3: OM VERDISKAPINGSPROGRAMMET	9
3.1 Mål.....	9
3.1.1 Bakgrunn for programmet	9
3.1.2 Mål for programmet.....	9
3.2 Organisering.....	9
3.2.1 Organisering og finansiering av programmet	9
3.2.2 Utvelgelse av pilotprosjekter.....	9
3.2.3 Dialog med pilotprosjektene.....	9
3.2.4 Følgeevalueringen.....	10
4: PILOTPROSJEKTENE	11
4.1 Pilotprosjekter.....	11
4.1.1 Hamningberg – Med varsomhet som forutsetning	11
4.1.2 Den verdifulle kystkulturen i Nordland	12
4.1.3 Norsk tradisjonsfisk	12
4.1.4 Atlanterhavsvegen Bud - Kristiansund	13
4.1.5 Nærøyfjorden verdsarvpark	14
4.1.6 Perler i Nordsjøløypa	15
4.1.7 Oddaprosessen	16
4.1.8 Porto Franco – Kristiansands kulturelle frihavn	17
4.1.9 Hamnerdalen	17
4.1.10 Pilegrimsleden.....	19
4.1.11 Oppland - Valdres	20
4.1.12 Oppland – Nord-Gudbrandsdalen	21
4.2 Plussprosjekter	22
4.3 Nettverksarbeid	22
5: MÅLOPPNÅELSE	24
5.1 Verdiskaping	24
5.1.1 Den brede verdiskapingen	24
5.1.2 Miljømessig verdiskaping.....	25
5.1.3 Sosial verdiskaping	25
5.1.4 Kulturell verdiskaping	25
5.1.5 Økonomisk verdiskaping	25
5.2 Kulturarven	26
5.2.1 Registering, kartlegging og dokumentasjon av kulturminner	26
5.2.2 Istandsetting og vedlikeholdstiltak	26
5.2.3 Formidling av kulturarven.....	27
5.2.4 Norsk kulturminnefond.....	27
5.2.5 Eierundersøkelsen.....	28
5.3 Kunnskap	29
5.3.1 Kompetanse og læring underveis	29
5.3.2 Erfaringsutveksling og kunnskapsformidling.....	29

6: SAMHANDLING	30
6.1 Forankring.....	30
6.2 Dialog, nettverk og møteplasser.....	30
6.3 Samarbeidspartnerne.....	30
6.3.1 Fylkeskommuner.....	30
6.3.2 Kommunene.....	31
6.3.3 Sektormyndighetene.....	31
6.3.4 Næringsliv og næringsorganisasjoner.....	32
6.3.5 Museene.....	32
6.3.6 Frivillige organisasjoner.....	32
6.3.7 Modeller for samarbeid.....	32
7: ANBEFALINGER	34
7.1 anbefalinger fra pilotprosjektene.....	34
7.2 Riksantikvarens vurderinger og anbefalinger.....	34
7.2.1 Verdiskaping på kulturminnefeltet må videreføres.....	34
7.2.2 Kommunikasjonen om verdiskaping og dokumentasjonen av resultatene må forbedres.....	34
7.2.3 Samordning på nasjonalt nivå må styrkes.....	34
7.2.4 Kultur og natur må sees i sammenheng.....	35
7.2.5 Fylkeskommunen må ha en nøkkelrolle i verdiskapingsarbeidet.....	35
7.2.6 Kommunen må være en hovedaktør lokalt.....	36
7.2.7 Håndverkskompetansen må strykes.....	36
7.2.8 Riksantikvarens videre arbeid med verdiskaping.....	36
7.2.9 Videreføring av verdiskapingsprogrammet fase - II.....	36

VEDLEGG

Nordland. Foto Marit Bendz © © Riksantikvaren

INNLEDNING

Denne rapporten oppsummerer Riksantikvarens erfaringer og anbefalinger knyttet til programgjennomføringen. Vi har konsentrert oss om hovedpunktene og den viktigste lærdommen, slik vi ser det. For utfyllende lesning og mer detaljert informasjon viser vi til tidligere rapporteringer fra Riksantikvaren og Norsk kulturminnefond, pilotprosjekt-rapportene, evalueringsrapportene fra følgeforskerne og andre dokumenter om er produsert i løpet av programperioden. En oversikt over disse publikasjonene er gitt i vedlegg.

Rapporten inneholder omtale av

- Programorganisering, programaktiviteter, arbeidsmetodikk mv, jf. del 2.
- Arbeidet i pilotprosjektene med vekt på hva vi har lært av dem, jf. del 3.
- Mål og resultatbeskrivelse, jf. del 4
- Samarbeid over fag- og sektorgrenser, jf. del 5.
- Anbefalinger om videre arbeid om kulturminner og verdiskaping, jf. del 6.

For Miljøverndepartementet vil rapporten gi grunnlag for å vurdere hvordan arbeidet med verdiskaping bør

videreføres i kulturminnepolitikken.

For Riksantikvaren og kulturminneforvaltningen ellers gir rapporten signaler om hvordan verdiskapingsarbeid bør innrettes og integreres i en helhetlig kulturminneforvaltning.

I tillegg til sluttrapporten har Riksantikvaren laget en bok og filmer fra prosjektene - Kulturarv som varer - som vi håper vil være til inspirasjon for alle som ønsker å bruke kulturminnene. Boka med filmene er distribuert til alle kommuner.

2: SAMMENDRAG

BAKGRUNN

I St.meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner slo Regjeringen fast at kulturminner og kulturmiljøer skal tas mer aktivt i bruk i samfunnsutviklingen. Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet ble lansert med følgende målsettinger:

- bidra til at kulturminner og kulturmiljøer blir tatt i bruk i utviklingen av lokalsamfunn og næringsliv
- utvikle modeller for samarbeid mellom eiere, rettighetshavere, næringslivet, offentlige aktører, museer og frivillige organisasjoner
- spre kunnskap om hvordan en bærekraftig bruk av kulturminner og kulturmiljøer fremmer næringsutvikling og styrker lokalsamfunn og regioner
- klargjøre hvilke forutsetninger som må være til stede, og avdekke eventuelle flaskehalsar som må fjernes, for å fremme verdiskaping.

Verdiskapingsprogrammet har også et mål om bedre vern for kulturminner, særlig de som er verneverdige, men ikke fredet. Da må kulturminnene oppleves som viktige fellesgoder og ressurser, noe som ikke minst oppnås gjennom bruk.

Programmet har pågått 2006-2010. Riksantikvaren har hatt ansvaret for gjennomføringen. 11 pilotprosjekter med stor geografisk og tematisk

bredde har inngått, mange med vekt på kystkultur. MD har finansiert programmet gjennom Riksantikvaren og Norsk kulturminnefond i et spleiselag med fylkeskommuner, kommuner, andre sektorer og private eiere. Pilotprosjektene er finansiert slik:

Riksantikvaren	Kr 73 008 000
Fylkeskommunene	Kr 61 910 000
Annen prosjektstøtte	Kr 34 308 000
Norsk kulturminnefond	Kr 39 773 000

I tillegg kommer private og offentlige midler som er gitt direkte til konkrete tiltak og aktiviteter innenfor pilotprosjektene.

RESULTATER

Alle prosjektene har oppnådd viktige resultater og fått nye erfaringer. Graden av gjennomføringsevne og måloppnåelse har variert. Programmet har levert verdiskapingsresultater innenfor et bredt felt. Ca 520 søknader om istandsettingstiltak er innvilget og ca 310 tiltak er så langt ferdigstilt. I prosjektene er det etablert til sammen 91 nye virksomheter og 204 eksisterende virksomheter er utvidet. Samlet sysselsettingseffekt er 124 årsverk.

Ved å sette i stand og bruke kulturminner har prosjektene hatt miljømessige effekter i form av bedre landskaps-

forvaltning, bevaring av helhetlige kulturmiljøer, naturverdier og biologisk mangfold og redusert avfall og ressursbruk. Istandsetting og bruk av kulturminner og aktivisering av lokalhistorie og fortellinger har også gitt sosiale og kulturelle effekter: involvering i prosjekter og aktiviteter, nye møteplasser og samarbeidskonstellasjoner, økt lokalt engasjement, styrket kunnskap, bevissthet og stolthet rundt eget sted. Dette er faktorer som påvirker hvor attraktive lokalsamfunn og regioner er for bosetting og næringsliv. Arbeidet i prosjektene har dessuten ført til at mange har fått opplæring i tradisjonshåndverk. Dette er en forutsetning for å ta vare på og istandsette kulturminner på en god måte.

ERFARINGER

Kulturminner er ressurser som skal brukes, og Verdiskapingsprogrammet har skapt økt interesse hos eiere, næringsliv, kommuner og andre utviklingsaktører. Feltet har fått bedre innpass på regionale og lokale utviklingsarenaer og bedre forankring i planer. Kulturminnebasert verdiskaping har blitt et tema i utviklingsstrategier, stedsutvikling og næringsutvikling, bl.a. reiseliv. Dette gir økt oppslutning om og ressurser til å ta vare på kulturminner. Programmet har bidratt til tydelig å markere kulturminneforvaltningens posisjon og relevans i utviklingssammenhenger. Samtidig har det bydd på utfordringer knyttet til organisering, rolleavklaring og kompetanse.

Verdiskapingsarbeidet krever kompetanse på mange felt. Kulturminne- og næringsutviklingskompetanse er sentralt og ikke minst koblingen mellom disse, "mellomromskompetanse". Mellomromskompetanse er nødvendig for at aktuelle virkemidler, fagfelt og aktører skal virke sammen. Programmet har vært en læringsarena for å bygge opp denne kompetansen. Tilstrekkelig bygningsvernkompetanse er en forutsetning og en utfordring i verdiskapingsarbeidet. Behovet har vært søkt løst i

Hammerdalen. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

samarbeid med museene, Kulturminnefondet, fylkeskommunene, ved egne prosjektstillinger og tiltak for videreutdanning av håndverkere.

Arbeidet krever god ledelse med tilstrekkelig kapasitet og kontinuitet. I flere av prosjektene ble behovet for prosjektledelse undervurdert fra start. Det ble underveis tilført ressurser og iverksatt organisatoriske tiltak som bedret situasjonen.

Informasjon og formidling er viktig for å sikre oppslutning, forankring og engasjement. Prosjektene har gjennomført mange ulike tiltak: folkemøter og arrangementer, forestillinger, skilting, vandring, guideopplæring, medieutspill, nettsider og annet informasjonsarbeid. Arbeidet med dette har imidlertid variert i prosjektene. Riksantikvaren burde tidlig lagt vekt på et mer målrettet og langsiktig informasjonsarbeid både sentralt og i prosjektene.

På grunnlag av stortingsmeldingen ble det igangsatt en følgeevaluering av programmet. Forskningsmiljøene som har gjennomført følgeevalueringen, har gitt nyttige og kritiske innspill til programmet som helhet og til prosjektene. I ettertid ser vi at evalueringen i større grad burde ha innhentet synspunkter fra folk som ikke har vært direkte involvert i programmet.

RIKSANTIKVARENS ANBEFALINGER

• Verdiskaping med utgangspunkt i kulturminner videreutvikles som strategi for kulturminneforvaltningen

Resultatene og erfaringene fra programmet viser at verdiskapingsarbeidet bringer kulturminnefeltet inn på viktige utviklingsarenaer:

- kulturminnene tas i bruk som ressurs for samfunnsutvikling
- kulturminnene får økt oppmerksomhet og mer ressurser til bevaring

Kulturminneforvaltningens organisering, virkemidler og kompetanse skal innrettes mot verdiskaping. Kulturminneforvaltningen skal ikke være næringsutvikler, men kunnskapsleverandør, tilrettelegger, pådriver og samarbeidspartner.

• Fylkeskommunen må ha en nøkkelrolle i verdiskapingsarbeidet

Fylkeskommunen har ansvar både for regional utvikling og kulturminner. Den har kompetanse og virkemidler til å lede det regionale arbeidet med kulturminnebasert verdiskaping. I fylkeskommunen forankres arbeidet gjennom politiske vedtak. En forutsetning for å oppnå resultater innen kulturminnebasert verdiskaping har vist seg å være at fylkeskommunen sørger for god kobling mellom regional utvikling og kulturminnefeltet, og museene. Programmet har både gode og mindre gode eksempler på slik samordning.

Programmet har synliggjort at det fins handlingsrom regionalt til å samordne virkemidler i fylkeskommunen, Innovasjon Norge og andre sektorer. Fylkeskommunen har en viktig rolle i å etablere arenaer for samordning.

• Kommunene må være en hovedaktør lokalt

Lokal forankring er nødvendig i verdiskapingsarbeidet. Kommunen er ansvarlig for lokal utvikling og plan- og byggesaker, og har kontakten med næringsliv og organisasjonsliv. Kommunens involvering styrker deltagelse og engasjement lokalt.

Organisert samarbeid mellom flere kommuner kan være en vei å gå for å oppnå gode resultater i arbeidet. Dette er en god måte å dele kunnskap på for kommuner som ofte verken har tid eller kompetanse til denne type utviklingsarbeid.

• Håndverkskompetansen må styrkes

Mangel på håndverkskompetanse er en flaskehals når kulturminner skal brukes til verdiskaping. Etterutdanningen i byggfagene må styrkes og formaliseres. Næringordningen bør videreføres for å sikre spisskompetanse. Bygningsvernadgiverstillinger bør etableres i flere regioner gjennom samarbeid mellom fylkeskommuner, kommuner og museer. Nettportalen Bygg og Bevar bør videreutvikles for å gi enda mer og bedre informasjon om bedrifter som tilbyr varer og tjenester innen istandsetting og

tilrettelegging av kulturminner for bruk.

• Kulturminneforvaltningen må utvikle tettere samarbeid med næringslivet

Økonomiske resultater må være en avgjørende del av verdiskapingsarbeidet. Erfaringen har vist at de økonomiske resultatene samspiller med andre resultater (bred verdiskaping), og at det kan ta tid før de økonomiske virkningene utløses.

Næringslivet er svært viktig for verdiskaping basert på kulturminner, ikke minst økonomisk. Samtidig er det fortsatt et stort uutnyttet potensial for næringsutvikling med utgangspunkt i kulturminner. Et tettere samarbeid mellom kulturminneforvaltning og næringslivsmyndigheter, -organisasjoner og bedrifter gir økt kompetanse og forståelse på begge sider. Dette er nødvendig for å sikre løsninger som ivaretar hensynet til vern og bruk. I det videre arbeidet bør det legges vekt på å få fram ytterligere erfaringer om og gode eksempler på dette.

• Frivillige bør inviteres med i verdiskapingsarbeidet

Det frivillige engasjementet på kulturminnefeltet er sterkt. Frivillige kan bidra med praktisk og faglig kunnskap om lokalhistorien, stort engasjement og arbeidsinnsats. Medvirkning fra frivillige gir bedre forankring og forståelse for kulturminner som fellesgode. Involvering av de frivillige forutsetter respekt for rollen de har og arbeidet de gjør, som er basert på fri vilje. Det har vært mye samarbeid med frivillige i pilotprosjektene, men ikke på programnivå. I det videre arbeidet bør involvering av frivillige utvikles både på nasjonalt og lokalt nivå.

• Samordning på nasjonalt nivå må styrkes

Selv om det er gode erfaringer med å koble virkemidler på regionalt nivå, er det behov for bedre samordning mellom myndigheter og virkemidler på nasjonalt nivå for å fremme kulturminnebasert verdiskaping lokalt og regionalt.

sert verdiskaping lokalt og regionalt. Samordning er nødvendig for at satsingene og virkemidlene på kulturminnefeltet, skal få størst samlet effekt. Dette krever felles strategier for verdiskaping, tettere kobling mellom programmer, satsinger og virkemidler, og koordinerte oppdrag til direktorater og etater.

Det er særlig behov for samordning mellom kulturminnefeltet og natur, kultur, næring og regional utvikling. I mange sammenhenger er det natur og kultur samlet som utgjør grunnlaget for verdiskaping. Natur- og kulturminnebasert verdiskaping bør derfor kobles tettere. I tillegg anbefaler Riksantikvaren at MD inviterer KUD, NHD, LMD, FKD og KR D til nærere samarbeid. Vi har godt samarbeid med flere av de relevante etatene, men ser særlig behov for å styrke samarbeidet med Innovasjon Norge og Kommunenes Interesseorganisasjon/KS.

• **Kommunikasjonen om verdiskaping og dokumentasjonen av resultatene må forbedres**

Skal verdiskaping på kulturminnefeltet få større forståelse og oppslutning, kreves det språk som fungerer på tvers av fagfelt. Det brede perspektivet på verdiskapingsarbeid som Regjeringen har anlagt bl.a. gjennom St.meld. nr. 16 (2004-2005), må formidles bedre slik at begrepet ikke bare knyttes til økonomisk verdiskaping. Dessuten trenger vi bedre dokumentasjon og formidling av resultater.

Riksantikvaren anbefaler et utviklingsarbeid mellom forvaltning, næringsliv og kunnskapsmiljøer for å tydeliggjøre viktige sammenhenger, klargjøre begreper og utvikle bedre målemetoder. I det videre verdiskapingsarbeidet vil vi anbefale at det legges mer presise mål- og resultatkrav til grunn og at resultatene dokumenteres med kvantifiserbare parametere så langt det er mulig.

• **Fase II av verdiskapingsprogrammet bør iverksettes fra 2012**

For å nå målet om at kulturminner i større grad skal tas i bruk som ressurs for samfunnsutvikling i hele landet,

kreves det en målrettet satsing for å få flere til å ta i bruk erfaringene fra fase I. Riksantikvaren anbefaler at fase II baseres på et bredere eierskap mellom departementene der natur, kultur og næring inngår. Vi foreslår at fase II inneholder:

- samarbeid med og støtte til fylkeskommuner som satses planmessig på kulturminnebasert verdiskaping
- støtte til prosjekter/satsinger som utvikler kunnskap om næringsutvikling og økonomisk verdiskaping, samt involvering av frivillige
- statlig samordning av virkemidler
- utviklingsarbeid for å tydeliggjøre språk og begreper og bedre dokumentasjon av effekter

Norsk tradisjonsfisk. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

3: OM VERDISKAPINGSPROGRAMMET

3.1 MÅL

3.1.1 BAKGRUNN FOR PROGRAMMET

De siste tiåra er det blitt større oppmerksomhet om hvordan kulturminner og kulturmiljøer kan tas i bruk i samfunnsutviklingen. Nasjonalt og internasjonalt er det bred enighet om at kulturarven er viktig for verdiskapingen i samfunnet. Den fysiske kulturarven - kulturminner, kulturmiljøer og landskap - blir sett på som et gode for befolkning, for næringsliv og for lokalsamfunn og regioner.

Miljøverndepartementet og Riksantikvaren så derfor et behov for i større grad å løfte kulturarven inn som tema på viktige utviklingsarenaer for å få nærmere kunnskap om hvordan kulturarven kan aktiveres som ressurs.

I NOU 2002: 1 Fortid former framtid ble det understreket et behov for å klargjøre samfunnsmessige og økonomiske verdier av kulturminnene. I den oppfølgende St.meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner ble verdiskapingsprogrammet annonsert.

Miljøverndepartementet formulerte følgende målsettinger med verdiskapingsprogrammet

- Bidra til at kulturminner og kulturmiljøer blir tatt i bruk i utviklingen av lokalsamfunn og næringsliv.
- Utvikle modeller for samarbeid mellom eiere, rettighetshavere, næringslivet, offentlige aktører, museer og frivillige organisasjoner.
- Spre kunnskap om hvordan en bærekraftig bruk av kulturminner og kulturmiljøer fremmer næringsutvikling og styrker lokalsamfunn og regioner.
- Klargjøre hvilke forutsetninger som må være til stede, og avdekke eventuelle flaskehalsar som må fjernes, for å fremme verdiskaping.

Det var en føring i stortingsmeldingen at kystkultur skulle vektlegges. Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet ble igangsatt høsten 2006 med Riksantikvaren som ansvarlig for gjennomføringen. Fase 1 av program-

met ble avsluttet 31. desember 2010.

3.1.2 MÅL FOR PROGRAMMET

I programnotatet ble målene definert slik:

• **Overordnet mål:**

Verdiskapingsprogrammet skal medvirke til at kulturarven brukes som ressurs i samfunnsutviklingen.

• **Delmål 1 om verdiskaping:**

Bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner.

Dette oppnås ved å

- etablere pilotprosjekter med potensial for verdiskaping,
- integrere kulturarven på utviklingsarenaer og i verdiskapingsprosesser,
- arbeide fram gode samarbeid

• **Delmål 2 om kulturarven:**

Ta bedre vare på kulturarven. Dette oppnås ved å

- utløse engasjement og ressurser på alle myndighetsnivåer og fra andre sektorer,
- arbeide for en bærekraftig bruk hvor det tas hensyn til tålegrenser.

• **Delmål 3 om kunnskap:**

Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.

Dette oppnås ved å

- klargjøre forutsetninger for kulturarven som ressurs ved samfunnsutviklingen gjennom forskning og utviklingsarbeid,
- spre og ta i bruk kunnskap og erfaringer, bl.a. gjennom nettverk.

3.2 ORGANISERING

3.2.1 ORGANISERING OG FINANSIERING AV PROGRAMMET

Riksantikvarens ledergruppe har vært styringsgruppe for programmet. Det har vært organisert på tvers av seksjoner og avdelinger hos Riksantikvaren, med hovedinnsats fra Riksantikvarens planavdeling. Seksjonsleder Jostein Løvdal i

Seksjon for sektorrettet arbeid, har vært prosjektleder i hele programperioden (2006-2010).

De økonomiske rammene for programmet ble hvert år bevilget over statsbudsjettet. Da et av målene var at den fysiske kulturarven skulle bli tatt bedre vare på, valgte MD å gjøre verdiskapingsprogrammet til et økonomisk samarbeid mellom Riksantikvaren og Norsk kulturminnefond.

Finansiering av verdiskapingsprogrammet:

Riksantikvaren	Kr 73 008 000
Fylkeskommunene	Kr 61 910 000
Annen prosjektstøtte	Kr 34 308 000
Norsk kulturminnefond	Kr 39 773 000

I tillegg kommer privat finansiering og andre midler knyttet til konkrete tiltak innenfor pilotprosjektene. Midlene fra Norsk kulturminnefond er tildelt direkte til eiere av kulturminner innenfor prosjektområdene etter ordinær søknadsbehandling.

3.2.2 UTVELGELSE AV PILOTPROSJEKTER

Ved første søknadsfrist til verdiskapingsprogrammet i desember 2005, kom det inn over 70 søknader. I andre runde fikk vi 50 søknader, hvorav mange nye. I alt 11 pilotprosjekter ble valgt ut.

3.2.3 DIALOG MED PILOTPROSJEKTENE

Deltakerne i programgruppen hos Riksantikvaren har hatt oppfølgingsansvar for utvalgte pilotprosjekter og vært støttespillere for andre. Graden av kontakt mellom prosjektlederne og kontaktpersonene har variert fra prosjekt til prosjekt etter behov.

For å tilføre kunnskap, dele erfaringer og styrke nettverket mellom pilotprosjektene har programmet hatt tre-fire pilotprosjektsamlinger årlig. De fleste samlingene ble holdt i prosjektområdene. Samlingene er planlagt og gjennom-

ført i samarbeid med vertsprosjektene, og alle prosjektene er besøkt i løpet av programperioden. Prosjektene har fått anledning til å vise fram sitt prosjekt og få tilbakemeldinger og inspirasjon til å løse utfordringer i prosjektarbeidet.

Mellom samlingene har prosjektlederne og andre involverte hatt mye erfaringsutveksling seg i mellom. Samlingene har bidratt til denne nettverksbyggingen, som vi tror vil vare i lang tid framover. Samtidig har Riksantikvaren brukt samlingene til å ta opp saker av felles interesse, blant annet rapportering og informasjonsarbeid.

Vi forsøkte innledningsvis å rigge et "klasserom" i Classfrontier som en læringsplattform (LMS) for kommunikasjon og utveksling m.m. mellom alle involverte. Dessverre viste det seg at terskelen for å ta dette i bruk var for høy, både for programledelsen, prosjektene og forskerne. Med en bibliotekstjeneste på 20 % hos Riksantikvaren har dette imidlertid hatt en funksjon som bibliotek for programmet. Her finner

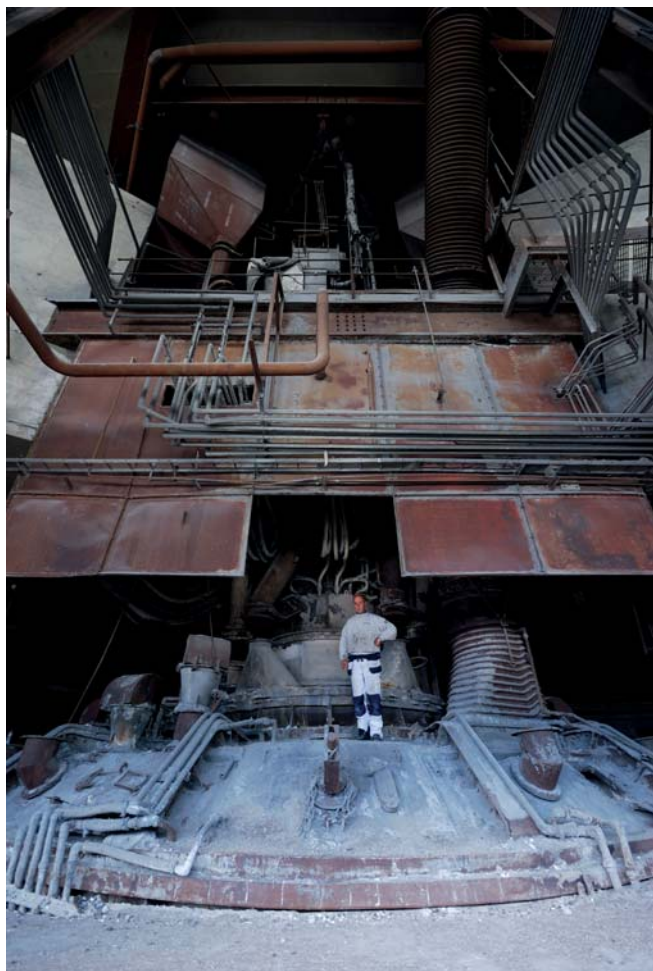
vi rapporter, avisartikler, offentlige dokumenter og mye mer.

3.2.4 FØLGEEVALUERINGEN

Følgeevalueringen ble lagt opp for å vurdere om sentrale målsettinger ble nådd og gi nyttige tilbakemeldinger underveis i programmet. Miljøverndepartementet har finansiert og vært oppdragsgiver for evalueringen. Oppdraget ble utlyst av Norges forskningsråd, og Nordlandsforskning og Telemarksforskning ble valgt. Forskningsinstitusjonene har fulgt programmet, innhentet data, foretatt dybdestudier, levert rapporter underveis og sluttrapport. De har også bidratt på programsamlinger og arrangementer der erfaringer fra programmet har vært formidlet og diskutert. En referansegruppe med representanter for Forskningsrådet (leder), Innovasjon Norge, Miljøverndepartementet og Riksantikvaren har fulgt evalueringen.

• Viktige vurderingstema for følgeevalueringen har vært:

- Hvordan programmet har vært definert, finansiert og administrert, og hvordan dette har påvirket arbeidet i programmet
 - Om programmet har bidratt til økt samarbeid mellom aktører på tvers av fag- og myndighetsgrenser
 - Hvordan programmet har vært koordinert med andre virkemidler
 - Hvordan programmet har utløst innsats og endret atferd (addisjonalitet)
 - Effekter for miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk verdiskaping
 - Effekter i forhold til å ta vare på og ta i bruk kulturarven
 - Dokumentasjon og synliggjøring av kunnskap og læring i programperioden
 - Kvaliteten på pilotprosjektene
- Konklusjonene fra følgeevalueringen blir ikke gjennomgått i detalj i denne rapporten, men mange av de beskrivelser og slutninger som gjøres, bygger på følgeevalueringen. Dette vil framgå av sammenhengen.

Odda smelteverk. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

11 pilotprosjekt:

Finnmark :

Hamningberg – med varsomhet som forutsetning

Nordland:

Den verdifulle kystkulturen i Nordland

Nordland og Rogaland:

Norsk tradisjonsfisk

Møre og Romsdal:

Atlanterhavsvegen Bud – Kristiansund

Sogn og Fjordane:

Nærøysfjorden verdensarvpark

Hordaland:

Perler i Nordsjøløypa

Hordaland:

Oddaprosessen

Vest-Agder:

Porto Franco – Kristiansands kulturelle frihavn

Vestfold:

Hammerdalen

Oppland;

Oppland med Valdres og Nord-Gudbrandsdalen

Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Oppland, Hedmark og Akershus

Pilegrimsleden

4: Pilotprosjektene

4.1 PILOTPROSJEKTENE

I dette avsnittet gis en kort beskrivelse av pilotprosjektene med vekt på hva som er oppnådd og hva vi har lært av dem. Sluttrapportene fra pilotprosjektene gir mer detaljerte beskrivelser. Alle prosjektene er også presentert i boka Kulturarv som varer.

4.1.1 HAMNINGEBERG - MED VAR-SOMHET SOM FORUTSETNING

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Rundt 1900 var Hamningberg i Båtsfjord kommune, ytterst på Varangerhalvøya, et av de største fiskeværene i Øst-Finnmark. Stedet ble ikke brent under krigen og har fremdeles eksempler på russisk byggeskikk. Kulturmiljøet er av nasjonal verdi. Husene er i dag feriested for tidligere beboere og deres etterkommere. Hamningberg er et populært reisemål for bilturister. Dette gir grunnlag for næringsvirksomhet, men er også en kilde til konflikt i lokalsamfunnet. Målet har vært at

Hamningberg skal framstå som det best bevarte og levende kulturminneområdet i Varanger.

Fylkeskommunen ved næringsavdelingen hadde prosjektledelsen med en lokal prosjektleder i Hamningberg. Fylkeskommunen med næringsavdeling og areal- og kulturvern avdelingen, Vardø og Båtsfjord kommuner, Statens Vegvesen, bygdelaget og den lokale næringsforeningen har vært representert i prosjekt- og styringsgruppe. Andre regionale miljøer som Reiselivsarena Finnmark, Innovasjon Norge, Barentsinstituttet, regionrådet, Husbanken og Fortidsminneforeningen har vært konsultert.

HVA ER OPPNÅDD?

17 bygninger er istandsatt etter antikvariske prinsipper. Det er opparbeidet parkeringsplass for turister og det er igjen mulig å bruke Russekeila som havn for småbåter. Det er oppnådd mer forståelse for vern av kulturminner og

økt kompetanse om kulturminner som ressurs. Lokal-samfunnet har funnet sin dialogform og har som mål å balansere framtidig næringsutvikling med lokale interesser. Norske og russiske handverkere samarbeidet om istandsettingen av to russebuer. Dette tilførte verdifull kompetanse, men bød på store koordineringsutfordringer og ble dyrt.

HVA HAR VI LÆRT?

Læringen i prosjektet er i første rekke knyttet til å skape god dialog i lokalsamfunnet og mellom lokalsamfunnet og regionale myndigheter.

Prosjektet var ikke like godt forankret hos alle aktører, og i starten var det usikkerhet om de ulike deltakernes mål. Mange var engstelige for at prosjektet på en ukritisk måte skulle legge til rette for enda mer turisme uten tiltak for å redusere ulempene. Især ble det stilt spørsmål ved den største næringsaktøren i bygda og ved turistvegprosjektet.

Det har vært brytninger mellom det

Hamningberg. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

regionale og lokale nivået. Av ulike årsaker ble sentrale medarbeidere i fylkeskommunen skiftet ut flere ganger. Dette medførte at relasjoner stadig måtte etableres på nytt. Det var også en del frustrasjon over at Statens vegvesen ikke i tilstrekkelig grad tok lokalsamfunnet med ved planleggingen av parkeringsplassen. For å bidra til bedre kommunikasjon lokalt og med myndighetene, ble det valgt en metodisk tilnærming til dialog. Lavvomøtene ga pilotprosjektet et løft og skapte et mye bedre samarbeidsklima, både internt i Hamningberg og i forhold til det regionale nivået, og prosjektframdriften ble bedre.

De fleste huseiere hadde lite og til dels dårlig erfaring med istandsetting. Det var også problemer med å finne gode håndverkere. Tidlig i prosjektet ble det satset på kompetanseoppbygging i samarbeid med et lokalt firma. Dette ga en sårbar situasjon. I det siste prosjektåret ble det ansatt en håndverker som kunne gi råd om gode løsninger i alle faser av istandsettingsarbeidet. Dette bedret situasjonen betydelig og er en modell som fylkeskommunen vil ta i bruk i andre deler av fylket. Av stor betydning var også engasjementet og tilstedeværelsen til Kulturminnefondets representant.

4.1.2 DEN VERDIFULLE KYSTKULTUREN I NORDLAND

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Hovedmålet har vært å ta i bruk kystens kulturarv i utvikling og verdiskaping og å integrere kulturarven på de viktigste utviklingsarenaene i fylket. Prosjektet startet i 2005, har foregått i Lofoten

og Vega og har vært ledet av Nordland fylkeskommune, avdeling for næring og regional utvikling. I 2009 ble prosjektet utvidet med fire andre områder for å teste hvordan erfaringer kan overføres til øvrige deler av fylket.

HVA ER OPPNÅDD?

Nærmere 100 delprosjekter er iverksatt. I Lofoten er det satt i stand 27 bygninger, to fartøyer og sju historiske hager. På Vega er ti bygninger satt i stand. I de nye områdene er 13 bygninger under istandsetting. Pilotprosjektet har lagt stor vekt på næringsutvikling for å sikre bevaring og bærekraftig bruk av kulturarven. En forutsetning for å få støtte har vært at delprosjektene har bidratt til alle fire former for verdiskaping, inkl. planer for forretningsmessig bruk av kulturminnene. Nye bedrifter er opprettet, eksisterende har utvidet virksomheten, og arbeidsplasser er skapt på heltids- og deltidsbasis. Stedsutvikling og reguleringsplaner er utarbeidet for utvalgte lokalsamfunn.

HVA HAR VI LÆRT?

Dialog og kompetanse er avgjørende for å finne løsninger som både ivaretar kulturminner og bidrar til utvikling. Tiltakshavere trenger veiledning i virkemiddelapparatet, og det er god hjelp i å ha én kontaktperson på regionalnivået. Tett oppfølging av eiere og tiltakshavere er arbeidskrevende, men gir bedre prosjekter og resultater. For å dele kunnskap har det vært nyttig med erfaringskonferanser. Prosjektet har i samarbeid med kommunene konsentrert deler av

innsatsen i utvalgte lokalsamfunn, for eksempel Nes på Vega, Henningsvær i Vågan og Nyksund i Øksnes. Det har gitt synergieffekter.

Fylkeskommunen har styrket samarbeidet mellom avdelingen for næring og regional utvikling og kulturminneforvaltningen. Likevel har ikke den kulturminnefaglige bistanden inn i prosjektet vært god nok. Manglende kapasitet på bygningsvernområdet har ført til mangelfull planlegging og oppfølging av enkelte tiltak, med sviktende kvalitet som konsekvens.

Forankring i planer og strategier har vært viktig for politisk oppslutning om prosjektet. Fylkeskommunen har hatt en sterk og stabil prosjektledelse som har bidratt til god framdrift. Når fylkeskommunen har vært proaktiv og tydelig, har det åpnet muligheter for bedre samarbeid mellom forvaltningsnivåene. Fylkeskommunen har tatt en offensiv rolle som myndighets- og virkemiddel-samordner.

4.1.3 NORSK TRADISJONSFISK

KORT OM PILOTPROSJEKTET

I pilotprosjektet er det fokusert på hvordan handlingsbåren kunnskap knyttet til fiske og fiskeforedling kan være til nytte for moderne fiskeribedrifter. Prosjektet har ønsket å vise at kulturarven er avhengig av levende næring. Levende kystsamfunn byr også på de største attraksjonene for reiselivet.

Prosjektet har vært organisert som

Nordland, Lånan. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

Norsk tradisjonsfisk. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

en del av næringsnettverket Norsk Tradisjonsfisk. Bedriftene Seløy Fisk AS i Herøy og H.J.Kyvik AS i Haugesund har hatt ansvar for gjennomføringen av sine respektive delprosjekter og har engasjert veiledere og konsulenter. Norges Vel som har sekretariatet for Norsk Tradisjonsfisk, har koordinert delprosjektene og driftet en styringsgruppe med representanter fra Fiskeridirektoratet, Norges Fiskarlag, Norske Sjømatbedrifters landsforbund og Museum Vest.

HVA ER OPPNÅDD?

To visningsentre er i ferd med å bli etablert, Augustbrygge i Herøy kommune og Silda-senteret i Haugesund. På Herøy er visningssenteret lokalisert i en istandsatt brygge. I Haugesund er visningssenteret integrert i de moderne produksjonslokalene til H.J.Kyvik AS, men bedriften har også lagt mye ressurser i istandsetting av det nærliggende Staalehuset som skal brukes til formidling av sildehistorien ved siden av mange andre aktiviteter.

Foredlingsbedriftene har samarbeidet med sine respektive lokalsamfunn, blant annet lokale myndigheter, andre næringsaktører innenfor samme bransje, reiseliv, kulturarvsinstitusjoner, samt skole og utdanningsinstitusjoner. Imidlertid har ikke det lokale samarbeidet kommet så langt som ønskelig. Visningsentrene gir bedriftene flere ben å stå på, de styrker eksisterende virksomhet og vil kunne gi sysselsettingseffekt på lengre sikt. Visningsentrene øker bedriftenes renommé i lokalsamfunnet og gir grunnlag for markedsføring nasjonalt og internasjonalt. Norsk Tradisjonsfisk har vist hvordan visningsentre basert på kystkultur kan inngå i bedriftenes verdiskaping.

HVA HAR VI LÆRT?

Visningsentrene i Haugesund og hos Seløy viser at kulturarven kan ha en rolle for produktutviklingen og for markedsføringen av tradisjonsprodukter. Dette vil kunne få betydning for bedriftenes merkevare. Det blir interessant å se på konsekvensene for bedriftenes omdømme, rekrutteringsgrunnlag og tilgang på

kompetanse – og om lokalsamfunnets attraktivitet påvirkes.

Dette pilotprosjektet skiller seg fra de øvrige ved at næringsaktørene selv, i tillegg til egen forretningsdrift, har vært sentrale for gjennomføringen. Prosjektet har hatt utfordringer med mangelfull koordinering og samarbeid, særlig i starten da prosjektet hadde flere bedrifter med. Prosjektet har også lidd under manglende forankring hos offentlige myndigheter.

På grunn av strukturendringer opplever bedriftene sviktende og ujevne råstoffleveranser. De peker på at kystfisket med bruk av passive redskaper er mer energieffektivt og mer klimavennlig enn havfiskeriene og oppdrett. Prosjektet framhever at forvaltning av fiskeressurser, forvaltning av kulturarven og mulighetene for livskraftige lokalsamfunn henger nært sammen.

4.1.4 ATLANTERHAVSVEGEN BUD - KRISTIANSUND

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Møre og Romsdal fylke har sammen med de fire prosjektkommunene Fræna, Eide, Averøy og Kristiansund, tatt et felles grep for forvaltning av kystens kulturarv. Det er arbeidet systematisk med å ta vare på og formidle kulturminner og landskap langs Hustadvika og Atlanterhavsvegen. Målet med prosjektet har vært å styrke bosetting og næringsliv ved å gjøre området mer attraktivt for fastboende og turister.

Kulturavdelinga hadde prosjektledel-

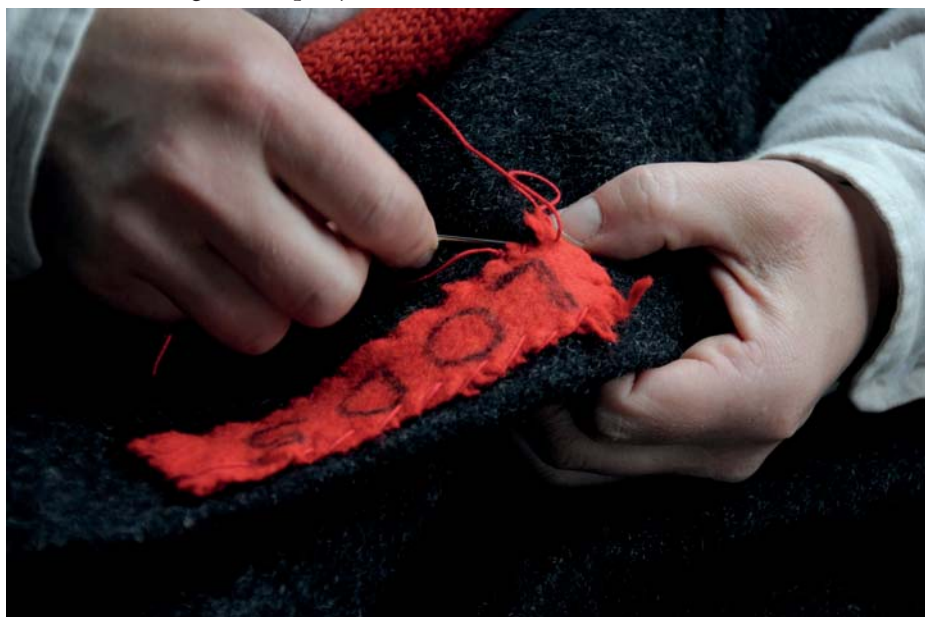
sen. Prosjektgruppa og styringsgruppa bestod i tillegg til fylket av representanter fra kommunene, Romsdalsmuseet, Nordmøre museum, Destinasjon Kristiansund og Nordmøre, Destinasjon Møre og Romsdal, Nordmøre og Romsdal friluftsråd, Fortidsminneforeningen, Nordmøre historielag og Kystverket.

HVA ER OPPNÅDD?

Istandsetting og fysisk tilrettelegging av kulturminner, formidling av kulturhistorien gjennom informasjonsportaler og annen turistinformasjon, kulturhistoriske guidemanus, beskrivelse av opplevelsesløyper, kulturhistoriske scenespill, verksted om fotografering av kulturminner m.m. har ført til at området er blitt mer attraktivt og interessant å ferdes i.

Denne satsingen har gitt et fundament for nærmere samarbeid mellom eksisterende og potensielle næringsaktører langs strekningen. I siste del av prosjektperioden har prosjektet tatt initiativ til næringsutvikling blant annet gjennom et etablererkurs. Det er etablert et næringsnettverk med produsenter og utsalg/serveringssteder for klippfisk. På Averøy ble det høsten 2010 opprettet en interkommunal næringshage hvor utvikling av kulturminnenæringer står i sentrum.

Gjennom Næmingordningen er det lagt grunnlag for videreføring av anti-kvarisk håndverkskompetanse. Dette er etterspurt kunnskap, og arbeidet som utføres er også et godt bidrag til å øke områdets attraktivitet.

Atlanterhavsvegen Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

HVA HAR VI LÆRT?

Prosjektet har, gjennom istandsetting av kulturminner og formidling av kulturhistorien, bygget opp en plattform for videre satsing. Prosjektet er godt forankret hos myndigheter, befolkning og i de frivillige organisasjonene, samt deler av næringslivet. Prosjektet har resultert i konkrete næringsmessige resultater, for eksempel i tilknytning til reiselivsbedrifter i området. Resultatene ville trolig vært bedre hvis prosjektet hadde startet tidligere med systematisk arbeid overfor eksisterende og potensielle næringsaktører og med bedre samarbeid over avdelingsgrensene i fylkeskommunen. Det er positivt at fylkeskommunen og kommunene har besluttet å videreføre arbeidet i årene 2011 og 2012. Den interkommunale næringsshagen vil få en sentral rolle.

4.1.5 NÆRØYFJORDEN VERDSARVPARK

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Dei viktigaste tiltaka i Nærøyfjordenprosjektet er knytt til busetnad og livskvalitet i verdsarvområdet, til utvik-

ling av lokalt næringsliv og til skjøtsel av landskap og kulturminne. Dette er naudsynt for å halde busetjinga oppe i grender og bygdelag. Det gjev óg grunnlag for natur- og kulturbasert næring med gode opplevingar og foredling av lokal mat. Verdsarvparken er organisert lokalt, med mange lokale deltakarar, einskildpersonar og verksemder. Også Fylkesmannen og fylkeskommunen deltek, men sistnevnte ikkje så aktivt her som i dei andre pilotprosjekta. Dette skuldast m.a. mangel på kapasitet. Kontakten har betra seg gjennom prosjektperioden, men framdrifta i prosjektet og resultatata har kome gjennom målmedvete arbeid lokalt og ”bottom-up”-organisering.

KVA ER OPPNÅDD?

Aurland kommune har lenge ønskt seg ei utvikling der dei kunne ta eigne grep om forvaltninga av landskapsressursane. Derfor valde dei å etablere ein regionalpark som ein heilskapleg modell for natur- og kulturbasert samfunnsutvikling. Ved å styrke primærnæringsane landbruk, jakt og fiske vert dei unike

landskapsverdiane som er oppstått i møtet mellom menneskeleg verksemd og storslagen natur, tatt vare på. Deltaking i programmet har opna for ei særleg satsing på skjøtsel og istandsetjing av kulturminne og kulturmiljø. Oppgåvene er løyst ved at det er oppretta to stillingar som parkforvaltarar, ein knytt til kulturminna og ein til landskap. Ein restaureringshandverkar har også vore knytt til prosjektet.

Prosjektet har utvikla verktøy som kan gje betre møte mellom fastbuande og tilreisande. Dette gjer dei ved å bygge opp kunnskap, kompetanse og stoltheit hjå dei fastbuande og ved å møte turistane med godt vertskap og formidling av verdiane dei rår over. Visjonen er at verdiskapinga skjer i møtet. Verktøya dei nyttar er m.a. kurset Bli bygdevert! og stadformidling gjennom interpretasjon, som er ei metodisk tilnærming til korleis formidle eit område sin kulturelle og naturgevrne eigenart.

KVA HAR VI LÆRT?

Erfaringane kommunen og andre involverte har gjort seg med regional-

Nærøyfjorden, Rimstigen. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

parkmodellen er viktig å ha med seg og bruke i andre sammenhengar. Parkmodellen er eit godt døme på lokal forvaltning av uerstattelige verdier, der mange tek del i partnerskapet og verdiskapinga. I fylkeskommunen har det nok skorta på kontakt og forankring av arbeidet i prosjektet internt mellom regionalutviklingsavdelinga og kulturvernavdelinga, og dette har prosjektet merka m.a. ved at det har vore vanskeleg å få dei ”på banen”.

4.1.6 PERLER I NORDSJØLØYPA

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Prosjektet har tatt sikte på lokalsamfunnsutvikling med utgangspunkt i natur og kulturminner langs gamle ferdselsårer i Sotraregionen. Prosjektet er eid av Øygarden, Fjell og Sund kommuner og består av seks delprosjekter: ett for hver av kommunene og tre fellesprosjekter om produkt- og tjenesteutvikling. Det interkommunale utviklingsselskapet Gode Sirklar AS, som er driftet av forskningskonsernet SINTEF, har hatt prosjektansvaret og bidratt med forskningsbasert kunnskap

om lokalsamfunnsutvikling.

Sentrale samarbeidspartnere i prosjektet har vært Hordaland fylkeskommune, Vest Næringsråd, Museum Vest, og Kysteventyret.no. I tillegg er det blant annet samarbeidet med næringslivet, skoleverket, kunnskapsmiljøer, frivillige organisasjoner m.fl.

Et hovedmål har vært å gjøre Sotra-regionen mer attraktivt for fastboende og besøkende, lokale virksomheter og eksterne virksomheter som vil etablere seg der.

HVA ER OPPNÅDD?

Gjennom delprosjektene Kaisess og Luftskipet er det tatt i bruk kunstneriske virkemidler. Dette har vært utprøving av nye formidlingsgrep, men har hatt noen utordringer av økonomisk og annen art. Tiltakene har gitt perspektiv til og forsterket de historiske fortellingene som kulturminnene er bærere av, for eksempel luftskiparrangementet på Fjell festning som hadde en universell og dagsaktuell tilnærming til menneskeretigheter. Kunstneriske prosesser har også bidratt til å løfte lokal kunnskap

og lokale ressurser, blant annet knyttet til håndarbeidstradisjoner. Dette gir muligheter til produktutvikling og næringsetablering.

Museumsavdelingene i Museum Vest har kvalitetssikret de kulturhistoriske fortellingene og har selv levert opplevelsesprodukter gjennom delprosjektet Guideservice og utviklingen av kulturstier. Museet har også utviklet partnerskap med lokale næringer blant innen olje/gass og oppdrettssektoren.

I tillegg har det vært gjennomført tre kommunale istandsetting- og formidlingsprosjekter. De tre kommunene har opparbeidet kompetanse om kulturminner og kulturhistorisk formidling. Det er utviklet samarbeid med reiselivet og innhentet de første erfaringene med å tilby opplevelser basert på kulturarven. Kulturarven blir nå bevisst brukt for å heve regionens attraktivitet.

HVA HAR VI LÆRT? ?

Bruk av kunst i prosjektet er svært interessant, det har utvilsomt bidratt til å sette farge på og gjøre kulturminner, kulturhistorie og lokal kunnskap mer

Perler i Nordsjøløypa Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

synlig i lokalmiljøene.

Museumsavdelingene i regionen har vist hvordan museene kan bidra til god formidling. Innsatsen på istandsetting av kulturminner i prosjektet kunne imidlertid vært bedre.

Ordningen med det interkommunale utviklingsselskapet Gode Sirklar AS driftet av SINTEF har bidratt til nye innfallsvinkler. Riksantikvaren ser likevel at forankringen mot lokale og regionale miljøer, både på kulturarvsfeltet og på næringsfeltet, kunne vært bedre. Det er først i siste halvdel av prosjektet at det innledes systematisk dialog med andre relevante utviklingsprosjekter, slik som for eksempel Kysteventyret. Hordaland fylkeskommune har støttet prosjektet og vært med i styringsgruppa, men kunne kanskje lagt mer vekt på koordinering mot andre relevante regionale satsinger.

4.1.7 ODDAPROSESSEN

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Konkursen i Odda smelteverk i 2003 førte til at et stort område midt i Odda sentrum ble liggende øde og forfalle. Smelteverkstomta representerer 100 år industrihistorie, og her fins bygninger og konstruksjoner fra ulike epoker og med ulike funksjoner og arkitektur. Pro-

sjektet tok utgangspunkt i byggene som kommunen eier, og har gradvis arbeidet med større deler av tomta i samarbeid med private eiere. Prosjektet har hatt fire delområder:

- restaurering av bygninger
- oppbygging av kunnskap om industrihistorie, arkiv og restaurering av teknisk-industrielle kulturminner
- kulturarv som ressurs i by- og næringsutvikling
- industri som reiselivsutvikling

Oddaprosessen har vært ledet av Odda kommune i samarbeid med Norges Vasskraft- og Industristadmuseum, med deltakelse fra industrien i Odda, LO og Innovasjon Norge.

HVA ER OPPNÅDD?

Smelteverkstomta er gradvis åpnet for folk og har skapt muligheter for å bli kjent med Oddas historie. Bygninger er satt i stand og tatt i bruk. Laboratoriet har blitt vitensenter for barn og unge, Containerverkstedet atelier for kunstnere og kafé, Smia kompetansesenter for smedfag, Lindehuset blir kulturhus og Sentralbadet litteraturhus. Festivaler, fotosafarier, kulturminnear og andre arrangementer har gitt folk gode opplevelser på Smelteverkstomta. Restaure-

ringsbedriften RiO AS er etablert med spesialkompetanse og mange oppdrag.

HVA HAR VI LÆRT?

Vern av industriobjekter er utfordrende både faglig, økonomisk og politisk. En inkluderende og lystbetont bruk av kulturminnene har vist seg å være den beste måten å skape oppslutning om å ta vare på dem. Virkemidlene er ikke godt tilpasset denne typen kulturminner med behov for kostnadskrevenne sikrings- og istandsettingstiltak. Prosjektet etterlyser en støtteordning til kjøp av bygg for å sikre mot eiendomsspekulasjon. Midlertidige eierforhold og en uavklart fredningssak har vært de største flaskehalsene (fredningsvedtaket som Riksantikvaren fattet 31.03.11 avklarer viktige premisser for videre utvikling). Dessuten har det vært betydelig sprik, uenighet og interessemotsetninger innad i prosjektet. Dette gjenspeiler også den kritiske holdningen til omfanget av vern i eierselskapet og til dels i Odda kommune. Oddaprosessen viser at det til tross for dårlige odds er mulig å oppnå resultater. Visjoner, vilje, konflikthåndtering og faglig skikkelighet har vært viktige faktorer.

Odda. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

4.1.8 PORTO FRANCO - KRISTIAN- SUNDS KULTURELLE FRIHAVN

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Porto Franco er et samarbeidsprosjekt mellom ti institusjoner. Fylkeskommunen ved regionalavdeling har hatt prosjektledelsen. Det viktigste i prosjektet har vært å bruke de kulturhistoriske fartøyene og den maritime kulturhistorien i utviklingen av Kristiansand by. Byen står foran store endringer i havneområdet, og det er store og tunge planprosesser forbundet med dette.

HVA ER OPPNÅDD?

Planer for nasjonal museumshavn i Kristiansand, som også Riksantikvaren støtter, er nå forankret hos viktige utviklingsaktører og samarbeidspartnere gjennom nettverksarbeidet. Museumshavna inngår i overordna planer i fylkes-

kommunen og i kommunens planer for sentrumsutviklingen. Denne forankringen som gjelder plassering av fartøyene på sentrale og gode kaiplasser, er noe av det viktigste prosjektet oppnådde.

Drift og vedlikehold av kulturhistoriske fartøyer er veldig ressurskrevende. I tillegg kreves kunnskap som kan være vanskelig tilgjengelig. Det er startet arbeid med et felles kulturrederi for å oppnå rasjonaliseringsgevinster på disse områdene. Gjennom kulturrederiet er det også satt i gang en utviklingsprosess for maritim utdanning for "de små og verneverdige fagene" innenfor fartøyvernet.

Gjennom store kulturarrangementer har prosjektet knyttet kontakt mellom partnerne. Det er arrangert Kystkultur-dagene i -08, Frihavnsdagene i -09 og Tall Ship Races i 2010. Arrangementene har vært viktige møteplasser for bygging

og vedlikehold av nettverk og for å nå ut til byens befolkning. Målbevisst bruk av media har vært viktig for å nå allmenheten

HVA HAR VI LÆRT?

Prosjektet hadde fra start omfattende aktivitetsområder og organisering. Underveis var det nødvendig å begrense og konkretisere disse. Dette viser hvor viktig det er å ha tydelige og realistiske planer. Prosjektet har også vist at overordnede mål og delmål må forankres hos hver enkelt samarbeidspartner – i tillegg til politisk og administrativ forankring lokalt og regionalt. I tillegg har prosjektet jobbet målbevisst for å nå ut til allmenheten bl.a. gjennom media.

Kunnskap om den maritime kulturhistorien gjør det lettere å skape forståelse for kystkulturen i sin alminnelighet og for prosjektets realisering i særdeleshet. Prosjektet har hele tiden hatt et godt samarbeid med de frivillige, bl.a. Bragdøya Kystlag. Mange av tiltakene er gjennomført på dugnad. De frivilliges engasjement har vært en viktig ressurs som har vist seg å ha påvirkningskraft både internt i fylkeskommunen og overfor andre samarbeidsaktører som kommune og havnevesen.

4.1.9 HAMMERDALEN

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Hovedmålet i prosjektet har vært å utvikle Hammerdalen til en ny bydel basert på kunnskap om stedets kulturhistorie. Kulturarven i det gamle industriområdet utgjør noe av grunnlaget for ny verdiskaping - for grunneier, lokalsamfunn og region. Prosjektet har fra starten vært delt inn i fire hovedarbeidsområder: kulturarv, verdiskaping, kunnskap og samhandling

Høyskolen i Vestfold, Larvik kommune, Treschow-Fritzøe Eiendom og Vestfold fylkeskommune har vært partnere i Hammedalprosjektet. Høyskolen har hatt prosjektledelsen.

HVA ER OPPNÅDD?

Kulturminnene i området er ivaretatt gjennom en reguleringsplan for beva-

Porto Franco. Foto Gunnar Eikli

ring vedtatt av Larvik kommune høsten 2010, og ved at de fleste bygningene er tatt i bruk til nye virksomheter. Fra å være et avstengt industriområde er nå området blitt arena for et blomstrende kulturliv, blant annet har kulturskolen flyttet inn i det gamle sliperiet. Mange av lokalene er leid ut til kunstnere og kunsthåndverkere.

Treschow-Fritzøe Eiendom har stått for det meste av istandsettingsarbeidet. I tillegg har Norsk Maritimt Museum og Riksantikvaren bidratt. Larvik Museum har også arbeidet med kulturhistorien i området, bl.a. registrering og dokumentasjon av arkiv, bilder og gjenstander og i forskjellige forskningsprosjekter. Fylkeskommunen gjennomførte i 2010 en utgraving i Overinspektørens hage – resultatene herfra har blitt godt formidlet. Etterreformatoriske utgravninger er vanskelig å få finansiert, men et spleiselag mellom flere gjorde det mulig.

Både Larvik Museum/Vestfoldmuseene og Kulturarv Vestfold har pågående forskningsprosjekter, blant annet prosjektet Væsterhavets kulturarv og undersøkelse av etterreformatoriske kulturlag i "Over-

inspektørens hage". Mye ny kunnskap er kommet fram i lyset, noe også NIKU har bidratt til.

Videre er tre stipendiater ved Høgskolen i Vestfold i gang med doktorgrader innenfor fagområdene historie, pedagogiske tekster og regional utvikling.

HVA HAR VI LÆRT?

Brobyggingen mellom utvikling og vern har gjort dette til et prosjekt man kan lære av både lokalt og nasjonalt. Erfaringene med dialog, kulturmøter og -bygging i prosjektet og likeverdig samarbeid med gjensidige forpliktelser kan overføres til andre liknende byutviklingsprosjekter. Samarbeidet har påvirket måten vi tenker på, sier grunneier. Deltakelse i prosjektet har gitt ulike aktører - en stor eiendomsutvikler, offentlig forvaltning og kunnskapsvirksomheter som Larvik Museum og Høgskolen i Vestfold - en møteplass for læring og kunnskapsutveksling som har vært unik.

Prosjektet hadde fra starten "flat" struktur. Dette skapte uklarheter i prosjektdriften. Høgskolen i Vestfold fikk etter en

tid prosjektleder i deltidsstilling. Riksantikvaren etterspurte større kapasitet til prosjektledelse, noe som delvis ble innfridd. Likevel har prosjektet hatt problemer med å delta på samlinger o.a., og prosjektleder har blitt byttet ut flere ganger i perioden. I en periode var prosjektledelser samtidig doktogradsstipendiat. Denne koblingen har gitt kapasitetsutfordringer. Koblingen kan utad oppfattes som en rollesammenblanding, men vi har ikke registrert problemer med dette. Høgskolen valgte en annen prosjektlederløsning det siste året.

At Høgskolen har hatt prosjektledelsen har gitt viktige erfaringer. Høgskolen har tilført kompetanse bl.a. knyttet til kulturelt entreprenørskap og historie. Det tok imidlertid lang tid å få doktorgradsstipendiatene på plass. Både prosjektet og stipendiatene ville tjent på om doktorgradsarbeidene kunne startet tidligere i prosjektet. Høgskolen har heller ikke lyktes med å få andre studenter interessert i problemstillinger med Hammerdalen som "case".

I starten var prosjektet godt forankret i fylkeskommunen. Omorganisering og "omplussing" av den sentrale personen

Hammerdalen. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

i fylkeskommunen førte til at kontakten med kulturvern avdelingen ble redusert og oppmerksomheten på de teknisk-industrielle bygningene og arkeologien i området ble svekket. Fylkeskommunen kom etter hvert mer aktivt med i arbeidet bl.a. gjennom reguleringsplanen for Hammerdalen, utgravingsprosjektet og samarbeid med museet.

Fortidsminneforeningen i Vestfold har vært grunnleggende kritisk til prosjektet og har hatt kommentarer og spørsmål. For prosjektet har kontakten med foreningen vært utfordrende. Prosjektet inviterte Fortidsminneforeningen til samarbeid, men foreningen ønsket ikke å delta. Riksantikvaren mener at det er viktig å vise størst mulig åpenhet i utviklingsprosjekter av denne art. Prosjektledelsen burde i noen tilfeller vært raskere og mer imøtekommende med å gi innsyn i dokumenter.

4.1.10 PILEGRIMSLEDEN

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Pilegrimsleden går gjennom 47 kommuner og sju fylker til Nidaros. Leden er over 2000 km lang. Pilotprosjektet hadde som mål å få flere vandrere til å bruke leden og skape næringsmuligheter. Nidaros bispedømmeråd har hatt prosjektledelsen, og Nord- og Sør-Trøndelag og Oppland fylkeskommuner var fra starten med i prosjektgruppa. Hedmark og Akershus fylkeskommuner kom med underveis. De nevnte instanser har sammen med Direktoratet for naturforvaltning og NHO Reiseliv vært representert i styringsgruppa.

HVA ER OPPNÅDD?

Det er laget en nettbasert vandringsplanlegger på fire språk. Nettsiden inneholder informasjon om pilegrimstradisjon i Norge og Europa, praktisk informasjon for vandrerne og informasjon om kulturminner langs leden. Prosjektet har gjennom et kommunenettverk og tilskudd til kommunene, bidratt til at kommunene har tatt et større ansvar for merking og skjøtsel av traseen, noe som har medført en oppgradering av leden.

Det fins nå over 230 overnattingssteder

der av varierende pris og standard langs leden, mange i kulturhistorisk interessante bygninger. Gjennom prosjektet ble det opprettet 27 nye overnattingssteder bare i Oppland. Prosjektet inngikk i 2010 nært samarbeid med de fem pilegrimssentrene opprettet av Kulturdepartementet, som organiserer fellesturer og tar imot pilegrimer underveis og ved målet.

Pilegrimsleden er markedsført sterkt internasjonalt. Særlig i 2010 da Innovasjon Norge anslo reklameverdien til 10 mill. kr. Etterspørselen etter organiserte turer og andre tilbud har økt. Antall vandrere, både lokale og langvandrere, og overnattinger har økt (telling underbygger dette, men er noe mangelfulle).

HVA HAR VI LÆRT?

Pilegrimsleden er et prosjekt som er omfattende geografisk og forvaltningsmessig. Det kreves et sterkt sentralt ledd som pådriver og koordinator, samt bredt eierskap og faglig allsidighet. Det kreves også et partnerskap mellom ulike deler av staten, fylkeskommunene, kommunene, næringslivet og frivillige. For å få gjennomført praktiske oppgaver som skjøtsel og merking, arrangementer som pilegrimsdager og gudstjenester, og imøtekomme prosaiske behov for mat og husly, har det vært nødvendig å skape et nettverk for samarbeid mellom offentlige myndigheter, frivillige resurspersoner og private næringsaktører. Det har vært viktig at prosjektledelsen har koordinert nettverksarbeidet og deltatt i dialogen mellom de ulike

Pilegrimsleden Oppland. Foto Åse Bitustøl © Riksantikvaren

aktørene. Tjenestetilbyderne langs Pilegrimsleden består gjennomgående av små næringsaktører. Det har vært vanskelig å få virkemiddelapparatet til å fungere godt overfor disse. Det bør jobbes videre med bedriftsnettverk eller andre organisatoriske løsninger som gjør at virksomhetene lettere kommer i inngrep med Innovasjon Norge og andre virkemiddelaktører.

4.1.11 OPPLAND - VALDRES

Oppland-prosjektet har vært delt i to innsatsområder - Valdres og Nord-Gudbrandsdalen. Prosjektarbeidet i de to områdene har vært organisert hver

for seg, med fylkeskommunen ved fylkeskonservator som prosjektansvarlig. Det har vært lokal prosjektmedarbeider i begge områdene.

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Det viktigste i Valdres-prosjektet har vært å videreutvikle samfunn og næring med grunnlag i bruk og vern av natur- og kulturarven. Valdres er den regionen i Norge som har flest støler i drift. I Valdres finner vi også seks av landets 28 gjenværende stavkirker. Prosjektet har vært organisert som en del av arbeidet i Regionrådet i Valdres, og har hatt god kontakt både med Valdres Museum,

landbruksorganisasjonene, kommunene og fylkeskommunen.

HVA ER OPPNÅDD?

For blant annet å møte utfordringer som nedlegging av landbruket og fraflytting, ble Valdres Natur- og Kulturpark etablert i 2007. Ideen er å bruke lokale råvarer, mattradisjoner og kultur til å utvikle salgbare produkter under egen merkevare.

Valdres-regionen ser videreføring av stølsdrift som et viktig satsingsområde i tillegg til et levedyktig markedstilpasset landbruk. Støls-satsinga i prosjektet har videreutviklet gards- og stølsopplevelsene. Antall deltakere i nettverket økte fra 23 til 34 i prosjektperioden, og over halvparten av virksomhetene hadde inntektsøkning i 2009. Samtidig registrerte øvrig reiseliv en nedgang.

Bruk og forvaltning av stavkirkene har vært en stor utfordring, og i regi av prosjektet ble det etablert en egen arbeidsgruppe for stavkirkene. Arbeidet har synliggjort utfordringer og muligheter ved at kirkene er både menighetskirker og populære severdigheter. Det stilles krav bl.a. om parkering, sanitæranlegg og også guiding og skilting.

Gjennom prosjektet har flere verneverdige bygninger "fått nytt liv". Valdreskommunene som er kjent for å ha et godt regionalt samarbeid på mange områder, har fått et mer bevisst forhold til kulturarven, der bl.a. kompetansen ved Valdresmusea er trukket inn i prosjektet. I tillegg har regionrådskontoret knyttet til seg dyktige medarbeidere som har sett mulighetene som ligger i samarbeidsmodeller som nettverk og tovegs informasjon.

Formidling er også et prioritert arbeidsområde i Valdres, både i form av nettsider, ulike publikasjoner og informasjon i marka; kulturstier, informasjonstavler og vandringer. Det har også vært arrangert en rekke kurs og konferanser.

HVA HAR VI LÆRT?

Det mest vellykkede som også har stor overføringsverdi, er at man i Valdres-regionen har opparbeidet og aktivisert lokal kompetanse hos befolkningen,

Valdres. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

i kommunene og på museet. Valdres Natur- og Kulturparks appell til "alle sanser" har blitt lagt merke til og har gitt en stadig sterkere merkevare for de virksomhetene som deltar. Man har støtt på utfordringer knytta til ulike nasjonale satsinger og koordinering av virkemidler, men gjennom prosjektarbeidet er det bygget opp kompetanse i å håndtere dette. Satsingen på bygningsvernkompetanse både på museet og gjennom lokale håndverkere, gir raske og gode resultater og er viktig å videreføre.

4.1.12 OPPLAND - NORD-GUDBRANDSDALEN

KORT OM PILOTPROSJEKTET

Det viktigste i Nord-Gudbrandsdalen-prosjektet har vært å videreutvikle samfunn og næring med grunnlag i bruk og vern av natur- og kulturarven. Regionsamarbeidet er organisert under merkenavnet Nasjonalparkriket. Verdiskaping på kulturminneområdet i de seks kommunene Lesja, Skjåk, Lom, Vågå, Sel og Dovre er knytta til de seks nasjonalparkene innenfor regionen. Målsettingen har vært økt verdiskaping i landbruket og reiselivet med utgangspunkt i nasjonalt verdifulle kulturlandskap, flest freda bygninger i landet, gammel fangstkultur, aktiv

satsing på lokal matproduksjon og et bredt aktivitetstilbud. Videreutvikling av kompetanse om naturbasert reiseliv og nasjonalparkforvaltning har også vært vektlagt i satsinga.

HVA ER OPPNÅDD?

Når man driver med bygningsvern, er det viktig å ha dyktige håndverkere med nødvendig kompetanse. Prosjektet bidro økonomisk til næmingutdanningen på Senter for Bygdekultur på Dovre. Dette er en tre-årig utdanning ut over vanlig fagbrev for håndverkere. Første kull på ti håndverkere har fullført utdanningen og nye kull har startet opp.

Da prosjektet startet var det satt i gang et forprosjekt som skulle se på mulighetene for overnattingstilbud i gamle og godt bevarte hus i et særprega kulturlandskap. Vågå Gardshotell med fem deltakere åpna offisielt sommeren 2010, etter en periode med utvikling av felles bookingsystem og markedsføring, samt kompetanseheving og ikke minst restaurering og produktutvikling på gardene.

Det er gjennomført mange istandsettningstiltak. Etter hvert kom Gudbrandsdalsmusea mer aktivt med i prosjektet. Dette har ført til bl.a. samarbeid med kommunene om ansettelse av en regional bygningsvernkonsulent. Videre har prosjektet fokusert på den rike steinindustrien som har vært i Nord-Gudbrandsdalen. Her har museet vært en viktig støttespiller med ansvar for registrering og dokumentasjon av bergverk og produksjonslinjer, og ivaretagelse av kulturminnene.

HVA HAR VI LÆRT?

Prosjektet gikk bredt ut i starten med forslag om mange tiltak i alle kommunene. Dette førte til en utydelig profil på prosjektet og det ble dermed vanskelig "å selge inn" hos myndigheter og andre samarbeidspartnere. Spissing og tydelige prioriteringer har spart prosjektet for mye arbeid og bedret innsatsen i de aktuelle kommunene. At arbeidet har vært en del av satsinga i Nasjonalparkriket har gitt synergieffekter og helhetlig tenking rundt natur og kultur.

Økonomisk verdiskaping bl.a.

Nord-Gudbrandsdalen, Kleppe Nordiga. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

knyttet til Vågå Gardshotell, genererer økonomisk vekst og gir ringvirkninger ut over de enkelte tiltakene. Det kan være ekstra overnattingstilbud, lokalprodusert mat, aktivitetstilbud og ulikt arbeid på garden. Vågå Gardshotell er også interessant som modell for overnattings- og serveringsbedrifter andre steder; og næmingordningen er interessant som modell for videreutdanning av håndverkere.

4.2 PLUSSPROSJEKTER

De elleve pilotprosjektene har vært hovedsatsingen i programarbeidet. Riksantikvaren så ved utvelgingen av disse prosjektene, at ikke alle temaer ble dekket like godt. Departementet ønsket dessuten å styrke satsingen i programmet, og vi fikk 600 000 kroner ekstra til fordeling på slutten av 2006. Vi valgte tre såkalte Plussprosjekter, to med tema formidling av arkeologiske kulturminner og ett prosjekt med næringsutvikling i et verneverdig byområde.

HYLLESTAD KOMMUNE

Hyllestad kommune ville ta i bruk ei over 1000 år lang kvernsteinshistorie for å fremme utvikling av lokalsamfunn og næringsliv. Verdiskapingspotensialet som ligger i kvernsteins-historien er knyttet til kunnskap om kvernsteinsproduksjon og -handel - med vekt på forskning, formidling og næring. Tilskuddet kommunen fikk ble brukt til å videreutvikle en pedagogisk metode for overføring av handlingsbåren kunnskap knyttet til steinhogging og produksjon av kvernstein. Den utvikla metoden blir tilbudt og er tatt i bruk ved flere skoler som ønsker å bruke kulturminner i undervisningen. Hyllestad deltar også bl.a. i Kvernsteins-nettverket.

HURUM

Prosjektet ville ta i bruk kulturarven som ressurs for friluftsliv og rekreasjon. Videre ønsket man en oppfølging av en nylig vedtatt kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer. Et av tiltakene er minnefinnertkurs som gjennomføres årlig i grunnskolen, og følges opp av Buskerud fylkeskommune.

Av andre tiltak kan nevnes skilting og skjøtsel av utvalgte arkeologiske kulturminner.

SANDVIKEN I BERGEN

Sandviken i Bergen er et byområde med trehusbebyggelse fra 17- og 1800-tallets internasjonale storhandel. Prosjekt Sandviken ville bruke kulturarven til å styrke lokalmiljøet, og med basis i bydelens særpreg og kulturminner trekke til seg et variert næringsliv. Verdiskapingsprogrammet har blant annet bidratt til en rådgivningstjeneste for eiere, brukere og næringsdrivende i bydelen. Sandviken deltar også i nettverket Næring i verneverdige byområder.

4.3 NETTVERKSARBEID

Avsnittet sier kort noe om annet nettverksarbeid (enn pilotprosjektsamlingene) som også har vært en del av oppdraget med verdiskapingsprogrammet.

NÆRING I VERNEVERDIGE BYOMÅRDER

”Næring i verneverdige byområder” er et prosjekt som ledes av By- og tettstedseksjonen hos Riksantikvaren. Prosjektet ble satt i gang som en del av verdiskapingsprogrammet for å bidra til kunnskap om hvordan eldre, verneverdige bymiljøer skal kunne opprettholdes og fortsatt brukes til næringsvirksomhet. Det er et økende problem at verneverdige bygninger tømmes for funksjoner fordi handelen skjer i bilbaserte kjøpesentra utenfor bykjernen. Prosjektets hovedhensikt er å finne fram til tiltak som snur denne negative utviklingen. Bykommunene Bergen, Fredrikstad, Hamar, Kongsberg, Røros, Stavanger, Tønsberg og Ålesund er med i nettverket. Nettverket møtes to ganger årlig, og målet er å ha samlinger i alle byene. På samlingene presenterer vertsbyen seg og sine utfordringer, gjerne med byvandring. Politikere, sentrumsforeninger, handelsstanden m.fl. inviteres til å delta. Dag to deler nettverksbyene informasjon med hverandre.

Gjennom nettverksarbeidet får byene mer kunnskap om praktiske, strategiske og planmessige grep som kan bidra til å

oppretholde og videreutvikle næring i de verneverdige bymiljøene. Som en del av satsingen ble byene invitert til å søke om tilskuddsmidler til tiltak, utredninger og lignende med fokus på potensialet for verdiskaping. De fleste byene har mottatt delfinansiering til tiltak som har utløst minimum 50 % medfinansiering og samarbeid på tvers mellom det offentlige, eiere og næringsliv. Intensjonen er at tiltaket skal ha overføringsverdi til andre byer i nettverket og på sikt også til andre byer.

Vi har allerede sett resultater fra noen av prosjektene. For eksempel har Hamar og Tønsberg vurdert mulige utviklingsalternativer for sentrale kvartaler. Røros gjennomfører satsningen ”Handelsarena Røros”. Tilgjengelig areal for næringsvirksomhet i bykjerna er undersøkt som et konsulentoppdrag, og konklusjonen er at det historiske handelssenteret har kapasitet til å dekke framtidens arealbehov for handel og tjenester. Dette arbeidet er viktig sett i lys av arbeidet med en sentrumsplan vedtatt sommeren 2009 som slo fast at bykjerna skal være kjerneressursen for handel og tjenester. ”Eventuelle etableringer av ny, bilbasert forretningsvirksomhet utenfor bykjerna vil kunne svekke muligheten for å opprettholde handelen i de sentrale gatene.” Sandviken i Bergen har både vært et Pluss-prosjekt (se over) og fått tilskudd via dette nettverket til gjennomføringen av en spørreundersøkelse som konkluderer med at næringslivet i området er interessert i å benytte eksisterende sjøboder til næringsrelatert virksomhet. Dette betyr at sjøbodene vil kunne videreutvikles til næringsformål.

Nettverket har også fokus på organisasjonsmodeller. Dialog på tvers av forvaltningsnivåer og sektorer samt mellom offentlige og private aktører, fremmer nye former for samarbeid og utvikling i bykjernene. Nettverket satser på å fortsette ut 2012.

LIVSKRAFTIGE KOMMUNER

Parallelt med Verdiskapingsprogrammet har Miljøverndepartementet hatt en annen programsatsing kalt Livskraftige kommuner. Kommunenes interesseorganisasjon – KS – har hatt ansvar for gjennomføringen. I tildelingsbrevet

til RA (2009 pkt. 2.1) er vi bedt om å ”bidra til samarbeid, koordinering og gode synergieffekter mellom nettverkene i Livskraftige kommuner (LK) og Verdiskapingsprogrammet”.

Det er særlig to av nettverkene som har jobbet med temaet Kulturarven som samfunnsressurs og som Riksantikvaren har fulgt opp. RiIV er en reiselivssatsing – Reiseliv i industriens vugge – med kommunene Tinn (Rjukan), Odda, Narvik og Sør-Varanger (sistnevnte trakk seg ut undervegs da gruvedriften startet opp igjen). Det andre er Kvernsteinsnettverket med kommunene Hyllestad, Selbu, Vågå, Brønnøy og Saltdal. Verdiskapingsprogrammet har bidratt med litt midler til arbeidet i disse nettverkene. Representanter fra verdiskapingsprogrammet og de to nettverkene har deltatt og holdt innlegg på hverandres arrangementer.

NATURARVEN SOM VERDISKAPER

Erfaringene fra verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet ble formidlet til og diskutert med MD og DN da verdiskapingsprogrammet Naturarven som verdiskaper skulle etableres. DN har deltatt i flere sammenhenger der erfaringer fra kulturminneprogrammet har blitt formidlet. RA deltar i referansegruppen for naturarvprogrammet og har blant annet uttalt seg om valg av prosjekter.

De to verdiskapingsprogrammene har mange fellestrekk og har mye å lære av hverandre. RA vil følge naturarvprogrammet med interesse.

RIKSANTIKVARENS KOMMUNEKONFERANSER

Siden 2006 har Riksantikvarens kommunekonferanser vært viet verdiskapingstemaer. Overskriften på konferansene har vært Kulturarven i lokalmiljøet – om verdiskaping og lokalsamfunnsutvikling (2006), – reiseliv og lokalsamfunn (2007), – aktører og arenaer i endring (2008), – dagliglivets kulturminner og kulturarvens lokale verdi (2009). Den siste konferansen – Kulturarv som varer (i 2011), summerte opp erfaringer etter gjennomført fase I i programmet. Konferansene har samlet

fra 120 – 200 deltakere og har fått gode tilbakemeldinger både fra innledere og deltakere.

ANNET

Kulturminnebasert verdiskaping er et etablert perspektiv i RAs samarbeid med landbrukssektoren, fiskeri- og kystsektoren og reiselivet. I løpet av programperioden har verdiskaping på kulturminneområdet vært tema på flere landssamlinger for kulturminneforvaltningen.

Det har også vært belyst på samlinger for lederne i den regionale kulturminneforvaltningen.

Våren 2009 holdt RA et seminar med lederne for regional utvikling og kulturminneforvaltning fylkeskommunene og Sametinget for å diskutere hvordan samarbeidet mellom de to arbeidsfeltene kan utvikles. I møter med fylkestingene og politisk og administrativ ledelse i fylkeskommunene har riksantikvaren lagt stor vekt på kulturarvens ressurspotensial for verdiskaping.

Pilegrimsleden, Borkerud på Tretten. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

5: Måloppnåelse

5.1 VERDISKAPING

I det følgende konsentrerer vi oss om måloppnåelsen, dvs. spørsmålet om hvilke verdiskapingseffekter som er oppnådd gjennom pilotprosjektene. I kap.5 blir det redegjort for samarbeidsmodeller, metoder osv. Resultatrapporteringen baserer seg på pilotprosjektens årsrapporteringer, rapporter fra følgeevalueringen og Riksantikvarens erfaringer fra programarbeidet.

5.1.1 DEN BREDE VERDISKAPINGEN

Det framgår av programforutsetningene at verdiskaping skal forstås som mer enn

bedriftsøkonomisk inntjening. Et bredt perspektiv på verdiskaping omfatter miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk utvikling. Forståelsen av dette har vært diskutert mellom programledelsen, pilotprosjektene og følgeforskerne. I den avsluttende rapporten til følgeforskerne er utviklingsdimensjonene karakterisert slik:

- Miljømessig verdiskaping omfatter verdier ved kulturminne, kulturmiljø og landskap som varierte og mangfoldige omgjevnader. I tillegg inngår god heilskaplig planlegging og forvaltning av fysisk miljø, god ressursforvaltning og energibruk, bl.a. gjennom gjenbruk av bygninger og

material, mindre forureining og bevaring av biologisk mangfold.

- Kulturell verdiskaping omfatter verdier som lokal eigenart, historieproduksjon og – bruk, lokal kunnskap, symbol og stoltheit, ulike former for ”kulturell kapital” knytt til natur- og kulturarven.

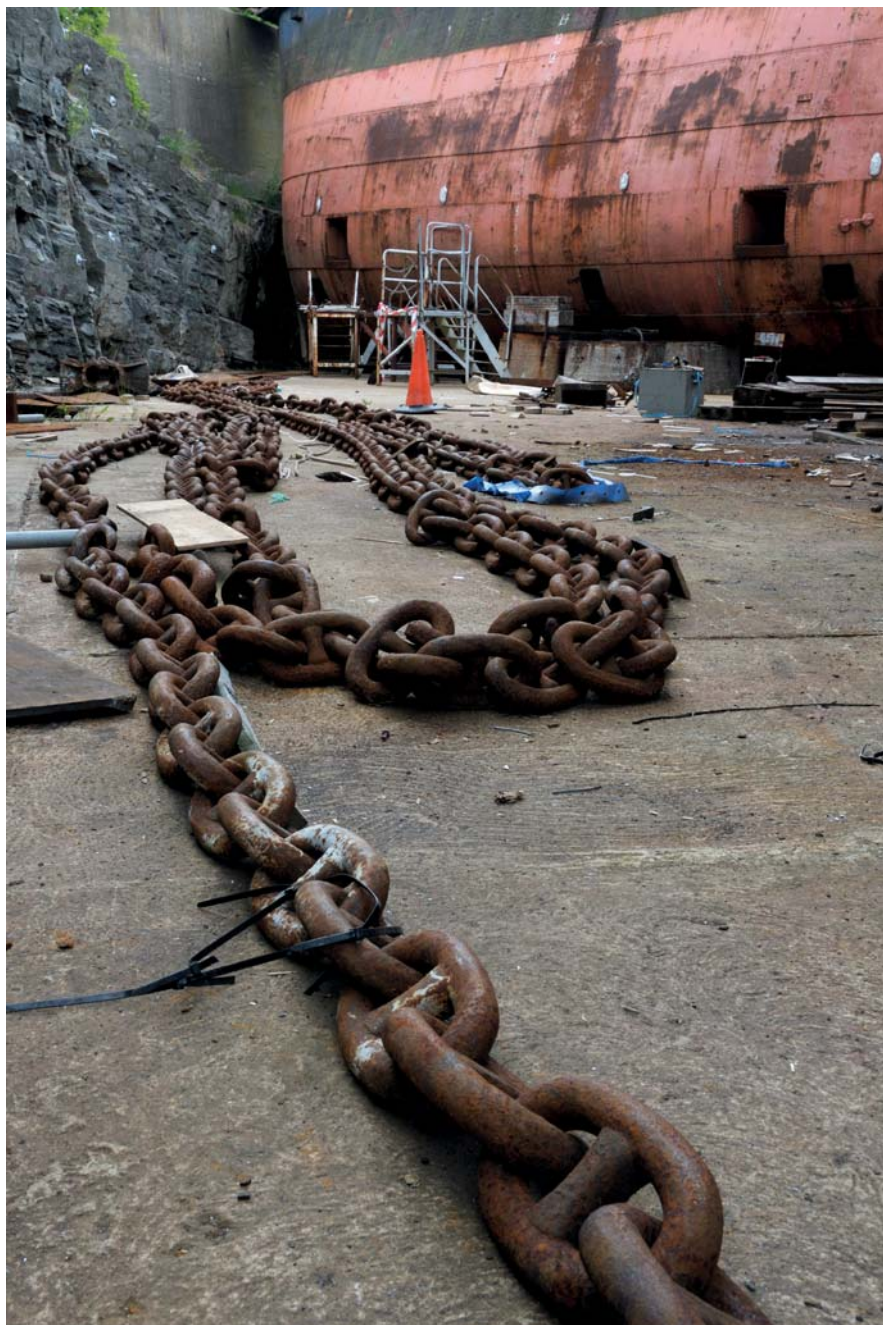
- Sosial verdiskaping omfatter verdier som kjensle av fellesskap, dugnadsand, samarbeid, samhandling, lokalt engasjement, tilhøyning, nettverk, tillit.

- Økonomisk verdiskaping omfatter ulike former for inntektsskapende virksomhet, som trygging av eksisterende virksomheter og utvikling av nye virksomheter. Omgrepet omfatter også innovasjon og merkevare/omdømmebygging, i tillegg til ringverknader som attraktivitet, tilflytting m.m.

Riksantikvaren mener at den brede verdiskapingen har gitt en fruktbar forståelse av til dels komplekse sammenhenger. Miljømessig, sosial, kulturell og økonomisk utvikling er parallelle prosesser som støtter opp under og påvirker hverandre. Forskerne har påpekt at miljømessig, sosial og kulturell verdiskaping gir grunnlag for økonomisk verdiskaping, og omvendt.

I notat 20/2009 fra Telemarksforskning om den brede verdiskapingen: et bærekraftig utviklingsperspektiv på natur- og kulturbasert verdiskaping, pekes det på at investeringer i natur- og kulturarvsverdier innebærer fellesgoder som er ressurser for produksjon av private goder. Det kan settes opp bærekraftregnskap hvor økonomisk utvikling og andre utviklingsdimensjoner sees i sammenheng over tid. Følgeforskerne har også pekt på at en felles forståelse av det brede verdiskapingsbegrepet kan være et grunnlag for en mer metodisk tilnærming til hvordan styre mot en bærekraftig utvikling.

Riksantikvaren mener at tanken om bærekraftregnskap som metode er interessant. Vi vil understreke verdien av en helhetlig landskapstilnærming der natur- og kulturverdiene sees i sammenheng.

Porto Franco. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

Nærøyfjorden: "Miljømessig, sosial og kulturell verdiskaping er ofte grunnlaget for økonomisk verdiskaping. Gjennom synlegging og verdisetjing blir ein meir medvite eigne kvalitetar og ressursar og kan slik sett utvikle og by fram opplevingar og produkt som er truverdige og har eit reelt innhald."

5.1.2 MILJØMESSIG VERDISKAPING

Den vesentligste miljødimensjonen i verdiskapingsprogrammet er knyttet til istandsetting og ivaretagelse av kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Måloppnåelsen for kulturminnene isolert sett behandles nærmere i pkt. 5.2. Andre miljømessige effekter er ivaretagelse av natur- og kulturverdier og biologisk mangfold knyttet til skjøtsel og bruk av landskap. Ved å bruke eksisterende bygninger i stedet for å bygge nytt, reduseres mengden bygningsavfall og ressurs- og energibruk i materialproduksjon, transport og byggeprosess.

Alle pilotprosjekter vurderer at landskapet har betydning som ramme for verdiskapingsarbeidet. I resultatrapporteringen er det blant annet pekt på at kulturminnene er et produkt av landskapet og naturforholdene, og at landskapet er en naturlig del av opplevelsen av et kulturminne.

Pilotprosjektene berører på ulike måter sammenhengen mellom kulturminner og andre miljøverdier:

Oddaprosessen og Hammerdalen har lagt vekt på ressurs- og miljøøkonomi ved gjenbruk av industribygninger

Valdres opprettholder landskapsverdier og biologisk mangfold gjennom aktiv stølsdrift.

Hamningberg: Bygdemiljøet og naturen ble "overforbrukt" av turistene. Turiststrømmene var til sjenanse for beboerne og den sårbare arktiske naturen. I prosjektet er det bygget parkeringsplass og gjennomført andre tiltak som har klart å redusere noen av skadevirkningene.

Pilegrimsleden stimulerer til en miljøvennlig og bærekraftig form for turisme. Vandringer gir stor folkehelseeffekt uten å bidra med forurensing, støy eller slitasje på naturen.

5.1.3 SOSIAL VERDISKAPING

Kulturell og sosial verdiskaping er ofte vanskelige å skille. I den sosiale verdiskapingen er oppmerksomheten på hva kulturminnene betyr for mennesket og for samhandlingen mellom mennesker. I den kulturelle verdiskapingen er det mer vekt på lokal historie og kunnskapsformidling, jf. nedenfor under 4.1.5.

Viktige indikatorer på sosial verdiskaping er tillit, respekt, tilhørighet, fellesskapsfølelse, engasjement, dugnadsvilje, samarbeid og samhandling mv.

Pilotprosjektene har på ulike måter stimulert til økt interesse for kulturminner og til samarbeid om utvikling. Kulturminner og kulturhistorie har vært møteplasser og utgangspunkt for dialog, nettverk og samarbeid over fag- og sektorgrenser, mellom ulike kulturer. Det er lagt ned betydelige ressurser i form av dugnader og frivillig arbeid i mange prosjekter. Gjennom sosialt samvær og arbeid med kulturminner skapes det fellesskapsfølelse og forståelse.

Viktige suksessfaktorer for å skape økt bevissthet og engasjement blant ulike aktører om kulturarven som ressurs, er ifølge pilotprosjektene blant annet:

- Få fram synlige resultater og suksesshistorier.
- Involvere og gi økonomisk støtte og faglig veiledning til engasjerte lag og foreninger.
- Bruke lokale ideer og hjelpe fram lokale tiltak.
- Bruke tid på forankring og prosesser for å sikre felles forståelse og oppslutning.

Atlantehavsvegen Bud-Kristiansund: "Heimblindskapen" rådde, folk så ikke verdiene i sitt eget landskap, det var oppstått en slags fremmedgjøring til historien, fortellingene og kunnskapen fra fortiden. Pilotprosjektet bevisstgjorde folk, som så omgivelsene med nye blikk.

Perler i Nordsjøløypa: "Fra å være en region med tett tilknytning til kaia både som møtested for bygdene og som næringsarena, har man snudd ryggen til sjøen og gått i flokk inn i kjøpesentra. Vi er ikke overbevist om at dette på same måte kan skape positiv identitetsutvikling hos de oppvoksende generasjonene."

Hamningberg: Gjennom nettverkssamlinger og uformelle lavvomøter ble folk mer synlige for hverandre og enkeltinteressene ble klarlagt. Man så hverandre, respekterte hverandre og det ble lagt et grunnlag for samarbeid.

5.1.4 KULTURELL VERDISKAPING

Viktige indikatorer på kulturell verdiskaping i følgeevalueringen har vært stedets egenart og særpreget, symbolbruk og merkevarer, omdømme og attraktivitet. Følgeforskerne peker på at den kulturelle verdiskapinga, lokal identitet og stolthet, har nær sammenheng med det som ofte betegnes som kulturell kapital - en viktig innsatsfaktor i prosesser for mobilisering og utvikling.

I 2010 sier ni av pilotprosjektene at programmet i svært stor eller stor grad har bidratt til økt forståelse for historiske sammenhenger på stedet. Dette er blitt tydeligere underveis i programperioden. Den samme tendensen viser seg i spørsmålet om prosjektarbeidet har bidratt til å styrke identitet og tilhørighet. Pilotprosjektene har blant annet pekt på følgende:

- tiltakene har åpnet opp områdene og gjort kulturminnene tilgjengelige
- lokalbefolkning, lag og foreninger er trukket med i arbeidet
- lokal kulturhistorie er formidlet gjennom felles arrangementer og fortellinger

Kulturminnene er kilde til kunnskap om stedenes opprinnelse og utvikling, og viser hvilke ressurser og kompetanse som er tatt i bruk. Dette viser stedets muligheter og er utgangspunkt for planlegging av framtida. Etsiske, sosiale og miljømessige problemstillinger er en del av vår historie som blir tydeliggjort i arbeidet med kulturminnene. Dette gir også perspektiver på dagsaktuelle utfordringer.

5.1.5 ØKONOMISK VERDISKAPING

Økonomisk verdiskaping med utgangspunkt i kulturminner har flere sider. I følgeevalueringen er det lagt vekt på å få fram inntektsskapende virksomhet, både etableringer og trygging av eksisterende virksomheter. Indikatorer som er brukt er forretningsplaner, nyetableringer, utvidelse av eksisterende virksomheter, sys-

selsetting, besøksstatistikk og tilflytting.

Pilotprosjektene har for hele programperioden rapportert om

- etablering av 66 nye private virksomheter
- etablering av 9 nye offentlige virksomheter
- etablering av 16 nye frivillige virksomheter
- utvidelse av 115 private virksomheter
- utvidelse av 36 offentlige virksomheter
- utvidelse av 53 frivillige virksomheter

Samlet sysselsettingseffekt knyttet til etablering nye virksomheter er 68 årsverk og til utvidelse av eksisterende virksomheter 56 årsverk, til sammen 124 årsverk, jf. årsrapport 2010 fra følgevalueringen. Registreringene gjelder for virksomheter innenfor pilotprosjektene, det vil si de som har mottatt støtte i form av midler, veiledning m.v.

Økonomisk verdiskaping på grunnlag av kulturminner angår mange næringer. Reiselivet har opplagt nytte av kulturminnene, men det kan også andre næringer ha, enten det er tale om primærnærings- eller tjenesteproduksjon.

Noen viktige områder der kulturminnene kan gi direkte næringseffekt er blant annet:

-Bruk av et kulturminne eller kulturmiljø som salgs- eller produksjonslokale. Dette kan handle om videreføring av opprinnelig næring, eller gjenbruk til nye næringsformål slik som overnatting, servering, kontor eller allmenntilgjengelig formål, eller kulturminnet som opplevelse

-Næringsetablering knyttet til materielle leveranser og kulturminnefaglig kompetanse innen arkitekt-, bygningsfag og tradisjonshandverk

-Bruk av kulturminner i markedsføring for å øke produktenes synlighet og salgbarhet

Andre mer indirekte næringseffekter er blant annet:

-Ringvirkninger i form av økt omsetning i lokalsamfunnet fordi kulturminnet er et godt besøkt reisemål

-Ringvirkninger innenfor en bransje eller et fag, f.eks etterspørsel etter antikvarisk kompetanse

-Økt attraktivitet som bidrar til næringsetablering, befolkningsvekst og besøksutvikling på et sted eller i en region

I tillegg til de påviste næringsresultatene, har det i prosjektene vært arbeidet målrettet med å tilrettelegge for næringsutvikling, og det er jobbet aktivt med næringsnettverk.

Atlantehavsvegen Bud-Kristiansund: Pilotprosjektet har etablert informasjonsportaler og formidlet de kulturhistoriske fortellingene. Det ligger derfor til rette for at bedriftene kan bruke kulturarven mer aktivt til produktutvikling og til markedsføring. Fra høsten 2011 er det etablert næringshage for næringsutvikling med grunnlag i kulturminnene.

Den verdifulle kystkulturen i Nordland: Prosjektet har lagt vekt på kontakt med eiere om kunnskapsbehov og praktiske løsninger. I dunværet Lånan var fugevokterne og styringsgruppa samlet på kjøkkenet til Erna. Spørsmålet var: "Ke vil dogger med Lånan?" Her måtte eiere og prosjektledelse vurdere utviklingsmuligheter, kunnskapsbehov og virkemidler. Løsningen ble å koble inn Torgar Utviklingsselskap, og snart var Lånan AS etablert. I dag produserer de ærfugldyner som aldri før og har doblet inntjeningen. Kai og båtrute er etablert og nye produkter utvikles stadig.

Det er vanskelig å isolere kulturminnernes betydning for økonomisk verdiskaping. For det første er det vanskelig å beskrive entydige årsakssammenhenger - ofte er resultatene et samvirke av flere faktorer hvor arbeidet i verdiskapingsprogrammet har større eller mindre betydning. Det er også viktig å være klar over at det kan påvises resultater på ulike nivåer - det er i seg selv et resultat at nærings- og kulturarvsaktører møtes i forpliktende nettverk. For det tredje er det slik at resultatene, spesielt de økonomiske, først viser seg etter noe tid.

Riksantikvaren har i april 2011, etter avtale med Miljøverndepartementet, utlyst et utredningsoppdrag for nærmere å dokumentere og analysere resultater knyttet til økonomisk verdiskaping basert på kulturminner og kulturmiljøer. Potensialet for verdiskaping generelt skal også vurderes.

5.2 KULTURARVEN

I dette punktet redegjør vi for omfanget av istandsettingsvirksomhet og andre aktiviteter knyttet til kulturarven. Det redegjøres også for Kulturminnefondets rolle og resultatene fra eierundersøkelsen gjennomført høsten 2010.

5.2.1 REGISTRERING, KARTLEGGING OG DOKUMENTASJON AV KULTURMINNER

De prosjektene som hadde gode oversikter over kulturminnene allerede på søknadstidspunktet, kom raskt i gang med arbeidet. Dette forteller oss at kommuner som har slike oversikter, har en stor fordel med tanke på strategisk satsing på verdiskaping knyttet til bruk av kulturminner.

Pilotprosjektene dekker et relativt bredt spekter av kulturarven. Følgeforskerne sier at det virker som om alle pilotprosjektene har fokus på sammenhengene mellom materiell og immateriell kulturarv, og flere gir også uttrykk for at den immaterielle kulturarven er en forutsetning for verdiskaping rundt den materielle kulturarven. Det presiseres at kulturminnene er "lite verdt" uten historien og fortellingene som knytter seg til disse.

Det er rapportert om et betydelig kartleggings- og registreringsarbeid i prosjektperioden. Når dette arbeidet gjøres i regi av prosjektet, aktiviseres alle deltakerne og man får ny kunnskap. Det skjer en viktig kunnskapsoverføring, ikke bare om det fysiske miljøet, men og om tradisjon, endring, innovasjon og arbeidsmåter.

Kartleggings- og registreringsarbeid er en nøkkel både til å utforme gode tiltak og til å involvere og engasjere samarbeidspartnere.

5.2.2 ISTANDSETTING OG VEDLIKEHOLDSTILTAK

I alle pilotprosjektene er det utarbeidet søknader om støtte til istandsetting, skjøtselstiltak og tilgjengeliggjøring av kulturminner. Mange søknader er innvilget, men det er også mange tiltak som ikke har fått støtte. I 2010 er det færre avslag enn tidligere som begrunnes med at det er formelle feil i søknaden. Dette tyder på at kompetansen på søknads-

skrivning har økt gjennom pilotprosjektperioden.

Ca. 520 istandsettingstiltak har fått økonomisk støtte, og ca. 310 av disse er så langt ferdigstilt. Parallelt med dette har det også blitt gjennomført kartleggings- og registreringsarbeid i flere av pilotprosjektene som skal systematiseres og formidles. Vi håper derfor på flere restaureringstiltak også etter fase I. Det er tidkrevende prosesser å planlegge tiltak, utarbeide søknader og gjennomføre arbeidene. Tiltakene omfatter ulike typer kulturminner. Dette kan være minner knyttet til industri, jordbruk, sjøfart, handel, overnatting, fiske og kultur. Andre tiltak kan være knyttet til steinalderboplasser, kulturlandskap, stølsområder og kulturstier.

I forbindelse med rapporteringen er det flere som melder om at det er satt i gang tiltak som ikke vil bli ferdigstilt før på et senere tidspunkt. Kvaliteten på istandsettingstiltakene har ikke alltid vært tilfredsstillende. En årsak er mangel på kulturminnefaglig rådgivning til eiere/ tiltakshavere, arkitekter og handverkere. Mange steder er det også vanskelig å få tak i håndverkere

som har kompetanse på kulturminnefaglig riktig istandsetting. Fylkeskommunenes kulturminneforvaltning sliter med for dårlig kapasitet, ikke minst innenfor bygningsvern. Medarbeiderne er i stor grad bundet opp i lovpålagte oppgaver med frednings- og plansaker. Disse flaskehalsene, som særlig gjelder verneverdige bygninger, er i noen prosjekter løst ved å ansette bygningsvernmedarbeidere eller samarbeide med museer om bygningsvernkompetanse. Næmingordningen er et godt tiltak for å bygge opp spisskompetanse hos håndverkere kombinert med at de utfører istandsettingsoppgaver.

5.2.3 FORMIDLING AV KULTURARVEN

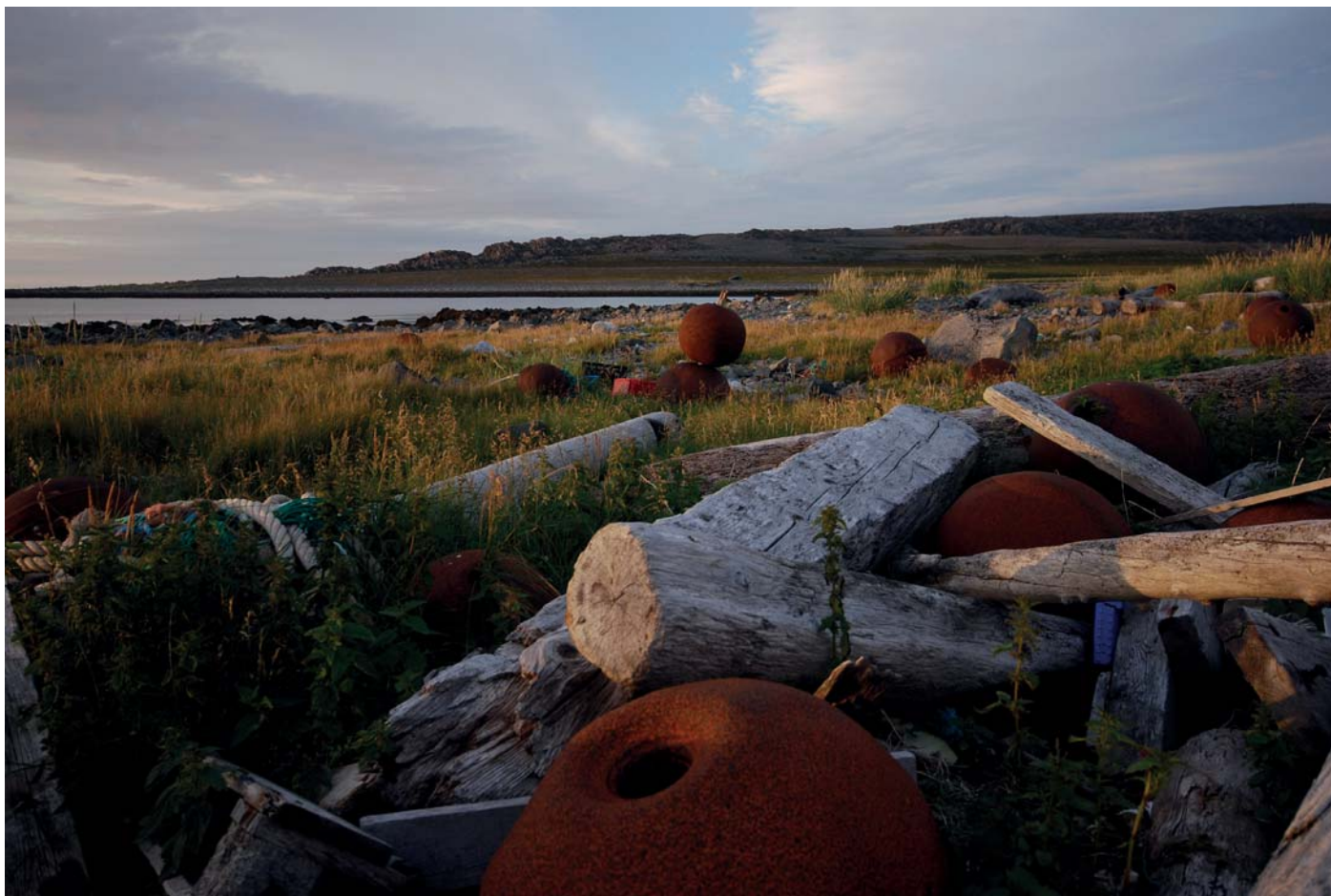
Formidling har vært prioritert i prosjektene. Dette har bidratt til å forankre synet på kulturminner som en ressurs – som privat og som felles gode. En rekke formidlings tiltak er gjennomført, som skilting, brosjyrer, forestillinger, vandringer og ulike veilederkurs. Flere prosjekter har gjennomført guideopplæring og vertskapskurs. Gjennom disse tiltakene har lokale aktører fått gode formidlingsferdigheter, både ansatte i bedrifter, frivillige og andre. Delta-

kerne har fått kulturhistorisk kunnskap og større forståelse av eget lokalsamfunn.

Formidling av kulturminner og kulturhistorie sett i sammenheng med natur- og samfunnsforhold, har vært viktig i verdiskapingsarbeidet. Erfaringene fra fase I kan brukes til å utvikle formidlingsopplegg i samarbeid med reiseliv, museer, frivillige og andre.

5.2.4 NORSK KULTRUMINNEFOND

I St. meld. nr. 16 (kap. 6.5) får Kulturminnefondet en viktig rolle i arbeidet med verdiskaping. Midlene til programmet ble fordelt mellom Fondet og Riksantikvaren i de årene som fase I varte. Midlene som Fondet skulle fordele var øremerket, men søknadene og kravene for tildeling skulle være som for andre ordinære søkere. I startfasen var det en del problemer knyttet til koordineringen mellom Riksantikvaren, pilotprosjektene og Kulturminnefondet, som bl.a. hang sammen med at Fondet vanligvis ikke gir tilskudd til tiltak på kulturminner i offentlig eie. Dette var tilfellet i flere av pilotprosjektene, men ble løst ved at Fondet endret praksis i disse tilfellene.

Hamningberg. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

Samarbeidet ble etter hvert godt og meget nyttig. Bant annet hospiterte en medarbeider fra Riksantikvaren i Kulturminnefondet flere måneder. Intern organisering og prioritering i Fondet gjorde også at pilotprosjektene fikk én kontaktperson å forholde seg til. Medarbeidere i Fondet deltok jevnlig på samlinger og besøkte prosjektene, og motsatt – medarbeidere hos Riksantikvaren har vært til stede ved behandling av søknader i faggruppa og i styremøtene i Fondet. Det tette samarbeidet med Kulturminnefondet har vært svært viktig for å sikre den kulturminnefaglige kvaliteten på de utførte arbeidene. Kulturminnefondets rolle har bidratt til å bygge opp kompetanse hos alle involverte parter. Samtidig melder flere av prosjektene at søknads-

skjemaene oppfattes som omfattende og vanskelige å forstå for søkere.

Istandsetting av kulturminner gir verdiskapingseffekter i seg selv, noe Fondet ofte – og med rette – har påpekt. Riksantikvaren stiller likevel spørsmål om Fondet – ut fra vedtektene sine – bør legge større vekt på at istandsettingstiltak som prioriteres, skal gi verdiskapingseffekter i videre forstand. I Kulturminnefondets vedtekter, § 2, heter det bl.a "Fondet skal bidra til samspill mellom offentlige og private midler for å sikre at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer bevares og aktiviseres som grunnlag for opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping." Dette kan være utgangspunkt for å gi Kulturminnefondet en enda mer

betydelig og strategisk rolle i kulturminnebasert verdiskapingsarbeid.

5.2.5 EIERUNDERSØKELSEN

Miljøverndepartementet, Riksantikvaren og Norsk kulturminnefond ønsket en tilleggsutredning om erfaringer med programmet blant de private eierne. Oppdraget ble gitt til Rambøll Management Consulting (Rambøll) og rapporten ble overlevert i februar 2011 i forbindelse med verdskapingskonferansen i Oslo.

Halvparten av eierne som hadde fått støtte gjennom verdiskapingsprogrammet, svarte på undersøkelsen. Undersøkelsen viser at utilstrekkelig økonomisk støtte og mangelfull kunnskap om kulturminner har vært en av hovedutfordringene i arbeidet. Faglig rådgivning var viktig for at tiltakene ble gjennomført, men ikke like viktig som økonomisk støtte. Gjennom verdiskapingsprogrammet og pilotprosjektene har de private eierne fått større forståelse for hvorfor og hvordan kulturminner kan bevares gjennom bruk. Generelt sett var det høy grad av tilfredshet med kontakten med det offentlige og med de kulturminnefaglige rådene eierne fikk, med unntak for faglig rådgivning fra kommunene. Kulturminnefondet ble trukket fram som en stor ressurs når det gjaldt kulturminnefaglig kompetanse.

Det ble også avdekket at de private eierne opplevde en generell mangel på informasjon om støtteordninger og samordning av de viktigste og mest brukte virkemidlene. De savnet også kunnskap om hvordan kulturminner skal tas vare på; rett bruk av materialer, byggeteknikker, tilgang på håndverkere med kulturminnefaglig kompetanse m.m.

I følge undersøkelsen er det også konflikter knyttet til krav til dagens bruk, for eksempel krav om vinduer i fjøs, rømmingsveger i bygninger brukt til overnatting osv. Ofte har disse konfliktene latt seg løse gjennom kompromisser som kan godtas av myndighetene og eierne. Økonomisk støtte har vært avgjørende for at tiltakene ble gjennomført, og kun fem prosent av respondene oppga at de ville gjennomført tiltaket i samme omfang og/eller til samme

Atlantehavsvegen. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

tid uten denne støtten. Ifølge eierne har prosjektene gitt en klar merverdi gjennom økt kompetanse og mulighet for kompetansedeling, økt stolthet og økt forståelse for verdien som ligger i å ta vare på egne kulturminner.

5.3 KUNNSKAP

Dette punktet handler om kunnskapsutvikling og læring i programperioden. Hvilke typer kompetanse har det vært nødvendig å ha tilgang til? Har det vært behov for særlige kompetansehevende tiltak? Hvilke arenaer og kanaler er brukt til erfaringsutveksling og kunnskapsformidling?

Kunnskapsutviklingen i programmet har omfattet mer enn dette. Det redegjøres for andre læringsaspekter i kapittel 4, 5 og 6.

5.3.1 KOMPETANSE OG LÆRING UNDERVEIS

Prosjektledelse har vært en viktig suksessfaktor. Dette gjelder prosjektlederens formelle og uformelle kunnskap, men også om prosjektledelsen har hatt tilgang til annen kompetanse. Sluttrapporten til følgeevalueringen omhandler hvilken kompetanse som har vært avgjørende for resultatene:

- Om prosjektet har tilstrekkelig kulturminnefaglig, økonomisk og administrativ kunnskap m.v.
- Om prosjektet har hatt tilstrekkelig lokalkunnskap
- Om prosjektet har hatt tilstrekkelige

ressurser, virkemidler og verktøy

- Om prosjektledelsen har vært lydhør, åpen, fleksibel og kreativ og hatt evne til å skape dialog på tvers

- Om prosjektledelsen har hatt evne til å integrere prosjektet i ordinært utviklingsarbeid

Det framheves også at en viktig faktor er det som betegnes som mellomromskompetanse. I sluttrapporten til forskerne skrives følgende:

“Dei vellykka møta har skapt arbeidsformer som sprenger barrierar; mellom forvaltningsnivå, mellom sektorar og mellom ulike delar av verkemiddelapparatet. Når ulike kompetansar blir brakt saman, kan dette skape ei ny, felles forståing. Å skape ei felles forståing krev nærhet og utvikling av felles språk. Føresetnaden er at dei som deltar investerer tid og vilje til å få dette til. Når aktørar frå ulike arenaer møtest med ulik kompetanse og ulike utgangspunkt, men med eit felles mål, blir nye og innovative arbeidsformer utvikla.”

Gjennom selve prosjektarbeidet er det også generert ulike typer kompetanse knyttet til prosess og prosjektledelse, særlig i forhold til det å legge til rette for dialog og samhandling på tvers av fag- og sektorgrenser. Viktig i den sammenheng har vært at det i alle pilotprosjekter har vært samarbeid og dialog med eksterne kunnskapsmiljøer om programarbeidet. Det er gjennomført ulike undersøkelser og gitt prosessveiledning som har vært til stor nytte for prosjektledelsen.

5.3.2 ERFARINGSUTVEKSLING OG KUNNSKAPSFORMIDLING

Prosjektene har arrangert kurs og iverksatt opplæringstiltak knyttet til skjøtsel, istandsetting og forvaltning av kulturminner m.v. Det er gjennomført etablererkurs og nettverksmøter som har økt forståelsen for hvordan kulturminner kan skape verdier. De fleste pilotprosjekter har hatt erfaringsamlinger underveis hvor aktører både innenfor og utenfor prosjektet har vært invitert. Pilotprosjektene har lagt stor vekt på å formidle resultater og på den måten økt interessen og forståelsen for prosjektet.

På nettverkssamlingene omtalt i kap. 4 har pilotprosjektene fått faglig påfyll gjennom innlegg fra relevante fagmiljøer. Samtidig har erfaringsutvekslingen mellom pilotprosjektene gitt perspektiv til eget arbeid. På de årlige kommunekonferansene og andre konferanser som kystkulturkonferansen og samlinger for regionalforvaltningen arrangert av Riksantikvaren, har verdiskapingstemaet stått sentralt.

Atlantehavsvegen. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

6: Samhandling

6.1 FORANKRING

Det ble fra starten lagt vekt på at prosjektene skulle være godt forankret lokalt og at de involverte skulle ha eierskap til dem. Pilotprosjektene brukte mye tid på å få de involverte engasjert i prosjektideene og på å få trukket de ulike miljøene med i debattene. Forankringsoppgavene består blant annet i å få arbeidet integrert i planer og strategier, å skape eierskap, engasjement og vilje til å arbeide for å realisere felles mål.

Dette krever grundige og åpne prosesser og god formidling. Bevisst og planmessig holding til forankring og informasjonsarbeid har gitt gode resultater. Det er stor lokal interesse for kulturminner og kulturhistorie. Derfor har det heller ikke vært så vanskelig å få oppmerksomhet om prosjektene. Utfordringen har vært å koble den kultur-historiske interessen til aktiv deltakelse i prosjektene.

6.2 DIALOG, NETTVERK OG MØTEPLASSER

For å oppnå gode resultater i prosjektene har det vært nødvendig med dialog mellom mange ulike aktører. Det er krevende å legge til rette for konstruktive og effektive møter når ulike myndigheter, befolkning, næringsliv, museer og utdannings- og forskningsinstitusjoner skal samarbeide. I tillegg til samarbeid på tvers er det også nødvendig å koordinere mellom forvaltningsnivåene.

Det har vært viktig å anerkjenne ulike interesser, men samtidig finne fram til tiltak som oppfyller flere mål. Prosjektferingene viser at det er viktig med et nedenfra-og-opp-perspektiv for å vekke lokalt engasjement. Følgforskere vektlegger betydningen av samarbeid mellom myndigheter, næringsliv, kunnskapsmiljøer og de frivillige i lokalt og regionalt utviklingsarbeid.

Valg av kommunikasjonskanaler og -former, opplegg for nettverk og møteplasser betyr mye, men det er vanskelig å gi absolutte anbefalinger. Dette er situasjonsavhengig. Forankringsarbeid og dialog er kontinuerlige oppgaver

gjennom hele prosjektarbeidet.

Atlantehavsvegen Bud-Kristiansund: Prosjektet har arrangert oppstartseminar, div. folkemøter, midtvegsevaluering, erfaringsseminar, møter for formannskapene i de fire kommunene, fellesmøter med politisk ledelse i kommunen, næringsnettverk for klippfiskaktører m.v. Målrettet formidling av kulturhistorien gjennom foldere, plakater, og evenementer som losspill og fotoverksted har holdt det lokale engasjementet oppe. Prosjektet har dessuten invitert lokalaviser og -tv til ulike arrangementer.

6.3 SAMARBEIDSPARTNERNE

6.3.1 FYLKESKOMMUNENENE

Fase 1 har vist at fylkeskommunen bør ha en nøkkelrolle i arbeid med kulturminnebasert verdiskaping, noe som også framkommer klart av sluttrapporten fra evalueringen. Fylkeskommunen har kompetanse og virkemidler på flere viktige felt. De er tildelt en særlig koordineringsrolle for regional utvikling og næringsutvikling. De har og ansvar for viktige sektorer som kulturminneforvaltning, utdanning og kultur, planlegging og stedsutvikling. Der fylkeskommunen har hatt et godt internt samarbeid mellom kulturminnefeltet og nærings- og regionalutvikling, har det vært en styrke for pilotprosjektene. Noen av prosjektene har lidd under manglende samordning mellom disse arbeidsområdene.

Fylkeskommunen er også i posisjon til å samordne mellom sektorene og forvaltningsnivåene. Samordning av aktører og virkemidler har vist seg å være en suksessfaktor fordi det gir synergier og samspill i utviklingsarbeidet. Det reduserer også motsetninger mellom ulike virkemidler og aktører. Dessuten blir tjenestene til eiere, bedrifter, frivillige og andre som ofte strever med å finne fram i virkemiddelapparatet, bedre.

Fylkeskommunene har vært ansvarlig for prosjektsøknaden og for prosjektgjennomføringen i flere av pilotprosjektene. I andre tilfeller har de deltatt på linje med andre partnere, mens de i noen prosjekter har vært lite synlige.

Den verdifulle kystkulturen i Nordland: Prosjektet har vært forankret i fylkesplaner, regionale utviklingsstrategier, regional kulturminneplan og reiselivsplaner. Den politiske forankringen ble ytterligere styrket da Fylkesrådet ble styringsgruppe midtveis i prosjektet. Prosjektet har ført til tettere samarbeid mellom avdelingene, men kapasiteten innen bygningsvern har likevel vært for svak. Fylkeskommunen har forankret arbeidet til partnerskapsavtaler med de berørte kommunene. Gjennom prosjektperioden er samarbeidet og virkemiddelsamordningen med Fylkesmannen og Innovasjon Norge forbedret.

Oppland med Valdres og Nord-Gudbrandsdalen: I likhet med Nordland har prosjektet hatt god regional forankring gjennom fylkesplaner, regionale utviklingsstrategier og handlingsprogrammet for kulturminnevern 2007-2010. Fylkesrådmannen har ledet styringsgruppa der bl.a. Fylkesmannen og Innovasjon Norge har deltatt. Fylkeskonservatoren har hatt ansvaret for gjennomføringen. Prosjektet har hatt et tett og godt samarbeid internt i fylkeskommunen mellom avdelingene for kulturminner og næring. Prosjektet har foregått i to regioner med forpliktende interkommunalt samarbeid. Museene i de samme regionene har tilført prosjektet verdifull kompetanse.

Hammerdalen: Fylkeskommunen var fra start en aktiv partner i prosjektet. Etter omorganisering i fylkeskommunen ble deltakelsen fra kulturminneavdelingen svekket. Det var uheldig for prosjektet. Imidlertid kom kulturminneavdelingen mer med i prosjektarbeidet mot slutten.

Atlantehavsvegen Bud-Kristiansund: Fylkeskommunen ved kulturavdelinga (fylkes-konservatoren) har hatt koordinering og ledelse av et omfattende prosjekt. Prosjektet burde i større grad vært koordinert med relevante utviklingsstrategier i regionen, blant annet reiseliv. Samarbeidet med næringsavdelingen har ikke vært utviklet i særlig grad.

6.3.2 KOMMUNENE

Kommunene har i varierende grad vært involvert i prosjektene. Der kommunene har vært sentrale, har det bidratt til lokalpolitisk forankring, lokal medvirkning og deltakelse blant innbyggerne. Kommunen har førstelinjekontakten med eiere, bedrifter og frivillige organisasjoner, og er myndighet i mange spørsmål som er avgjørende for å få til kulturminnebasert verdiskaping i praksis. Samtidig har kommunen viktige samarbeidsoppgaver med fylkeskommunen som regional utviklingsaktør og kulturminnemyndighet. Prosjektene har i mange tilfeller ført til økt forståelse for hverandres roller og bedre

samarbeid i løpet av programperioden. Kommunenes kapasitet og kompetanse varierer mye. Programmet har gitt en del erfaringer med hvordan kommunene kan innrette seg for å bøte på dette, se bl.a. 6.3.7. Arbeidet for å bedre kulturminneforvaltningen i kommunene vil ha betydning for kommunenes mulighet for å jobbe med kulturminnerelatert verdiskaping. Samspillet mellom nivåene i kulturminneforvaltningen – kommunene, fylkeskommunene og Riksantikvaren – er også meget viktig i denne sammenheng.

6.3.3 SEKTORMYNDIGHETENE

Det har vært samarbeid med naturforvaltningen i flere av prosjektene, bl.a. Nærøfjorden Verdsarvpark, Nord-Gudbrandsdalen og Pilegrimsleden. Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren har hatt kontakt og erfaringsutveksling underveis i programmet. Erfaringene fra verdiskapingsprogrammet ble trukket inn da Naturarven som verdiskaper ble utformet. Verdiskapingsprogrammet har tydeliggjort hvor viktig koplingen mellom natur og

kulturarv er for å få gode resultater.

Kyst- og fiskeriforvaltningen har deltatt på flere nivåer i programmet. Dette gjelder spesielt Kystverket som blant annet har bidratt til utdyping av havna i Hamningberg, utvikling av fyrstasjoner til reiselivsattraksjoner i Nordland, lossillet i Atlanterhavsvegen Bud-Kristiansund og til prosjektarbeidet i Porto Franco.

Fiskeridirektoratet var, særlig ved regionkontoret i Sør-Trøndelag, en aktiv medspiller i den første perioden i Norsk tradisjonsfisk. Marint verdiskapingsprogram finansierte et forprosjekt, men det lyktes ikke å skape et samspill mellom de to programmene. I det videre verdiskapingsarbeidet er det viktig å få til koordinering mellom relevante programmer.

Landbruksforvaltningen har vært en viktig samarbeidspartner i flere prosjekter. Det handler for det første om å opprettholde et aktivt landbruk, og dermed muligheten for å ta vare på kulturminner gjennom bruk. For det andre dreier det seg om tiltak for istandsetting og skjøtsel av kulturminner og landskap. Og dels handler det om produksjon og markedsføring av lokale produkter.

Norsk tradisjonsfisk. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

Virkemidler som har vist seg å være viktige i verdiskapingsarbeidet er for eksempel SMIL-ordningen, regionale miljøprogram, BU-midler (der Valdres og Nord-Gudbrandsdalen administrerer ordningen regionalt) og jordbruksavtalemidler til verdensarvområdene Nærøyfjorden og Vegaøyan. Landbruks- og matdepartementet har markedsført Pilegrims-leden internasjonalt på Grüne Woche.

Regionalutviklingsfeltet er et område der det særlig er behov for bedre samordning. Kommunal- og regionaldepartementet er medeier i programmet "Naturarven som verdiskaper". KRDs strategier for regional utvikling samsvarer godt med det brede verdiskapingsinnholdet som er lagt til grunn for verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet.

6.3.4 NÆRINGS-LIVET OG NÆRINGS-ORGANISASJONENENE

Næringslivet har vært med i større eller mindre grad i alle prosjektene. Næringsorganisasjonene har deltatt i prosjektgrupper, styringsgrupper og på arrangementer. Bedriftene har både hatt egne delprosjekter og vært involvert i næringsnettverk m.v. Bedriftene har imidlertid ofte lite ressurser til å delta i planlegging og på samarbeidsmøter. Når bedriftene blir invitert til å delta i nettverk og samlinger er det derfor viktig å tilrettelegge for dette. Nærings- og kulturminnemyndighetene har ikke alltid vært like flinke til å samarbeide om tilrettelegging for bedriftenes deltakelse.

Innovasjon Norge har deltatt på flere nivåer i programmet. Allerede fra starten var de med i utvelgelsen av prosjektene. De har bidratt med generell veiledning overfor programgruppa og på pilotprosjektsamlingene. For flere av pilotprosjektene har de regionale kontorene deltatt på nettverk- og utviklingsmøter. Virkemiddelapparatet til Innovasjon Norge er knyttet opp til krav om forretningspotensial og næringsresultater. Mange av virksomhetene i prosjektene er imidlertid så små at de ikke har nådd fram med søknader. Det er flere gode eksempler på samvirke mellom Innovasjon Norges virkemidler

og andre virkemiddelordninger, men erfaringene er delte. Samarbeidet har utviklet seg best der virkemiddelaktørene har satt seg ved samme bord og diskutert konkrete utfordringer, gjerne i kontakt med tiltakshavere. Det er en viktig oppgave å videreutvikle samarbeidet.

6.3.5 MUSEENE

De fleste prosjektene har hatt samarbeid med museer. Museene har kulturhistorisk kompetanse om lokalsamfunnet som er svært verdifull, og kan mobilisere kunnskap og engasjement. Bygningsvernkompetansen på museet kan være en viktig ressurs for å få til de gode, bærekraftige løsningene ved istandsetting, mens forvaltningen skjer gjennom plan- og byggesaksbehandling i kommuner og fylkeskommuner. Museene har gjennomført flere tiltak i prosjektene, med dokumentasjon, registrering, formidling m.m.

6.3.6 FRIVILLIGE ORGANISASJONER

Det lokale engasjementet har vært stort i mange prosjekter. Folk har deltatt og bidratt på arrangementer, tilstillinger og dugnader o.a. Frivillige lag og foreninger har vært et aktivum i flere prosjekter: Kystlag, venneforeninger, fartøyvernforeninger, historielag, menighetsråd, pilegrimsforeninger, bygdelag m.fl. De frivillige bidrar med kompetanse, engasjement og arbeidskraft. Det er generelt stor frivillig innsats på kulturminnefeltet. Folk er engasjert i bevaring og bruk av kulturminner. De frivillige har vært viktige ressurser i verdiskapingsprogrammet. I det videre verdiskapingsarbeidet bør samarbeidet med frivillige utvikles videre. Da er det viktig å legge til grunn at det frivillige arbeidet nettopp skjer av fri vilje.

6.3.7 MODELLER FOR SAMARBEID

Verdiskapingsprogrammet har til fulle vist at verdiskaping på kulturminneområdet krever samarbeid mellom mange aktører, mellom offentlige og private, mellom fagmyndigheter og forvaltningsnivåer og mellom ulike kompetansesmiljøer.

Verdiskapingsprogrammet har omfat-

tet mange næringsvirksomheter, hvorav mange små. Kulturminnebasert næring er ofte i liten skala og kommer i tillegg til annen virksomhet. Programmet har gitt interessante erfaringer om hvordan eiere og bedrifter kan samarbeide for å styrke forretningsdriften:

Enkeltaktører har gått sammen og opprettet nye bedrifter og profesjonalisert drift, produktutvikling, markedsføring og salg. For eksempel Lånan AS på Vega.

Bedrifter har gått sammen for å løse oppgaver i fellesskap. I Vågå Gardshotell har gårdsturismebedrifter felles kvalitetsstandarder, markedsføring, booking og regnskap.

I Porto Franco samarbeider eierne av verneverdige fartøy om utvikling av et "kulturrederi" med fellestjenester som innkjøp av vedlikeholdstjenester, produktutvikling, markedsføring og salg.

Bedrifter går sammen for å tilby tjenester. I Restaureringsnettverket i Odda (RiO) tilbyr ulike håndverksbedrifter til sammen et bredt sett av restaureringstjenester.

Bedrifter samarbeider i kompetansenettverk. Stølsnettverket i Valdres har bidratt til bedre lønnsomhet i stølsbruket. Norsk Tradisjonsfisk er en merkevareforening som bidrar til kunnskapsoverføring mellom medlemsbedriftene – i dette programmet om utvikling av visningsanlegg.

Offentlige myndigheter kan være gode støttespillere for eiere og bedrifter ved å være lett tilgjengelige og bidra med informasjon og kompetanse. Resultatene kan bli bedre, både for næring og annen bruk - og for kulturminnene. Det gode, personlige møtet med forvaltningen og virkemiddelapparatet er i mange tilfeller avgjørende for et godt resultat. Faste kontaktpersoner er en fordel.

Samarbeidet på fylkesnivået har vært innrettet på ulike måter. Nordland, Oppland, Hordaland og Vest-Agder fylkeskommuner har erfaringer som er interessante å bringe videre til andre. Uavhengig av hvilken avdeling som har ansvaret for kulturminnebasert verdiskaping, er det samspillet mellom kulturminneforvaltningen og regional utvikling/næringsutvikling som er aller viktigst å organisere. Men også andre deler av fylkeskommu-

nens administrasjon er viktig; plan, kultur, utdanning, samferdsel og friluftsliv. Arbeidet må også organiseres slik at andre viktige regionale aktører involveres.

På kommunalt nivå er de mest interessante erfaringene knyttet til måter å organisere arbeidet på både lokalt og mellom kommuner. I Nærøyfjorden Verdsarvpark og Valdres har kommunene etablert regionale natur- og kulturparker etter mønster fra kontinentet. Det gir en organisatorisk ramme for bygdeutvikling basert på partnerskap mellom offentlige og private, og forbindelsene til regionale og nasjonale myndigheter styrkes. Regionalparkene er gode rammer for kulturminnebasert verdiskaping fordi innsatsen settes inn i en helhetlig, strategisk sammenheng der kulturarv, natur og landskap henger godt sammen. Men regionalparkene representerer samtidig en ambisiøs modell som neppe er naturlig for flertallet av kommunene i landet.

Andre former for interkommunalt samarbeid har også vært nyttige. Nasjonalparkriket er fundert på regionrådet for kommunene i Nord-Gudbrandsdalen. Perler i Nordsjøløypa er forankret i et interkom-

munalt samarbeid og et interkommunalt utviklingselskap. Atlanterhavsvegen Bud-Kristiansund har ført til tettere samarbeid mellom de fire involverte kommunene. Felles for disse erfaringene er at kommunene har samarbeidet om kompetanse og andre ressurser, og tiltakene har fått økt verdi fordi de er satt inn i en større geografisk sammenheng. Kommunestrukturen gjør at det ofte vil være rasjonelt å knytte verdiskapingsarbeidet til interkommunalt samarbeid.

Pilegrimsleden viser hvordan det kan la seg gjøre å jobbe med verdiskaping i en geografisk sammenheng som favner flere fylker og mange kommuner. Kirken, direktoratene og fylkeskommunene danner en prosjektorganisasjon som favner to landsdeler. Det har latt seg gjøre fordi Pilegrimsleden i fysisk forstand binder det hele sammen. Samtidig er Pilegrimsleden eksempel på en utfordring og en utviklingsmulighet som krever en fastere, overordnet organisering med nasjonal deltakelse for å lykkes over tid.

Et fellestrekk ved mange av pilotprosjektene har vært det sterke frivillige engasjementet. Følgeevalueringen har pekt

på at frivillig sektor representerer en ny pilar i forhold til vanlig utviklingstenkning. Tradisjonelt blir samspeilet mellom privat sektor, offentlig sektor og kompetansmiljøer tillagt stor vekt i utviklingsarbeid. I verdiskapingsprogrammet har i tillegg frivillig sektor vist seg å være en viktig partner. Denne erfaringen bør legges til grunn for videre arbeid med kulturminnebasert verdiskaping. Det bør da jobbes mer planmessig med samarbeidet med frivillige.

Nærøyfjorden, Undredal. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

7: Anbefalinger

7.1 ANBEFALINGER FRA PILOTPROSJEKTENE

I sluttrapportene fra pilotprosjektene er det stor samstemmighet om behovet for å ta vare på og bygge videre på erfaringene og resultatene. Det oppmuntres til videreutvikling av de lokale og regionale partnerskapene. Prosjektene har flere anbefalinger i sluttrapportene.

7.2 RIKSANTIKVARENS VURDERINGER OG ANBEFALINGER

7.2.1 VERDISKAPING PÅ KULTURMINNEFELTET MÅ VIDEREFØRES

I verdiskapingsprogrammet har vi hatt to perspektiver. På den ene siden å bruke kulturminnene som en ressurs for samfunnsutvikling. På den andre siden at kulturminnene skal få økt oppmerksomhet og mer ressurser.

Erfaringene fra verdiskapingsprogrammet viser klart at kulturminner gir en merverdi for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner. Samtidig får kulturminnene mye tilbake, i form av større forståelse, mer oppmerksomhet og økte ressurser. De fredete kulturminnene har ofte høy status, og det er for eksempel allmenn oppslutning om at stavkirker skal bevares. De verneverdige kulturminnene som ikke har en uttrykt nasjonal verdi, er det ofte mer diskusjon rundt. Ved å trekke inn den brede verdiskapingen i diskusjonen om verneverdiene vil bildet kunne nyanseres og argumentene for vern framføres tydeligere. Bruk er det beste vern har vi ofte sagt. Verdiskapingsprogrammet gir oss eksemplene og argumentene for et slikt syn.

Alle myndigheter har en forpliktelse til å samarbeide med andre om samfunnsutviklingen. Kulturminneforvaltningen skal ta vare på kulturminnene, men fokuserer vi bare på dette uten å arbeide for at kulturminnene skal brukes som en ressurs for utvikling, vil både kulturminnene og samfunnet tape.

Det er en fare for at kulturminner kan bli forbrukt. Men etter Riksantikvarens

oppfatning er det som oftest ingen vesentlig motsetning mellom det å bevare kulturminnens kulturhistoriske kvaliteter og det å tilrettelegge for bruk. Snarere tvert imot. Det er imidlertid viktig at vi i alle sammenhenger er tydelig på hvilke verdier som skal sikres. Og tiltakene må kvalitetssikres kulturminnefaglig. Da går målene for Verdiskapingsprogrammet godt sammen med tradisjonelle verdier og prinsipper i kulturminneforvaltning.

Verdiskapingsprogrammet har vist at de to perspektivene både kan og bør forenes. På dette grunnlag mener Riksantikvaren at arbeidet med kulturminnebasert verdiskaping må videreføres.

7.2.2 KOMMUNIKASJONEN OM VERDISKAPING OG DOKUMENTASJONEN AV RESULTATENE MÅ FORBEDRES

Kommunikasjon er utfordrende når aktører fra ulike kulturer og med ulik kompetanse skal samarbeide. Det er derfor nødvendig å vektlegge god informasjon i alle faser av verdiskapingsarbeidet. Det må rigges møteplasser og læringsarenaer, både sentralt og lokalt, som kobler ulike interesser, kompetanser og legger til rette for samhandling. Det brede verdiskapings-perspektivet – miljømessig, sosial, kulturell og økonomisk – har vært viktig for forståelsen av vesentlige og komplekse sammenhenger.

I sluttrapporten fra følgeforskerne er det understreket at:

“denne definisjonen av miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk verdiskaping er av ein førebels karakter, utvikla for å kunne bidra til å kvantifisere og talfeste effektar av arbeidet i pilotprosjektet. I det vidare vil det vere behov for ytterligare omgrepsutvikling, for om mulig kunne utvikle autoritative definisjonar av miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk verdiskaping med kulturminne som utgangspunkt.”

En viktig oppfølgingsoppgave er å klargjøre innholdet og sammenhengene i den brede verdiskapingen. Riksantikvaren foreslår et utviklingsarbeid i

samarbeid mellom forvaltning, næringsliv og forskere hvor fagmiljøer innenfor innovasjon, bedriftsøkonomi og regional utvikling inngår. En viktig oppgave er å klargjøre begrepene og utvikle bedre målemetoder. Denne oppfølgingsoppgaven må sees i sammenheng med utredningen om nærmere dokumentasjon av den økonomiske verdiskapingen i fase 1, jf. foran under pkt. 5.1.5.

I det videre verdiskapingsarbeidet vil vi anbefale at det legges mer presise mål og resultatkrav til grunn og at resultatene dokumenteres med kvantifiserbare parametere så langt det er mulig. For eksempel endringer i folks holdninger til kulturminner, besøkstall og sysselsetting.

7.2.3 SAMORDNINGEN PÅ NASJONALT NIVÅ MÅ STYRKES

Miljøverndepartementet signaliserte i st.meld. nr. 16 (2004-05): ”Departementet vil i samarbeid med de berørte departementene se nærmere på hvordan ulike statlige virkemidler kan ses i sammenheng for å bidra til verdiskaping gjennom en mer aktiv bruk av kulturminnene og kulturmiljøene.” Arbeidet med nasjonal koordinering har ikke kommet så langt som ønsket. En interessant erfaring i denne sammenheng er at flere av pilotprosjektene, til tross for dette, har lyktes i å forbedre samarbeidet mellom myndigheter og virkemiddelaktører regionalt – og dermed bedre måloppnåelse.

Vår vurdering er likevel at manglende samordning mellom myndigheter og virkemidler på nasjonalt nivå er en flaskehals for kulturminnebasert verdiskaping regionalt og lokalt. Evalueringen av fase 1 påpeker det samme, se sluttrapporten kapittel 7. Det samme er for øvrig en klar erkjennelse i det nordiske prosjektet Natur og kulturarv som resurs for hållbar utveckling och tillväxt (TemaNord 2011:526).

I sluttrapporten fra følgeevalueringen uttrykkes det også behov for nasjonale fellesoppdrag som forplikter aktører på tvers av sektorer og myndighetsgrenser. Riksant-

antikvaren anbefaler derfor at det utvikles:

- felles strategier for verdiskaping
- felles eierskap til verdiskapingsprogram og liknende satsinger
- tettere koplinger mellom programmer, satsinger og virkemidler
- koordinerte oppdrag til direktorater og etater tverrsektorielle læringsarenaer

Det er særlig behov for samordning mellom kulturminnefeltet og natur, kultur, næring og regional utvikling. I mange sammenhenger er det natur og kultur samlet som utgjør grunnlaget for verdiskaping. Natur- og kulturminnebasert verdiskaping bør derfor kobles tettere. I tillegg anbefaler Riksantikvaren at MD inviterer KUD, NHD, LMD, FKD og KRK til nærere samarbeid. Vi har godt samarbeid med flere av de relevante etatene, men ser særlig behov for å styrke samarbeidet med Innovasjon Norge og Kommunenes Interesseorganisasjon/KS.

7.2.4 KULTUR OG NATUR MÅ SEES I SAMMNEHENG

Kultur- og naturverdier forsterker hverandre. Kulturminnene blir mer

interessante når de formidles og plasseres inn i en historisk og landskapsmessig kontekst. Da kommer også kunnskapsverdiene tydeligere fram. Litteratur og kunst bidrar til å utvikle perspektivet på kulturminnene. For å gjøre kulturminnene synlige som utviklingsfaktor, er det derfor helt nødvendig å samarbeide med museer, naturforvaltningen og andre som kan bidra til å forløse kulturminnens utviklingskraft. Det bør utvikles langt mer systematisk og omfattende samarbeid på alle nivå. Departementene må sørge for overordnede, koordinerte rammer og føringer som legger til rette for det.

7.2.5 FYLKESKOMMUNEN MÅ HA EN NØKKELROLLE I VERISKAPINGSARBEIDET

Samspeilet mellom næringsavdelingen/ regionalutviklingsavdeling og kulturminneforvaltningen har vist seg å være avgjørende i verdiskapingsarbeidet. Fase 1 gir imidlertid ikke grunnlag for å anbefale en bestemt ansvars plassering i fylkeskommunen.

Fylkeskommunene bør utfordres og

stimuleres til å ta den regionale lederrollen i arbeidet med kulturminnebasert verdiskaping. Erfaringene fra fase I bør legges til grunn for fylkeskommunenes videre arbeid. Flere forhold har vist seg avgjørende for at fylkeskommunen kan fylle nøkkelrollen i kulturminnebasert verdiskaping:

- forankring i politisk og administrativ ledelse i fylkeskommunen, for eksempel i fylkesplaner og regionale utviklingsstrategier
- kompetanse, kapasitet og prioritering i de ulike avdelingene eller etatene i fylkeskommunen, spesielt i kulturminneforvaltningen og næringsavdelingen/ regional utviklingsavdeling
- evne og vilje til å sette inn økonomiske midler
- evne og vilje til å spille på lag med lokale krefter, kommuner, museer, Innovasjon Norge og andre regionale og nasjonale instanser.

Riksantikvaren ønsker å bistå fylkeskommunene med arbeidet. Vi foreslår at fylkeskommunene støttes økonomisk i fase II forutsatt at de oppfyller nærmere forutsetninger definert ut fra erfaringer

Valdres. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

gene fra fase I.

7.2.6 KOMMUNEN MÅ VÆRE EN HOVEDAKTØR LOKALT

I det videre arbeidet med verdiskaping på kulturminneområdet må det være en forutsetning at kommunen eller regionrådet deltar på en forpliktende måte. På samme måte som fylkeskommunen må delta når det er snakk om tiltak i en kommune eller i et flerkommunesamarbeid. Kompetanse og kapasitet i kommunene er imidlertid en flaskehals. Regionalt samarbeid og samarbeid med museene har vært gode måter å løse dette på i prosjektene. Museene har bidratt med råd og hjelp både direkte til eiere av kulturminner og fylkeskommuner/kommuner, og som deltakere i pilotprosjektene. Riksantikvaren anbefaler at disse erfaringene tas med i framtidige satsninger for å bedre kompetansen i kommunene, bl.a. Kunnskapsløftet på kulturminneområdet.

Den lokalpolitiske forankringen og koplingen til kommunale planer og virkemidler er nødvendig. Lokale og regionale kulturminneregistreringer og –planer bør være et viktig grunnlag i verdiskapingsarbeidet. Kommunen bør støtte og veilede eiere, bedrifter og frivillige som tar verdiskapingsinitiativ i tråd med overordnede strategier og planer.

7.2.7 HÅNDVERKSKOMPETANSEN MÅ STYRKES

Mangel på håndverkskompetanse er en flaskehals i verdiskapingsarbeidet. Det forsinkes gjennomføring av tiltak og gjør at kvaliteten på arbeidet ikke alltid holder mål. De samme erfaringene har vi fra istandsetting og restaurering i andre sammenhenger.

Det bør etableres en formalisert etterutdanning i byggfagene. Koplingen til den viktigste læringsarenaen – byggeplassen – bør styrkes. Opplæring på byggeplass gir god og effektiv kunnskapsoverføring og kompetanseoppbygging. Det legger også til rette for at utdanningen kan gi trening i å finne gode løsningsalternativ i kontakt med eier. Næmingordningen bør videreføres for å sikre spisskompetanse i restaureringsfagene.

Rådgiverstillinger i bygningsvern gir kompetansetilførsel både til håndverkere og eiere. Det bør opprettes flere slike stillinger gjennom samarbeid mellom museer, kommuner og fylkeskommuner, eventuelt knyttet til bygningsvernsetra.

Nettportalen byggogbevar.no bør utvikles videre for å bli det sentrale stedet for informasjon om bedrifter som tilbyr varer og tjenester innen istandsetting og tilrettelegging av kulturminner for bruk.

7.2.8 RIKSANTIKVARENS VIDERE ARBEID MED VERDISKAPING

I verdiskapingsarbeidet har Riksantikvaren og regional kulturminneforvaltning vært aktive på andre arenaer og møteplasser enn det vi tradisjonelt har vært. Vi har vært i mange dialoger om hva kulturminnene er verdt i en helhetlig utviklingssammenheng. Gjennom dette har forståelsen og aksepten for kulturminner som ressurser for god samfunnsutvikling økt, og kulturminneforvaltningen oppfattes som en mer interessant samarbeidspartner.

Riksantikvaren skal fortsette arbeidet med sikte på å tilrettelegge for at kulturminner kan tas i bruk til verdiskaping. Det er imidlertid utenfor vårt ansvars- og kompetanseområde å drive næringsutvikling. Vår rolle er å være kunnskapsleverandør, tilrettelegger, pådriver og samarbeidspartner.

Programarbeidet burde hatt mer kapasitet og annen type kompetanse i tillegg til det Riksantikvaren har hatt som ramme for arbeidet. Vi anbefaler at rammevilkårene for direktoratet muliggjør fortsatt sterk innsats på verdiskapingsfeltet. Dette innebærer at Riksantikvaren, både i en fase II av verdiskapingsprogrammet og i en normalsituasjon, må ha ressurser til å drive utviklingsarbeid på feltet og at det er mulig å initiere og støtte lokale og regionale verdiskapingsprosjekter. I tiden framover vil Riksantikvaren vurdere innrettingen av verdiskapingsarbeidet i direktoratet. Vi skal legge særlig vekt på hvordan vi, i samarbeid med fylkeskommunene, kan bidra til gode verdiskapingsstrategier og -tiltak, regionalt og lokalt. Gjennom Kunnskapsløftet vil

Riksantikvaren veilede om og støtte arbeid med kulturminneregistreringer og –planer i kommunene. Vi vil også jobbe videre for at kulturminneforvaltningens virkemidler og kompetanse knyttet til vern og istandsetting, skal fungere bedre i sammenheng med verdiskapingsarbeidet.

7.2.9 VIDEREFØRING AV VERDISKAPINGSPROGRAMMET FASE-II

For å nå målet om at kulturminner i større grad skal tas i bruk som ressurs for samfunnsutvikling i hele landet, kreves det en målrettet satsing for å få flere til å ta i bruk erfaringene fra fase I. Hittil har innsatsen bare involvert et begrenset antall kommuner og fylkeskommuner. Skal arbeidet utløse verdiskapingspotensialet i et omfang som er interessant i nasjonal sammenheng, krever det en kraftfull innsats.

Riksantikvaren anbefaler at fase II baseres på et bredere eierskap mellom departementene der natur, kultur, regionalutvikling og næring inngår. Med bakgrunn i erfaringene med fylkeskommunenes nøkkelrolle i verdiskapingsarbeidet, må det mobiliseres for at alle fylkeskommuner skal jobbe planmessig med kulturminnebasert verdiskaping. Det er viktig å stimulere til prosjekter og satsinger på områder der vi har for lite kunnskap. Dette gjelder særlig næringsutvikling og økonomisk verdiskaping, samt involvering av frivillige. Slike prosjekter kan gjennomføres i prioriterte kommuner eller regioner. En fase II må også forsterke innsatsen for samordning av statlige virkemidler, og tydeliggjøre språk og begreper som kan øke forståelsen over fag og sektorgrenser. I tillegg trenger vi bedre indikatorer for og dokumentasjon av verdiskapingseffektene.

Hamningberg. Foto Marit Bendz © Riksantikvaren

VEDLEGG

Programnotat

Mål for prosjektene

Søknadsskjema, andre runde

Økonomioversikter

Informasjonstiltak i regi av Riksantikvaren

Riksantikvarens publikasjoner i Verdiskapingsprogrammet

Publikasjoner fra følgeevalueringen

Programnotat

Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet

En første versjon av programnotatet ble delt ut i forbindelse med regionale samlinger i november 05. I foreliggende versjon er det tatt inn målstruktur for programmet, samt at det gjort noen mindre justeringer og presiseringer. Versjonen ble forelagt programmets styringsgruppe (RAs ledermøte) 02.02.06.

(Mindre redaksjonelle endringer i notatet er foretatt pr. 07.04.06)

1. Rammer

1.1 Bakgrunn for verdiskapingsprogrammet

Kultur og kulturarv har de senere åra fått større oppmerksomhet som økonomisk, sosial og kulturell faktor ved samfunnsutviklingen. Politisk, nasjonalt så vel som internasjonalt, er det bred enighet om at kulturarven er viktig for verdiskapingen i samfunnet. Den fysiske kulturarven - kulturminner, kulturmiljøer og landskap - blir sett på som en ressurs for befolkning, for næringsliv og for lokalsamfunn og regioner.

Det er nødvendig i større grad å løfte kulturarven inn som tema på viktige utviklingsarenaer og det er behov for økt kunnskap om kulturarven som ressurs.

På denne bakgrunn har Miljøverndepartementet etablert et verdiskapingsprogram på kulturminneområdet som skal gjelde fra 2006.

I St.meld nr. 16 (2004-2005) har MD formulert følgende målsettinger med verdiskapingsprogrammet

- *Bidra til at kulturminner og kulturmiljøer blir tatt i bruk i utviklingen av lokalsamfunn og næringsliv.*
- *Utvikle modeller for samarbeid mellom eiere, rettighetshavere, næringslivet, offentlige aktører, museer og frivillige organisasjoner.*
- *Spre kunnskap om hvordan en bærekraftig bruk av kulturminner og kulturmiljøer fremmer næringsutvikling og styrker lokalsamfunn og regioner.*
- *Klargjøre hvilke forutsetninger som må være til stede, og avdekke eventuelle flaskehalsar som må fjernes, for å fremme verdiskaping.*

I pkt.1.2 har vi presisert målene for verdiskapingsprogrammet.

1.2 Mål for verdiskapingsprogrammet

OVERORDNET MÅL

Verdiskapingsprogrammet skal medvirke til at kulturarven brukes som ressurs i samfunnsutviklingen.

DELMÅL 1: VERDISKAPING

Bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner.

Dette oppnås ved å

- etablere pilotprosjekter med potensial for verdiskaping,
- integrere kulturarven på utviklingsarenaer og i verdiskapingsprosesser,
- arbeide fram gode samarbeidsmodeller, metoder og verktøy.

DELMÅL 2: KULTURARVEN

Ta bedre vare på kulturarven.

Dette oppnås ved å

- utløse engasjement og ressurser på alle myndighetsnivåer og fra andre sektorer,
- arbeide for en bærekraftig bruk hvor det tas hensyn til tålegrenser.

DELMÅL 3: KUNNSKAP

Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.

Dette oppnås ved å

- klargjøre forutsetninger for kulturarven som ressurs ved samfunnsutviklingen gjennom forskning og utviklingsarbeid,
- spre og ta i bruk kunnskap og erfaringer, bl.a. gjennom nettverk.

Pilotprosjektene skal definere sine mål tilpasset de tre delmålene.

1.3 Praktiske rammer og forutsetninger

Programmet vil bli gjennomført i to faser. Første programperiode (fase 1) varer i 4 år fra 2006 t.o.m. 2009. På bakgrunn av erfaringer og resultater fra denne perioden vil det bli tatt stilling til videre omfang av og innhold i programmet (fase 2).

Programmet består av to hovedelementer, pilotprosjekter og nettverk for kunnskapsformidling, erfaringsutveksling og koordinering. Fase 1 gir rom for etablering av inntil ti pilotprosjekter på lokalt/regionalt nivå. Pilotprosjektene kan ha inntil fire års varighet. I 2006 blir det satt i gang et - fire pilotprosjekter og noen forprosjekter.

Pilotprosjektene bør inngå i en lokal eller regional strategi for verdiskaping og innovasjon. Fylkeskommunen som regional utviklingsaktør bør stå sentralt, men både eierne, næringslivet, andre private og offentlige aktører og frivillige organisasjoner kan søke om å delta. Det er en klar intensjon om etablering av aktørfelleskap over tradisjonelle fag- og sektorgrenser. Målsettingen er å få til spleiselag hvor midlene i verdiskapingsprogrammet fungerer i samspill med andre offentlige og private ressurser.

MD og RA vil tilrettelegge for samarbeid mellom sektorene og synergi mellom statlige virkemidler.

Verdiskapingsprogrammet er et viktig strategisk virkemiddel innenfor kystkultursatsingen, og kystkultur skal således vektlegges i verdiskapingsprogrammet.

Verdiskapingsprogrammet skal evalueres. Det vil bli igangsatt følgeforskning i forhold til pilotprosjektene og en evaluering av programmet som sådan.

1.4 Økonomiske rammer

For 2006 er det på MDs budsjett avsatt 9,7 mill. kr til programmet. Det fordeler seg med 6 mill. kroner over kapittel 1429 Riksantikvaren post 77 Verdiskapingsprogram og 3,7 mill. kr over kapittel 1432 Norsk kulturminnefond post 50. I tillegg har MD i tildelingen til Norges forskningsråd satt av 1,5 mill. kr til forskning om verdiskaping, herunder følgeforskning og evaluering av verdiskapingsprogrammet.

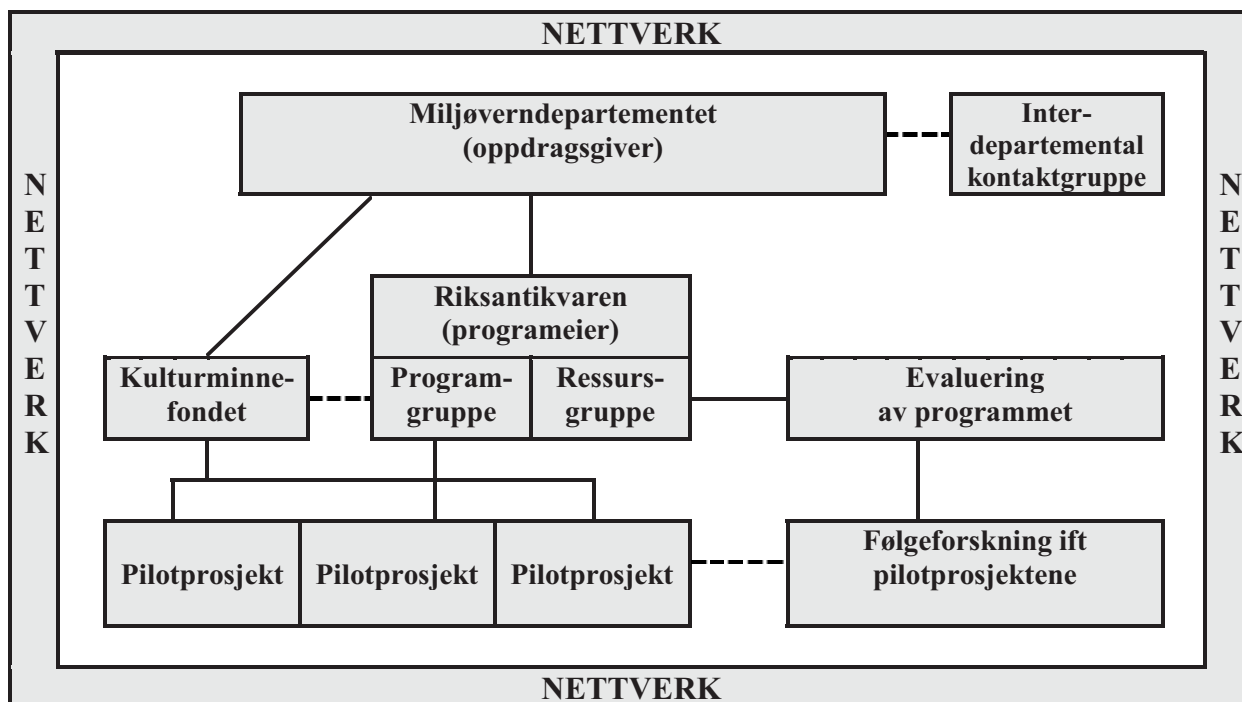
Midlene i programmet skal i første rekke gå til istandsetting av kulturminner og tiltak som tilrettelegger dem for verdiskaping. Det er ikke krav om at anleggene skal være fredet. En mindre andel kan benyttes til kunnskapsoppbygging, formidling, prosjektledelse, nettverksbygging m.v.

Midlene over MDs budsjett skal inngå i arbeid for verdiskapingen med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer hvor andre aktører forutsettes å delta i spleiselag. For tiltak i pilotprosjektene er det et minimumsvilkår om 50 % medfinansiering fra regionale og lokale aktører, eller andre kilder.

2. Organisering

2.1 Oversikt over organisering

Organiseringen av verdiskapingsprogrammet er tenkt slik som framstilt i figuren nedenfor.

De enkelte programelementene er nærmere omtalt nedenfor.

2.2 Nærmere om oppdraget til Riksantikvaren

Miljøverndepartementet er oppdragsgiver for verdiskapingsprogrammet. RA er gitt i oppdrag å etablere og gjennomføre verdiskapingsprogrammet. RAs ledermøte er styringsgruppe. Arbeidet utføres av en programgruppe ledet av planavdelingen. Det blir opprettet en

ressursgruppe med interne og eksterne kontaktpersoner som forutsettes å bidra aktivt under de ulike programfasene.

MD og RA vil søke dialog med andre nasjonale aktører (departementer, direktorater, nærings-sammenslutninger, forskningsmiljøer, sekretariat for frivillige organisasjoner m.v.) som har oppgaver relatert til kulturbasert næringsutvikling og verdiskaping. Intensjonen vil være å samordne virkemiddelbruk generelt og spesielt i forhold til verdiskapingsprogrammet. En del av midlene er som nevnt bevilget over Norsk Kulturminnefond.

2.3 Nærmere om evaluering og følgeforskning

Evaluerings- og følgeforskningsopplegget er tenkt å bestå av følgende tre elementer:

1. Følgeforskning av pilotprosjektene

Oppgaven for følgeforskningen er å følge prosessene og aktørsamarbeidet, dokumentere systematisk, bearbeide erfaringer som kommer fram, medvirke til justeringer underveis, generalisere og analysere overførbarhet, og rapportere underveis.

2. Evaluering av nettverk

Nettverkene er nærmere beskrevet nedenfor. Nettverkene skal evalueres ved egenevaluering blant deltakerne og gjennom brukerpaneler.

3. Evaluering av programmet som helhet

Det skal gjennomføres en evaluering av programmet som helhet der både følgeforskningen og evalueringen av nettverket inngår. Det er aktuelt med en undersevaluering av programmet i løpet av fase en, samt en (foreløpig) sluttevaluering etter fire år.

I tillegg til de tre evaluerings- og følgeforskningsoppleggene vil det være behov for målrettet kunnskapsutvikling relatert til kulturminner og verdiskaping. Vi vil søke samarbeid gjennom Norges forskningsråd for å få økt forskningen på dette feltet.

3. Nettverk

3.1 Oversikt over nettverk

Det vil bli etablert nettverk for aktører i pilotprosjektene, men det vil også bli lagt opp til møteplasser med andre aktører med interesse og engasjement i problemstillinger knyttet til kulturarv og verdiskaping.

Nettverkene vil legge til rette for

- læring og formidling av kunnskap knyttet til feltet
- erfaringsutveksling mellom pilotprosjektene og til andre lignende prosjekter
- utløsning av og samordning av ressursinnsats og virkemiddelbruk
- tilbakemeldinger fra følgeforskningen

Hovedfokus vil variere med de ulike arenaene og møteplassene.

3.2 Nærmere om oppbyggingen av nettverk

Det vil bli etablert nettverk regionalt og på nasjonalt, landsdekkende nivå. I tillegg er det viktig å søke mot andre arenaer og møteplasser, næringsarenaer, forskningsnettverk, ulike sektormøteplasser mv. både regionalt og sentralt.

Regionale nettverk:

Det enkelte pilotprosjektet kan samle et bredt spekter av aktører over fag og myndighetsgrenser. Pilotprosjektene vil også kunne bestå av deltiltak på flere steder i regionen. Det er behov for ulike nettverk og møtearenaer for deltakerne. I tillegg bør det etableres utvidede møteplasser hvor også andre aktører og miljøer som ikke er direkte involvert, kan delta.

Det forventes at fylkeskommunene er aktive i utvikling av regionale nettverk og med å avdekke og stimulere verdiskapingspotensial også utover pilotprosjektene. Regionale nettverk kan gjerne omfatte flere fylker.

Landsdekkende nettverk:

Målgruppen for dette nettverket er aktører fra lokalt, regionalt og sentralt nivå. Avhengig av hva som legges opp til på den konkrete møtearenaen vil nettverkssamlingene passe både for involverte aktører i verdiskapingsprogrammet og andre med interesse for feltet.

Konkrete møtearenaer kan være

- Fellessamlinger for pilotprosjektene
- Årlig programseminar
- Hjemmesider for verdiskapingsprogrammet

RA vil ta ansvar for det landsdekkende nettverket.

4. Pilotprosjekter

4.1 Rammer for pilotprosjektene

Pilotprosjektene eies regionalt og lokalt. Det er den lokale og regionale prosjektorganisasjonen som har ansvar for gjennomføringen av pilotprosjektet.

RA skal påse at pilotprosjektene er egnet til å nå målene med verdiskapingsprogrammet. RA vil være aktiv som dialogpartner og følge opp gjennom vilkår for tildeling av prosjektmidler og krav til rapportering. RA vil også kunne delta med faglig bistand på utvalgte områder, bla. i forhold til antikvariske retningslinjer, by- og tettstedsutvikling, sektorsamvirke m.v.

4.2 Valg av pilotprosjekter

I vedlegg til brev av 7. september 2005 fra miljøvernministeren ble det gitt noen vurderingskriterier i forbindelse med valg av pilotprosjekter. Kriteriene kommenteres nærmere nedenfor.

Det vil bli lagt vekt på at pilotprosjektene

- *har et vesentlig potensial for verdiskaping og vil gi en målbar effekt*

Kommentar: Med verdiskaping menes et bredt spekter av positive effekter for den kulturelle, sosiale, økonomiske og miljømessige utviklingen. Verdiskapingsprogrammet har to hovedpilarer: Lokalsamfunnsutvikling og næringsutvikling. Verdiskapingseffektene bør derfor tydeliggjøres under disse to overskriftene. Det bør presenteres et opplegg for hvordan de antatte verdiskapingseffektene kan måles.

- *er godt forankret lokalt og regionalt i politiske organ og inngår i lokale eller regionale strategier for verdiskaping, omstilling og utvikling av lokalsamfunn*

Kommentar: Pilotprosjektene bør ha tydelig forankring i vedtatte planer og/eller utviklingsstrategier for regionen og lokalsamfunnet. De må også være forankret i lokale og regionale politiske organ og i de mest berørte regionale sektormyndighetene. Pilotprosjektene må være behandlet på overordnet politisk nivå i kommuner og/eller fylker.

- *omfatter samarbeid mellom offentlige aktører, eiere, næringsliv, museum og frivillig sektor med sikte på å utvikle vitale og framtidsretta nettverk*

Kommentar: Det er viktig at pilotprosjektene har tilstrekkelig mobiliseringskraft, dvs. at de må være egnet til å utløse engasjement og ressurser blant et spredt spekter av aktører hos myndigheter, befolkning og næringsliv. Prosjektene må ha en plattform, gjerne tuftet på stedegen kulturhistorie, og en formidlingsstrategi som vekker gjenkjennelse og begeistring.

- *utløser ressursinnsats og medfinansiering fra andre, blant andre lokale og regionale utviklingsmidler, privat kapital og dugnad. Her vil blant annet midler til næringsutvikling i landbruket som forvaltes av Innovasjon Norge og Fylkesmennene, kunne bidra.*

Kommentar: Pilotprosjektene skal være spleiselag, dvs. at de skal innebære samarbeid mellom offentlige aktører, eiere, næringsliv, museum og frivillig sektor mv. Før pilotprosjektene settes i gang, må aktørene ha avklart rollefordeling, medvirkning, finansieringsbidrag og bruk av andre virkemidler.

- *samvirker med og bruker relevante erfaringer fra andre prosjekter, programmer og virkemidler innenfor andre sektorer*

Kommentar: Pilotprosjektene bør bygge på eksisterende kunnskap og relevante erfaringer fra tidligere prosjekt, programmer og virkemiddelbruk. Dette kan være knyttet til næringsutvikling, tettstedsutvikling, universell utforming, regional utvikling og omstilling, forskning, bruk av virkemidler innen fiskeri, landbruk, utdanning, sosial og helsesektoren mv.

- *medvirker til utvikling av erfaringer og kunnskap som har overføringsverdi regionalt og nasjonalt*

Kommentar: Det vil være en fordel om pilotprosjektene tidligst mulig oppretter kontakt med relevante forskningsmiljøer, både for generell læring og kompetanseoverføring, men også med hensyn til råd om innretting av prosjekt for å oppnå størst læringseffekt, særlig når det gjelder å få til gode måleindikatorer, jf. vilkåret om verdiskapingseffekter.

Andre kommentarer:

Pilotprosjektene skal ha en realistisk gjennomføringsplan, mht budsjett og annen ressursbruk, muligheter for involvering av samarbeidspartnere, tidsplaner mv. De viktigste suksesskriteriene, henholdsvis kritiske faktorer, bør klarlegges.

Det er ingen begrensninger i forhold til geografisk virkeområde. Pilotprosjektene kan omfatte et eller flere fylker, en eller flere kommuner, et eller flere lokalsamfunn, et eller flere kulturmiljøer. Det viktigste er at prosjektet gir godt grunnlag for aktørsamspill over

tradisjonelle fag- og sektorgrenser. Antakelig bør det være en viss størrelse på de fleste prosjektene.

Ved utvelgelse av pilotprosjektene vil bli vurdert utvalgets bredde og mangfold m.h.t. geografi, kulturarv, antatte verdiskapingseffekter, organisering og angrepsvinkler.

5. Framdriftsplan

5.1 Programperioden 2005-2006

Det følgende er foreløpig framdriftsplan for hovedaktivitetene 2006:

7. september 05	Miljøvernministeren inviterer fylkeskommunene til å delta i programmet
22.- 29. november 05	Regionale samlinger i Bergen, Tromsø, Larvik og Lillehammer
15. desember 05	Frist for fylkeskommunene til å melde om interesse for å delta i nettverk og første innspill til kandidater til pilotprosjekt
2. mars 06	Velge ut første pulje pilotprosjekter og evt. forprosjekter
7. mars 06	Markering av de først utvalgte pilotprosjektene
Mars, april, mai	Forprosjektfase varierende etter behov, eventuelt godkjenne pilotprosjektplaner og tildele midler til hovedprosjekter som igangsettes
Mai/juni 06	Utvikle landsdekkende nettverk - lansering 20.juni 06
15. juni 06	Frist for søknad til RA, andre pulje pilotprosjekter
Oktober 06	Velge ut andre pulje pilotprosjekter
Høst 06	Landsdekkende programsamling
1. desember 06	Rapportering fra pilotprosjekter

Mål for pilotprosjektene

RAMMER FOR UTARBEIDELSE AV MÅL FOR PILOTPROSJEKTENE

Vedlegget gir rammer og anbefalinger for utarbeidelse av mål for de enkelte pilotprosjektene.

Målene på programnivå, jf. pkt. 1.2 i programnotatet, danner utgangspunkt for målstrukturen for pilotprosjektene. Det må defineres prosjektmål som underbygger hvert av de tre delmålene: Verdiskaping, kulturarven og kunnskap. Målene må være konkrete og målbare, kvantitativt og/eller kvalitativt.

Målinger og måleindikatorer bør søkes tilpasset effektkjeder og måles over tid, slik at det om mulig settes mål og foretas målinger i forhold til:

- ressursbruk, tiltak, aktiviteter
- direkte effekter (umiddelbare og langsiktige)
- indirekte effekter (umiddelbare og langsiktige)

Det er viktig at det foretas målinger så tidlig som mulig, i prinsippet før prosjektet starter opp. Det må til for å definere inngangsverdier som utviklingen kan måles opp mot.

Nedenfor er kommentert aktuelle vurderingstema under hvert delmål. Vi understreker at vedlegget ikke gir anvisninger på hvordan målingene skal skje og hvilke måleindikatorer som skal brukes. Dette må vurderes konkret for hvert enkelt pilotprosjekt.

Delmål 1: Verdiskaping

Bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner.

Spørsmål som bør undersøkes i forhold til dette delmålet er bla.:

- Hvilke verdiskapingseffekter er oppnådd gjennom pilotprosjektene?
- Hvordan og i hvilken grad har verdiskapingsprogrammet ført til at hensynet til kulturarven er blitt integrert på utviklingsarenaer og i verdiskapingsprosesser?
- Hvilke aktører har samarbeidet og vil samarbeidsmodellene kunne være robuste på lang sikt?
- Hvilke metoder og verktøy er tatt i bruk og hvordan har de fungert?

Med verdiskapingseffekter siktes det til et bredt spekter av økonomiske, sosiale og kulturelle effekter av kulturarven. Når bruk av kulturarven genererer bedriftsøkonomiske og samfunnsøkonomisk verdiskaping direkte, vil det være lettere å utløse økonomiske investeringer, både fra offentlige og private aktører. De mer ikke-økonomiske effektene er relatert til vår opplevelse av kulturarven og de verdier vi til enhver tid tilskriver den. Tiltak knyttet til disse effektene har mer karakter av investeringer i kulturell kapital, men et stykke ut i verdikjeden vil også denne typen effekter kunne få økonomiske utslag. Forholdet mellom økonomisk og ikke-økonomisk verdiskaping er sammensatt.

Foruten spørsmålet om hva som er verdiskapingseffektene, bør det også undersøkes hvem som har nytte av verdiskapingen, for eksempel i forhold til følgende inndeling:

a) **Effekter for befolkningen:** Denne kategorien dekker effekter relatert både på individnivå og til sosial samhandling. Effektene er bl.a. knyttet til:

- Trivsel og helse
- Engasjement og samfunnsdeltakelse
- Sosiale/kulturelle arenaer og aktiviteter

b) **Effekter for næringslivet:** Denne kategorien dekker næringslivsaktører og -organisasjoner. Effektene er bl.a. knyttet til:

- Innovasjon og næringsetableringer med videre.
- Markedsføring av bedrifter og produkter

c) **Effekter for samfunnet:** Denne kategorien dekker aggregerte effekter på samfunnsnivå i lokalsamfunn og regioner, herunder effekter for kommuner, regionale myndigheter, sektormyndigheter. Effektene er bla knyttet til:

- Attraktivitet, befolkningsutvikling, skatteinngang med videre.
- Demokrati, medvirkning, planlegging med videre.
- Ivaretagelse av natur og kulturressurser (jf. delmål 2)

Delmål 2: Kulturarven

Ta bedre vare på kulturarven.

Spørsmål som bør undersøkes i forhold til dette delmålet er bl.a.:

- I hvilken grad har pilotprosjektene ført til at myndigheter, næringsliv og andre aktører har avsatt ressurser til dokumentasjon, vern og formidling?
- Hvordan har pilotprosjektene påvirket antall og tilstandsnivå til kulturminner, kulturmiljøer og landskap?
- I hvilken grad er det lagt til rette for bærekraftig bruk?

Delmål 3: Kunnskap

Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.

Spørsmål som bør undersøkes i forhold til dette delmålet er bl.a.:

- Hvilke sammenhenger er påvist mellom kulturarv og verdiskaping? Hva er nytt?
- Hvordan har nettverks- og læringsarenaene fungert?
- Hvordan er kunnskapen formidlet og tatt i bruk, og hva er oppnådd ved det?
- Hvordan skal kunnskapen formidles for å nyttiggjøres i samspillet mellom kulturarv og samfunnsutvikling i framtida?
- Hvilke er de viktigste målgruppene for å kunne bevare og dra nytte av kunnskapen?

Søknadsskjema, andre runde

310306

VERDISKAPINGSPROGRAMMET på kulturminneområdet
Skjema for søknad om pilotprosjekt

Merk: <i>Pkt. 1-6 fylles ut av søker</i> <i>Pkt. 7 fylles ut av fylkeskommunen/Sametinget</i> <i>Pkt. 8 fylles ut av Riksantikvaren</i>	<i>(fylles ut av Riksantikvaren)</i>	
	Løpnummer:	
	Prosjekt:	
	Saksnr/saksbeh.:	
<i>Skjemaet skal fylles ut elektronisk og skal oversendes samtidig med søknadsbrevet</i>		
1. SØKNADEN		
1.1 Navn på prosjektet		
1.2 Geografisk område <i>(stedsnavn, kommune, fylke)</i>		
1.3 Søker		
1.4 Kontaktopplysninger <i>(kontaktperson, adresse, telefon, e-postadresser m.v.)</i>		
1.5 Kort beskrivelse av prosjektet		
1.6 Liste over vedlegg		

2. VERDISKAPING *Delmål 1: Bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner*

2.1 Hvilke konkrete prosjektmål er formulert?

2.2 Hva er de viktigste virkemidlene og tiltakene? *(konkretisering med beskrivelse av verdiskapingseffekter som ønskes oppnådd)*

2.3 Hvordan bør verdiskapingseffektene måles?

3. KULTURARVEN *Delmål 2: Ta bedre vare på kulturarven*

3.1 Hvilke konkrete prosjektmål er formulert?

3.2 Hvilke kulturminner, -miljøer og landskap inngår i prosjektet og hva er de kulturhistoriske verdiene?

3.3 Hvilke tiltak vil bli gjennomført for å ta vare på kulturarven? (konkretisering med beskrivelse av resultater som ønskes oppnådd)

4. KUNNSKAP *Delmål 3: Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs*

4.1 Hvilke konkrete prosjektmål er formulert?

4.2 Bygger prosjektet på relevant forskning eller erfaringer fra andre programmer, virkemidler m.v., i så fall hvilke? *(relatert til næringsutvikling, tettstedsutvikling, regional utvikling og omstilling, virkemidler innen fiskeri, landbruk, utdanning, sosial- og helsesektor, universell utforming m.v.)*

4.3 Hvordan kan prosjektet utvikle nye erfaringer og ny kunnskap med overføringsverdi?

4.4 Er det knyttet kontakt med relevant forskningsmiljø for rådgivning eller følgeforskning, i så fall hvem?

5. LOKAL OG REGIONAL FORANKRING

5.1 Hvordan er forholdet til planer og strategier? (*regionale planer, kommunale planer (arealplaner og tematiske planer), nærings- og innovasjonsstrategier, sektorplaner, m.v.*)

5.2 Er det tilknytning til andre relevante utviklingsprosjekter og tiltak, i så fall hvilke?

5.3 Er prosjektforslaget behandlet av berørte myndigheter og aktører? (*kommuner, fylkeskommune, Fylkesmannen, sektormyndigheter, bedrifter og næringsorganisasjoner, museer og frivillige organisasjoner m.v.*)

6. PROSJEKTORGANISERING OG FINANSIERING

6.1 Prosjektorganisering (*delprosjekter, styrings- og referansegrupper m.v.*)

6.2 Hvilke nettverk, møteplasser, mobiliseringstiltak m.v. ser man for seg i prosjektet?

6.3 Gjennomføringsplan (*milepæler, statusvurderinger, rapportering m.v.*)

6.4 Finansiering (*virkemidler, ressursinnsats og medfinansiering fra alle aktører m.v.*)

7. HELHETSVURDERING (fylles ut av fylkeskommunen/Sametinget)

7.1 Er prosjektet og planene for gjennomføring realistisk? (organisering, budsjett og annen ressursbruk, involvering av andre samarbeidspartnere, tidsplaner m.v.)

7.2 Risikovurderinger (suksessfaktorer og kritiske faktorer)

7.3 Er prosjektet egnet som pilotprosjekt? (relatert til programmålene)

7.4 Vil prosjektet være egnet som deltaker i et regionalt nettverk om kulturarv og verdiskaping? (læring, erfaringsutveksling og samhandling)

8. KONKLUSJON *(fylles ut av Riksantikvaren)*

8.1 Vurdering av søknaden

8.2 Punkter for oppfølging *(hva bør tas opp med de prosjektansvarlige?)*

Økonomioversikter

Diagram 1: Programmidler fordelt på pilotprosjektene

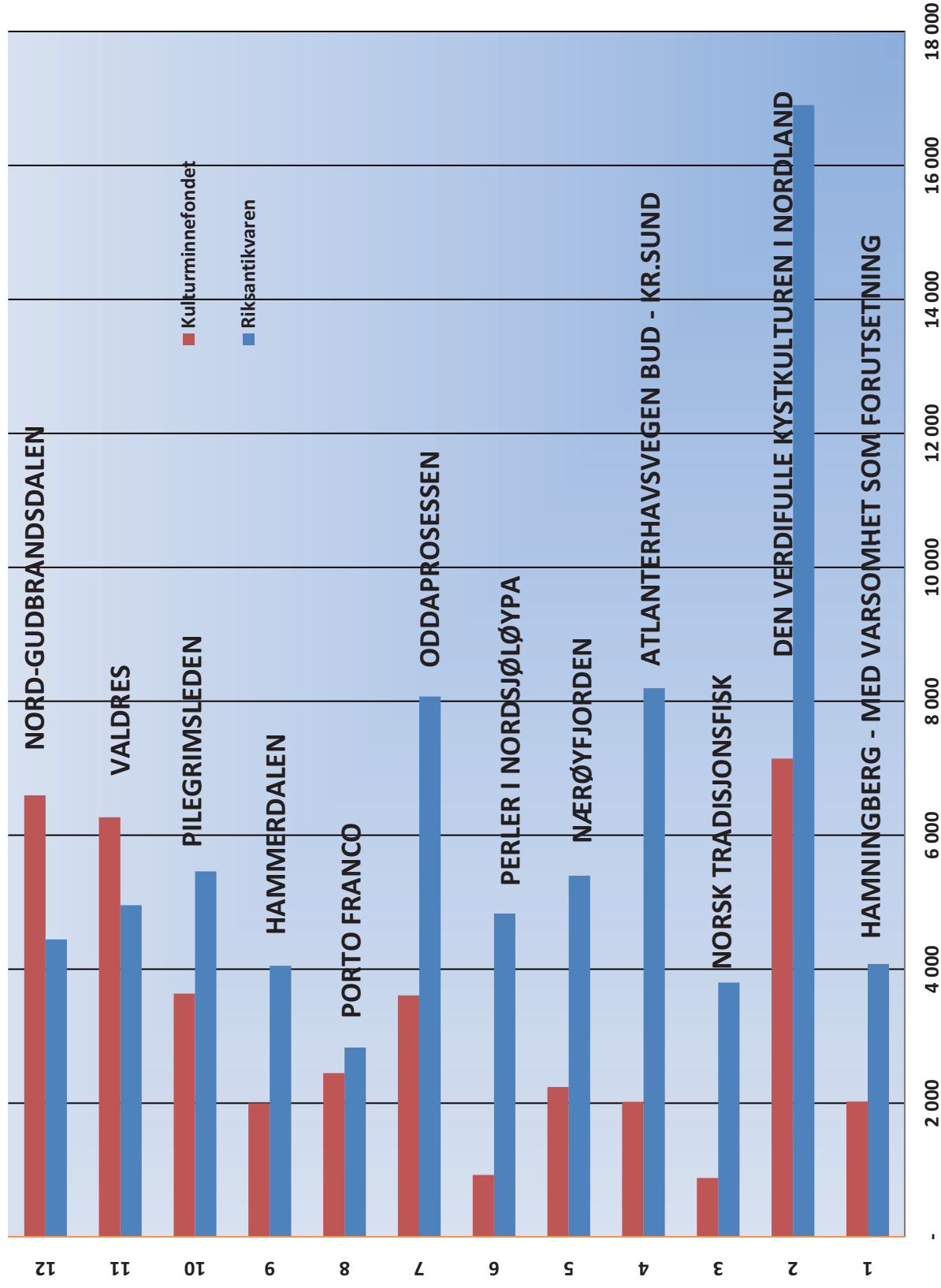

DIAGRAM 2: PROSJEKTMIDLER TOTALT

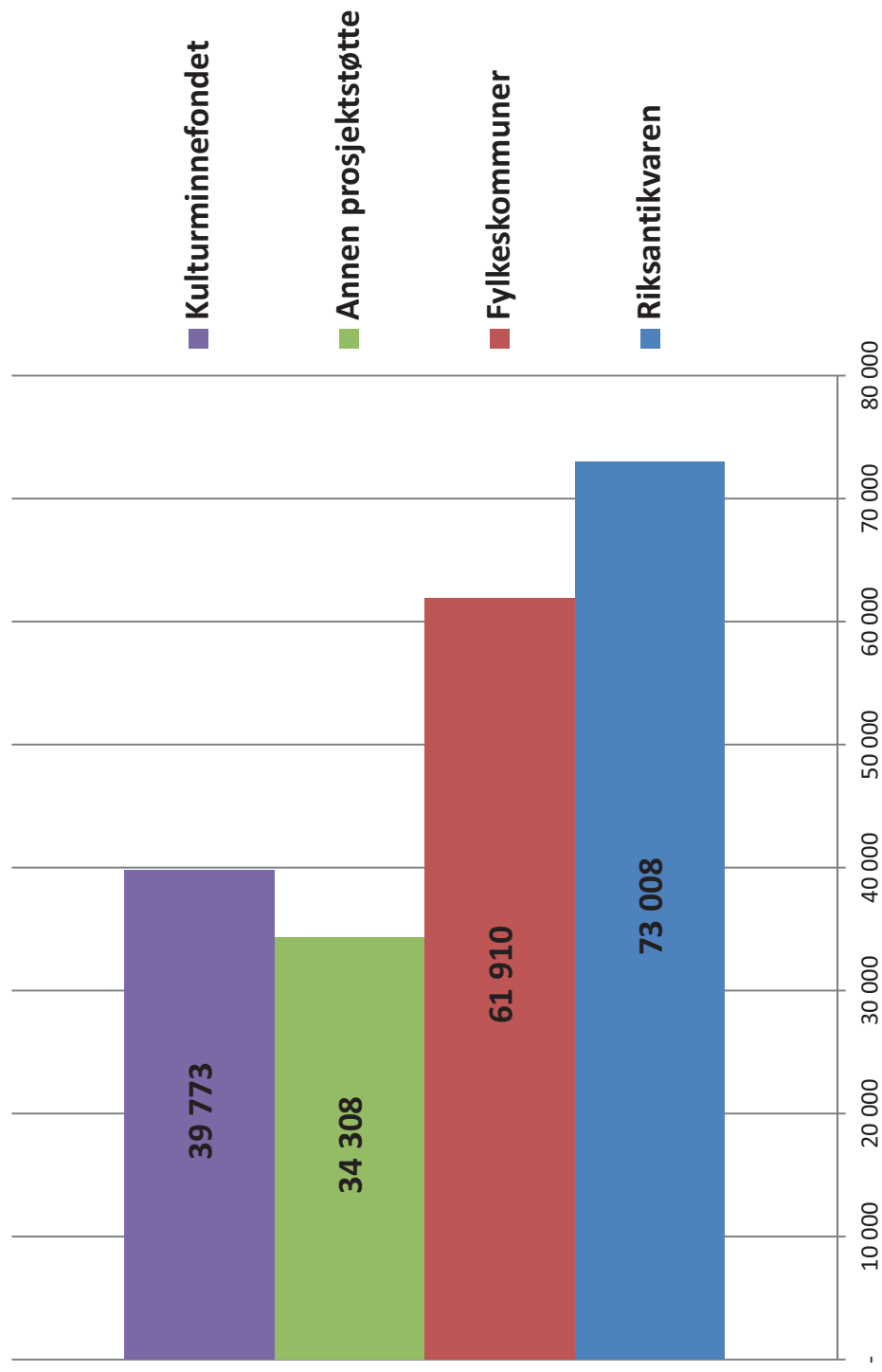
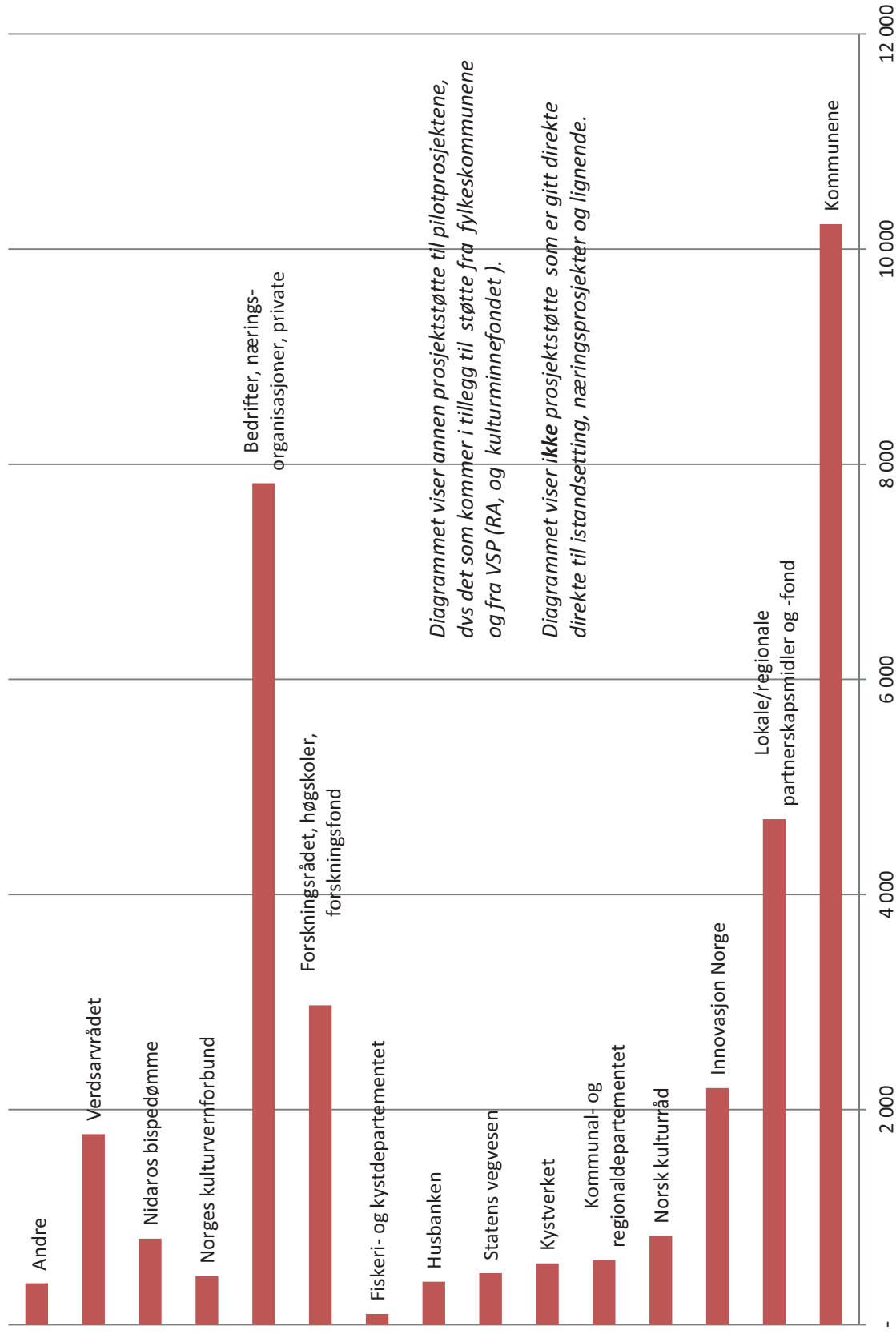

Diagram 3: Annen prosjektstøtte

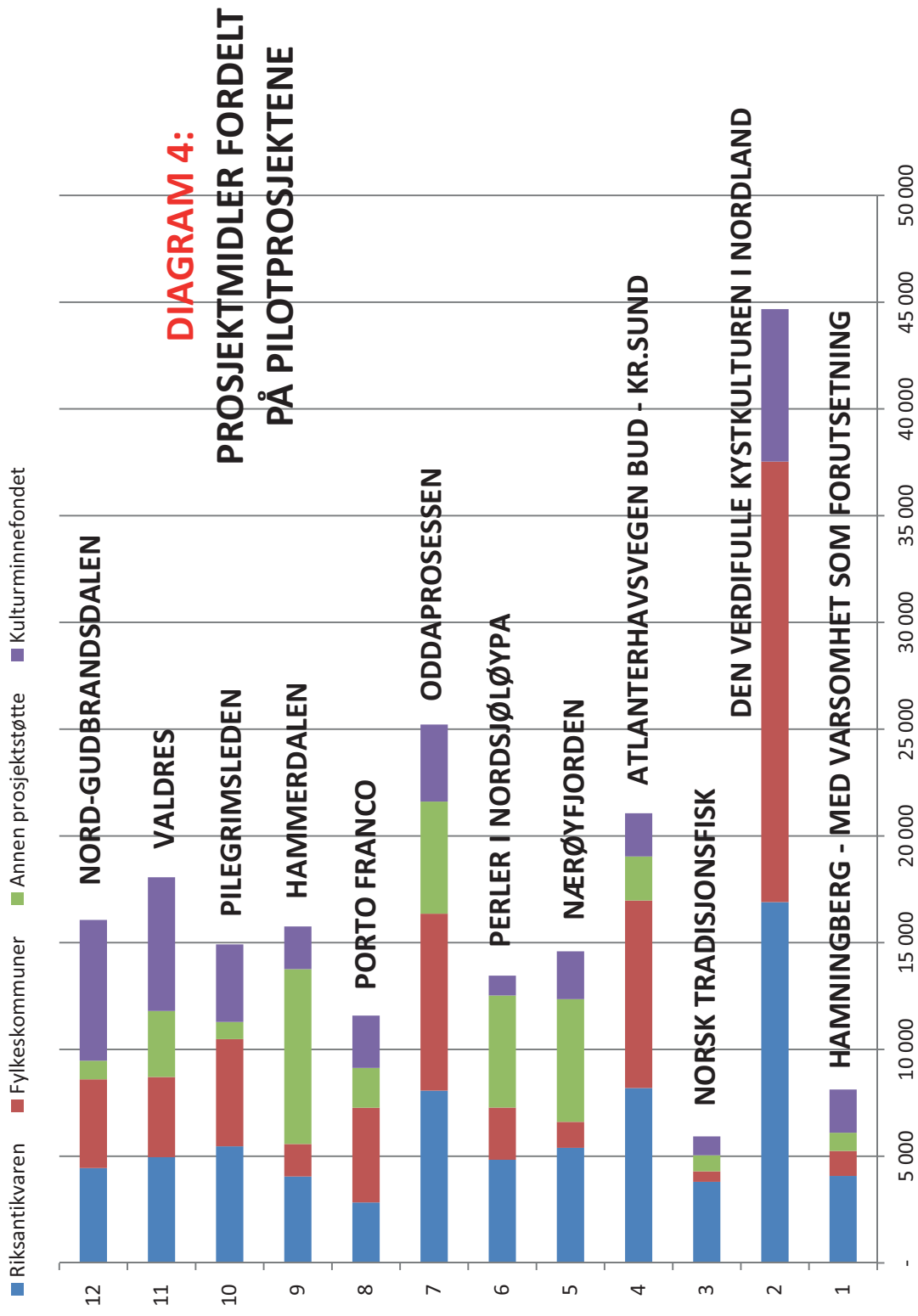

Diagram 5:

Innsatsområder

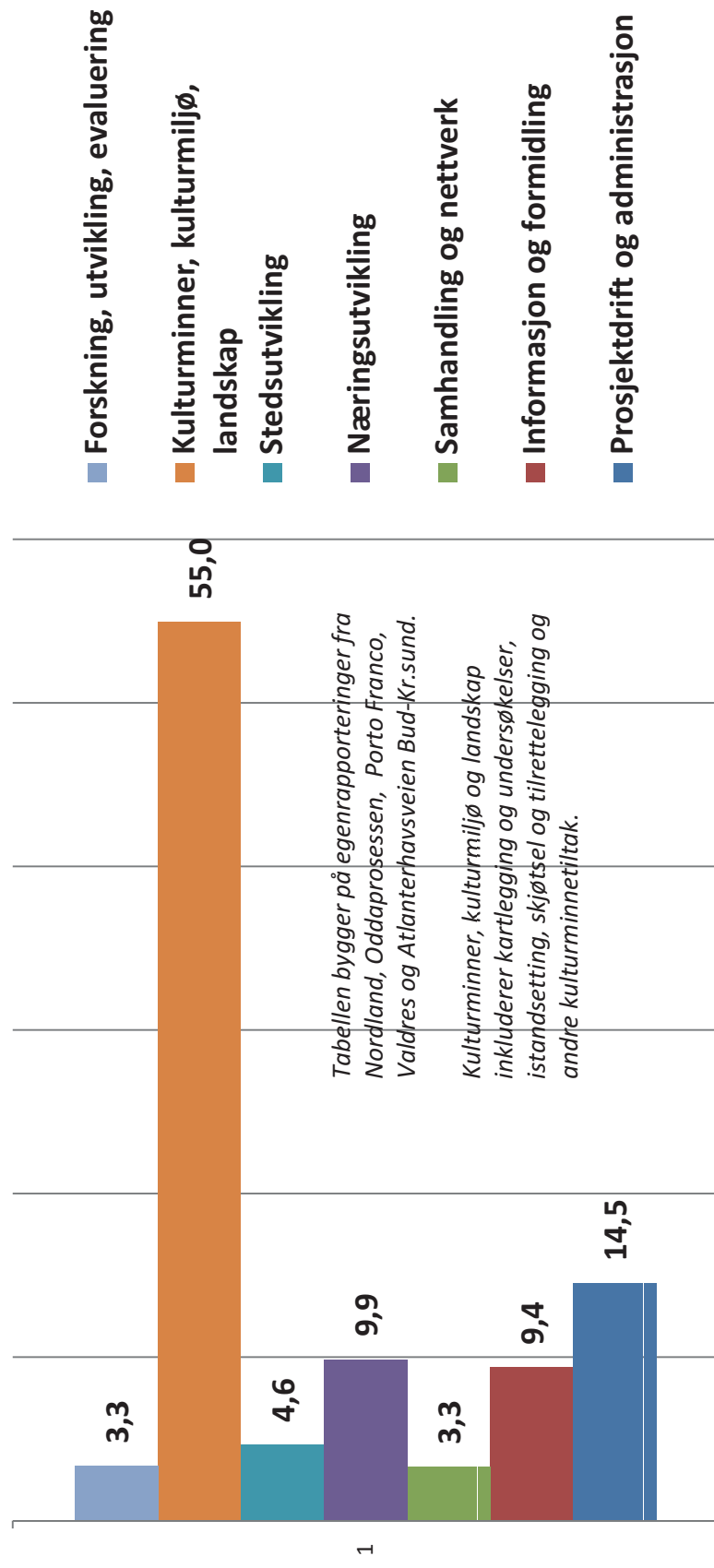

Diagram 6: VSP-tilskudd fra Kulturminnefondet fordelt pr år.

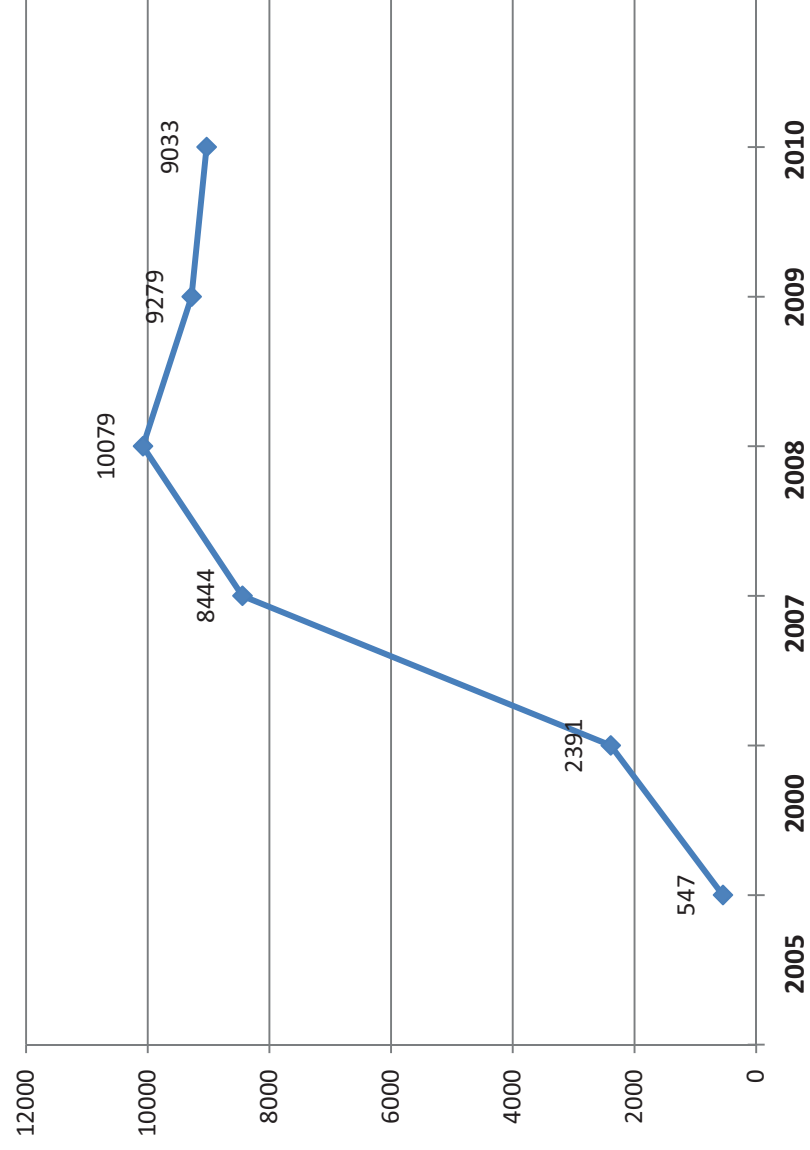
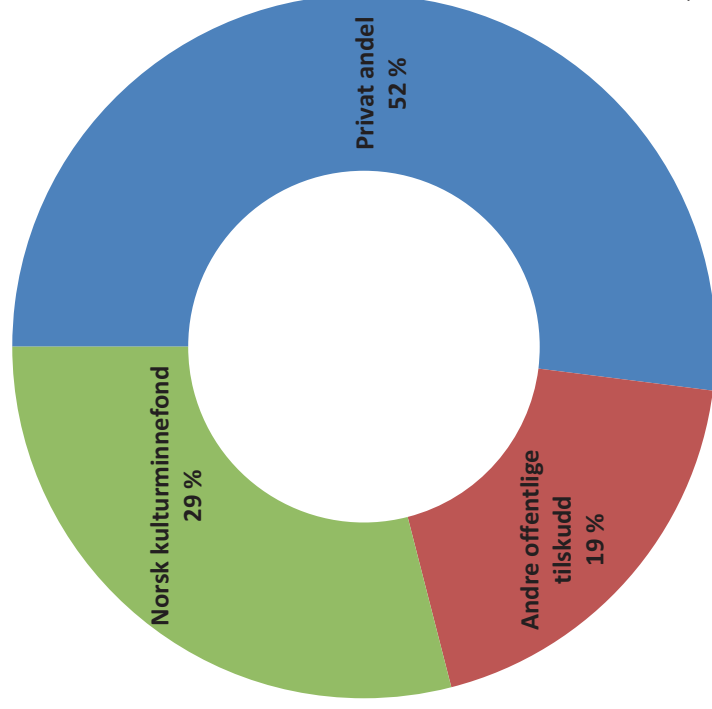
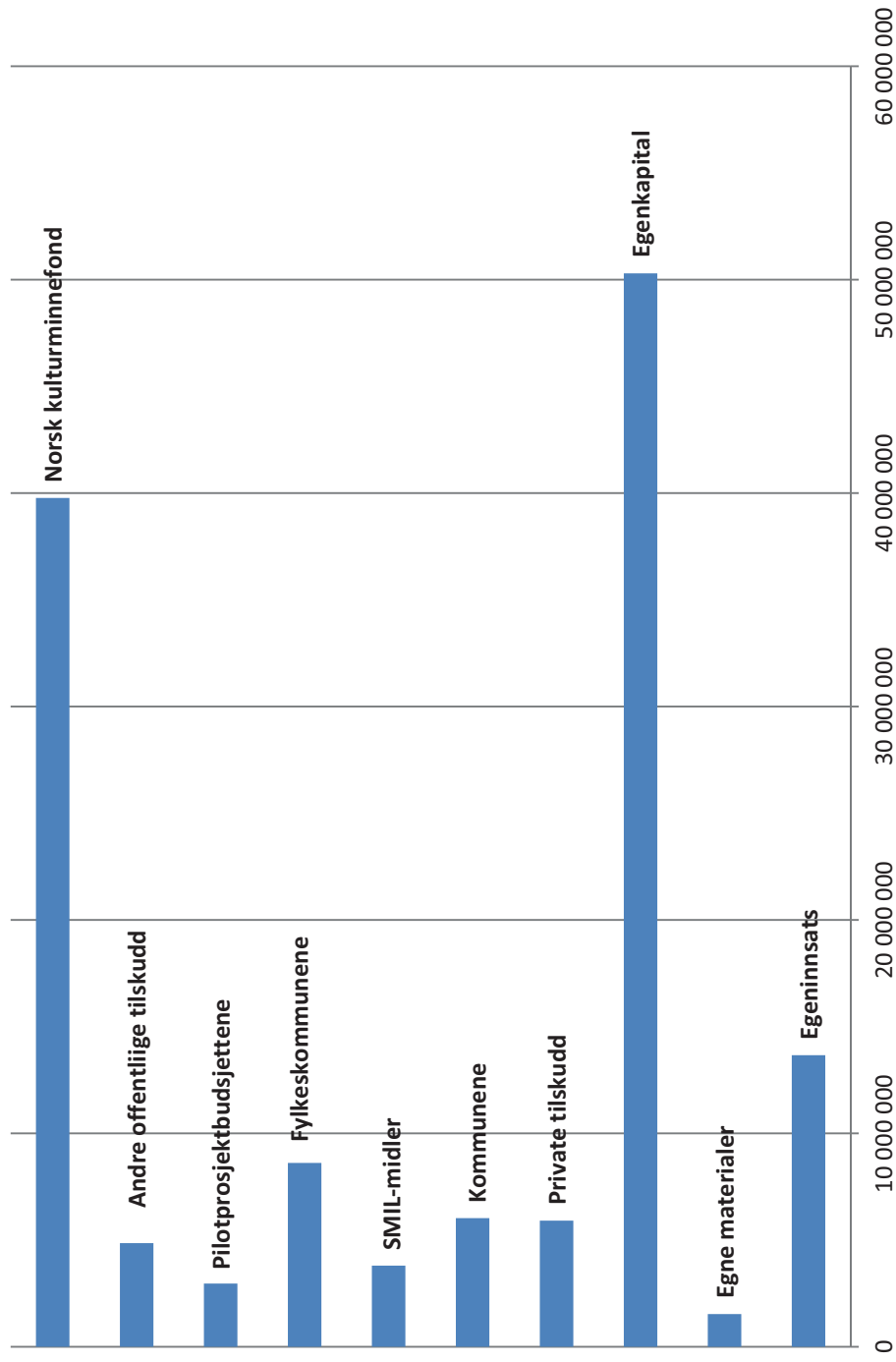

Diagram 7: Finansiering av istandsettingsprosjekter i VSP
Prosentvis fordeling

Tabellen baserer seg på budsjettert fordeling for alle istandsettingsprosjekter støttet av kulturminnefondet.

Diagram 8: Finansiering av istandsettingsprosjekter i VSP

Informasjonstiltak i regi av Riksantikvaren

Det er utarbeidet informasjons- og aktivitetsplan for Verdiskapingsprogrammet.

På pilotprosjektsamlingene har vi flere ganger hatt informasjonsarbeid og utarbeiding av informasjonsplaner som tema. Alle pilotprosjekter er bedt om å utarbeide informasjonsplaner for sine prosjekter.

Riksantikvaren har snakket om informasjon som virkemiddel på pilotprosjektsamlinger i Atlanterhavsvegen Bud-Kristiansund og i Valdres. Viktigheten av å ha tenkt gjennom vanskelige spørsmål i møte med pressen er understreket. I tillegg var det planlagt et gruppearbeid på pilotprosjektsamlingen i Hammerdalen som hjelp i utarbeidingen av informasjonsplaner. Dette falt dessverre bort pga for dårlig tid.

På pilotprosjektsamlingen i Nord-Gudbrandsdalen ble også informasjonsvirksomhet vektlagt. Journalist Marit Bendz og filmprodusent Jarle Leirpoll holdt et mini mediekurs hvor deltakerne måtte presentere budskapet i prosjektet sitt, de ble intervjuet og filmet. Viktigheten av å være oppmerksom og forberedt på vanskelige spørsmål ble tydelig. Filminnslagene og intervjuene ble vurdert i plenum.

Trykt materiale

Det er laget informasjonsfolder for Verdiskapingsprogrammet på engelsk og norsk. I tillegg er det produsert fakta-ark som presenterer hvert enkelt pilotprosjekt.

Midtveis i programmet ble det laget en rapport som gjennom ord og bilder viste hva som er oppnådd så langt i pilotprosjektene. Rapporten ble presentert og lagt fram på konferanse hvor statssekretærer fra fire departementer var tilstede. Rapporten ble trykket opp på nytt i forbindelse med et verksted som ble arrangert i april 2010. Deltakerne på verkstedet var kulturminneavdelingene og regionalavdelingene i alle fylkeskommunene og Sametinget. Dette var også første møte med den nye riksantikvaren.

Kulturarv som varer er navnet på boka som lettlest og med rikt billedmateriale oppsummerer hva som er oppnådd i prosjektene. Tekstene er stort sett skrevet av journalist Marit Bendz. Hun har også tatt de fleste bildene i boka. Boka er distribuert til alle landets fylkeskommuner og kommuner som inspirasjon til å ta i bruk kulturminnene som ressurser i lokalsamfunnsutviklingen. Det er søkt om innkjøp gjennom Norsk kulturråds innkjøpsordning for sakprosa. Boka ble lansert på verdiskapingskonferansen i februar 2011 og delt ut til konferansedeltakerne.

Film

Det er laget en film som presenterer hvert enkelt pilotprosjekt. Filmen er produsert av filmfotograf Jarle Leirpoll som sommeren 2010 besøkte alle pilotprosjektene sammen med journalist Marit Bendz. Filmen er sendt til avdeling for eksternproduksjon i NRK med tilbud om kostnadsfri visning. Det er 12 filmer som til sammen utgjør hovedfilmen på til sammen 69 minutter. Filmen er lagt over på dvd og er distribuert sammen med boka *Kulturarv som varer*. Filmene (12 stykker) ligger også på Youtube og

er sett mellom 3000 og 200 ganger hver. Den store forskjellen i antall visninger skyldes prosjektenes lansering av filmene i lokal- og regionalpresse.

Nettsider

For lettere å få presentert Verdiskapingsprogrammet har vi laget en internettside, *verdiskaping.info*. På nettsiden er alle prosjektene presentert både med filmer og skriftlig materiale. Her ligger alle sluttrapportene fra prosjektene. Rapporter fra følgeforskerne, Kulturminnefondet og andre vil også bli lagt ut. I tillegg er alle innlegg på sluttkonferansen lagt ut på nettsiden. Det er tenkt å videreutvikle nettsiden til å være en hovedside for bruk av kulturminner som ressurser også etter programperioden.

Noen av pilotprosjektene har laget egne nettsider, disse finner man via *verdiskaping.info*.

Presse og media

Kronikk i riksantikvarens navn ble formidlet gjennom pilotprosjektene til regionalpressen våren 2010. Dette førte til flere oppslag om Verdiskapingsprogrammet og pilotprosjektene.

Regional og lokalpresse er varslet i forkant av hver pilotprosjektsamling. Dette har ført til intervju med sentrale personer og god mediedekning av det aktuelle prosjektet.

I forbindelse med avslutningskonferansen februar 2011 ble også pressen invitert. Resultatet ble oppslag i dagspressen og i flere av de kulturminnefaglige publikasjonene.

Det har vært opp til det enkelte pilotprosjektene å skaffe mediedekning lokalt og regionalt. Vi har fått kjennskap til mange oppslag gjennom presseklipp. Prosjektene har vært presentert i alt fra A-magasinet (Den verdifulle kystkulturen i Nordland) til Østhavet (Hamningberg) som er en liten lokalavis som kommer ut i Vardø.

Riksantikvarens publikasjoner i Verdiskapingsprogrammet

Faktaark om programmet:

Creating New Assets in the Cultural Heritage Sphere (2007)

Verdiskaping på kulturminneområdet (2007)

Faktaark om verdiskapingsprosjektene:

Hammerdalen – en ny bydel med utgangspunkt i kulturminner
(2007)

Pilotprosjektet i Oppland (2007)

Pilegrimsleden (2007)

Porto Franco - Kristiansands kulturelle frihavn (2007)

Oddaprosessen (2007)

Nærøyfjorden verdsarvpark (2007)

Hamningberg - med varsomhet som forutsetning (2007)

Atlanterhavsvegen Bud – Kristiansund (2007)

Perler i Nordsjøløypa (PiN) (2007)

Norsk tradisjonsfisk (2007)

Den verdifulle kystkulturen i Nordland (2009)

Hammerdalen – hva har skjedd så langt? (2009)

Midtveisrapport:

Omtale av alle prosjekter 27 sider, 2009

Sluttrapporter fra alle verdiskapingsprosjektene utgitt 2011

Bok, *Kulturarv som varer*, 195 sider, 2011

Forfatter Marit Bendz

Publikasjoner fra følgeevalueringen

2011

Magnussen, T (m.fl) (2011): *Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet- rapport frå sluttevalueringa*, NF-rapport 5/2011, Nordlandsforskning, Bodø

Brandtzæg, B. A. og P.I. Haukeland (2011): Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2010: oppsummering og anbefalinger. TF-notat 5/2011, Telemarksforskning, Bø

2010

Brandtzæg, B.A., P.I. Haukeland, T. Magnussen og E. Sjøfting (2010): *Verdiskaping på tvers – dybdestudier blant pilotprosjekter i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner*, NF-rapport 5/2010, Nordlandsforskning, Bodø

Brandtzæg, B. A. og P.I. Haukeland (2010): Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2009: oppsummering og anbefalinger. TF-notat 11/2010, Telemarksforskning, Bø

Magnussen, T og E. Sjøfting (2010): *Evaluering av programnivået i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner*, upublisert notat, Nordlandsforskning, Bodø

Haukeland, P. I (2010): *Hammerdalen – en dybdestudie*, TF-notat 25/2010, Telemarksforskning, Bø

2009

Brandtzæg, B. A. og P.I. Haukeland (2009): Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2008: oppsummering og anbefalinger. TF-notat 18/2009, Telemarksforskning, Bø

Haukeland, P. I og B. Brandtzæg (2009): *Den brede verdiskapingen: et bærekraftig perspektiv på natur- og kulturbasert verdiskaping*, TF-notat 20/2009, Telemarksforskning, Bø

Haukeland, P.I. og B. Brandtzæg (2009): "Verdiskaping tuftet på natur- og kulturarven". *Nationen*. 7.5. 2009

Magnussen, T, B. A. Brandtzæg, P.I. Haukeland og E. Sjøfting (2009): *Midtvegsevaluering av Verdiskapingsprogrammet for kulturminner*, NF-rapport 2/2009, Nordlandsforskning, Bodø

Magnussen, T og E. Sjøfting (2009): "Kulturminner som regional utviklingsressurs", i: *Plan* nr 5/2009, s 24-29

2008

Brandtzæg, B. A. og P.I. Haukeland (2008): Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2007: oppsummering og anbefalinger. TF-notat 11/2008, Telemarksforskning, Bø

Magnussen, T (m.fl) (2008): *Evaluering av programnivået i Verdiskapingsprogrammet for kulturminner*, upublisert notat, Nordlandsforskning/Telemarksforskning

2007

Magnussen, T, B. Brandtzæg, P.I. Haukeland, B.R. Larsen, B. Lindeløv, R. Samuelsen og E. Sjøfting (2007): Verdiskapingsprogrammet for kulturminner: samlede erfaringer fra oppstartanalyser, NF-arbeidsnotat 1015/2007, Nordlandsforskning, Bodø.

Bakgrunnen for Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet er Regjeringens ønske om å satse på utvikling av lokalsamfunn og næringsvirksomhet med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer.

Verdiskapingsprogrammet har hatt tre hovedmål:

- Bruke kulturarven til beste for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner
- Ta bedre vare på kulturarven.
- Utvikle og spre kunnskap om kulturarven som ressurs.

Det ble plukket ut elleve pilot prosjekter for å framskaffe gode eksempler på hvordan kulturminner og kulturmiljøer kan bidra til miljømessig, sosial, kulturell og økonomisk utvikling. Prosjektene var forskjellige når det gjeldt både organisering og innhold.

Verdiskapingsprogrammet ble avsluttet i 2010. Alle prosjektene har laget sine egne sluttrapporter.